

AZ ALSÓ-MECZENZÉFI
NÉMET NYELVJÁRÁS HANGTANA

IRTA

Dr. GEDEON ALAJOS

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1905.

Az alsó-meczenzéfi német nyelvjárás hangtana.*)

BEVEZETÉS.

Abauj-Torna megyében, Kassától nyugatra, mintegy 30 km. távolságra tőle fekszik Alsó-Meczenzéf nagyközség. Lakosai, közel 3000, kizárólag németek.

Hogy azokat a felső-magyarországi német községeket, melyekben felnémet nyelvet beszélnek, és így Alsó-Meczenzéfet is, nagyrészt csak a XVI. században alapították — a mint Kronos

*) Irodalom: *Korponay János*: Abauj vármegye monographiája 1866—70. — *Magyarország vármegyéi és városai* I. k.: Abauj-Torna vármegye és Kassa, Budapest 1896. — *Balogh Pál*: A népfajok Magyarországon. Budapest 1902. — *Karl v. Czoernig*: Ethnographie der österreichischen Monarchie. Wien 1857. — *K. Georg Rummy*: Beitrag zu einem Idiotikon der sogenannten gründnerischen deutschen Zipsersprache. Zeitschrift von und für Ungern VI. k. 4. f. — *K. J. Schröer*: Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes mit Sprachproben und Erläuterungen. Wien 1864. — *K. J. Schröer*: Die Deutschen im ungrischen Bergland und ihr Dialekt. Österreichische Wochenschrift V. — *Joh. Genersich*: Versuch eines Idiotikons der Zipsersprache. Zeitschrift v. u. f. Ung. V. — *Joh. Genersich*: Nachtrag zu dem Versuch eines Idiotikons der Zipsersprache. U. ott. VI. — *Dr. F. Kronos*: Zur Geschichte des deutschen Volksthums im Karpatenlande mit besonderer Rücksicht auf die Zips und ihr Nachbargebiet. Graz 1878. — *Hlatky J.*: Körmöczbánya és vidékének néprajzi viszonyairól. Körmöczbánya. — *O. Bremer*: Kurze Grammatiken deutscher Mundarten. Leipzig 1893 óta. — *Dr. Karl Weinhold*: Bairische Grammatik. Berlin 1867. — *Dr. J. A. Schmeller*: Cimbrisches Wörterbuch. Sitzungsberichte der Kais. Akad. der Wissenschaften. Wien. Jahrg. 1855. Bd. XV. Heft II. III. — *Dr. K. Weinhold*: Die Laut- und Wortbildung und die Formen der Schlesischen Mundart. Wien 1853.

állítja (id. m. 5. l.) — nem felel meg a valóságnak.¹⁾ A legrégebb okirat, mely Alsó-Meczenzéről említést tesz, 1376-ból való. Ezen okirat tanúsága szerint a jászóvári prépost engedelmet ad egy meczenzéfnek három hámor felépítésére.²⁾ Az 1376-iki évnél sokkal hamarabb nem igen alapíthatták A.-Meczenzéfet, mert egy 1255-ből való oklevélben IV. Béla király pontosan meghatározza és felsorolja a jászóvári prémontreiek birtokait, a melyek egész Szomolnok vidékéig terjedtek — belesik ide a mai A.-Meczenzéf vidéke is — és A. Meczenzéf nincs említve, holott a meczenzéfiek már a legrégebb időktől fogva a jászóvári prépostság jobbágysai voltak. Heylesebbnek tartom Schröer felfogását (*Die Deutschen im ungr. Berglande. Österr. Wochenschr. V. 129. l.*), hogy a két Meczenzéfet a XIV. század folyamán alapították.

1399-ben Zsigmond király elrendeli, hogy a meczenzéfiek és a jászóiak az úgynevezett Schwarzwaldot és a szántóföldeket Meczenzéf határában szabadon használhatják a nélkül, hogy akár a gölniczieknek, akár a szomolnokiaknak beleszólásuk volna.³⁾ Hogy a XIV. századnak nem utolsó éveiben épült fel A.-Meczenzéf, mutatja az a körülmény, hogy a XV. század elején már a nagyobb és a jómódú községek sorába tartozik. 1427-ből ugyanis fenmaradt egy adóösszeírás: *Registrum lucri camerae Cassoviensis, Comitatus Abaujvariensis*, a melyben A.-Meczenzéf már 58 portával szerepel.⁴⁾

A felsorolt adatok alapján a legvalószínűbbnek tartom, hogy A.-Meczenzéfet a XIV. század első felében alapították.

A vásári engedélyt III. Ferdinándtól kapta a község 1639 decz. 13-án. Az 1695-ik évben a jászóvári prépostság 12 pontban összefoglalja azokat az intézkedéseket, a melyek ama vizsályok

1) Szomolnokot és Szepes-Remetét már a XIV. század 30-as éveiben alapították. Merény már Kún Lászlótól nyert szabadalmakat. Gölniczbánya már a XIII. század végén van említve.

2) Az oklevél a jászóvári prépostság levéltárában van; az ottani praefektus úr szíveségéből kaptam meg a másolatot: «*Helia Tegnagol Incolæ et Jobagioni Meczenzeffensi tria loca malleorum super Fluvio Boldva cum facultate extruendarum Gazarum erga censum novem florenorum in auro a singulo malleo et singulis annis deponendum, ex parte Præpositi et conventus de Jászó coram Capitulo Scepusiensi conceduntur. Anno 1376 . . .*» etc.

3) Cod. Dipl. XII. II. p. 652.

4) *Magyarország vármegyéi és városai* I. k. 482. l.

megszüntetését czélozzák, melyek Alsó- és Felső-Meczenzéf lakói között a barmok legeltetése és a favágás dolgában támadtak.

A XV—XVII. századok folyamán Abaujmegye állandóan a pusztító háborúk színhelye. A megye községei nagyon sokat szenvednek úgy, hogy a 318 község közül, melyek a XV. században még megvoltak, a XVIII. század elején már csak 271 van említve, 47 elpusztult. A.-Meczenzéf ugyan elkerülte a pusztulást, de a folytonos háborúkat nagyon megsínylette. Egy 1715-ből származó összeírás mutatja,*) hogy A.-Meczenzéken 10 háznak nincs gazdája és hogy az egész városkában mindössze 18 porta van.

A meczenzéfiek szorgalmas iparosok. Vízről hajtott hámo-raikban ásókat és kapákat csinálnak. Még néhány évtizeddel ezelőtt nagyrészt jómódúak voltak, kézi gyártmányaikkal sokat kerestek és eszükbe sem jutott, hogy hazájuk határain túl szerencsét próbáljanak. A XIX. század 60-as és még inkább 70-es éveiben, mikor a gyári ipar olcsóbb termékei a meczenzéfi gyártmányokat háttérbe kezdték szorítani, kezdődött a kivándorlás Amerikába, a melyet valóságos Eldorádónak képzeltek. A szegénység terjedésével többen és többen hagyták el hazájukat. Abaujmegyének sok községe a folytonos kivándorlás miatt apadást mutat, de leginkább A.-Meczenzéf. Az Amerikában élő meczenzéfiek száma ez idő szerint majdnem akkora, mint az anyaközség lakossága. Az 1880-iki népszámlálás szerint A.-Meczenzéfnek 3213 lakosa volt, 1890-ben már csak 2690.

A felső-magyarországi németiség letelepítéséről kevés határozott adatunk van. A XII. század első felében a Rajna alsó folyásánál lakó németek közül számosan vándoroltak kelet felé. E vándorlások következtében Közép-Németországban a lakosság jelentékenyen sűrűbb lett és így megvolt az alkalom, hogy a lakosság tovább húzódjék kelet felé. A XIII. század első évtizedeiben Sziléziában már nagyobb telepítés történik, a mely egészen Krakkóig terjedt. E közép-német lakosság nagyobb tömegben való letelepítése a Szepességben még a tatárjárás előtt történik, mert a XIII. század közepe táján a főbb szepességi telepítések már megvannak. A későbbi idők folyamán apránként, szinte észrevétlenül, kisebb-nagyobb csapatokban mindig telepednek le németek a Szepesség-

*) Magyarország vármegyéi és városai. I. k. 516. l.

ben. Mivel a meczenzéfiek nyelve jelentékenyen elüt a szepesiek nyelvétől, nem valószínű, hogy a szepesiekkel egyszerre jöttek volna Magyarországra.

A váradi *Registrum* németeket említ, mint Gertrud királyné vendégeit, és pedig Kassa szomszédságában 10 községben. Ezek között Meczenzéf nem igen lehetett, mert IV. Béla király előtt csak alnémet telepítésekről van tudomásunk, az ő uralkodása alatt pedig középnémetek telepednek le a Szepességben, a meczenzéfiek pedig felnémetek. Másrészt azért sem, mert IV. Béla már említett oklevelében, a melyben a prémontreiek birtokait felsorolja, Meczenzéf nincs említve. Schröer azt állítja, hogy az úgynevezett gründner községeket, köztük A.-Meczenzéfet is a nagyobb bányavárosoktól kivándorolt németek alapították a XIV. század folyamán. Ilyen bányavárosok: Besztercebánya, Körmöczbánya, Selmeczbánya. E felfogásnak megvan a jogosultsága, mert a meczenzéfiek nyelve rokonságot mutat a Körmöczbánya vidékén lakó németek nyelvjárásával, mindamellett kétségtelenül bebizonyított ténynek nem lehet tartani.

A felső-magyarországi németséget nyelvészeti szempontból három csoportra szokás osztani: 1. a szorosabb értelemben vett *szepesiek* (zipserek), 2. a *gründnerek*: laknak Abauj-Torna és Gömör megye egyes községeiben, 3. a *krikeháyerek*, a kik nagyrészt Körmöczbánya vidéken laknak. Ez utóbbi két csoport nyelvileg közel áll egymáshoz, mindkettő felnémet; akár egybe is lehetne foglalni. A gründner nyelvterület a következő községeket foglalja magában: Svedlér, Gölniczbánya, Szepes-Remete, Szomolnokhuta, Szomolnok, Stósz, Felső- és Alsó-Meczenzéf (Dobsina? Merény? Ó-Viz?). Az alsó-meczenzéfiek nyelve nagyjában egyezik ugyan a többi gründner község nyelvjárásával, de e mellett figyelemreméltó eltéréseket is mutat.

Mielőtt tulajdonképpeni tárgyamra átmennék, még néhány szót Meczenzéf nevééről. A község német neve: Unter-Metzenseifen. Kétségtelen, hogy e név második fele összetett szó: *metzen* + *seifen*. Mivel a *metzen* szó magyarázatára vonatkozólag megbízható adatok nem állanak rendelkezésemre, nem bocsátkozom e szó fejtegetésébe. A *seifen* szó patakot jelent. Schröer (*Versuch* 49. l.) említi, hogy a *sîfe* szó előfordul egy 1284-ből való oklevélben: a rivo qui *cochensîfe* dicitur. Itt állítólag egy kis patakról van szó, a mely

a Gölnicz patakba ömlik. Ugyancsak ő említi (u. o. 74. l.), hogy 1589-ből három *seifen* ismeretes, a melyeknek a magyar fordítása is ismeretes: a) *dorfseifen* (visfalu), b) *liebseifen* (ydesviz), c) *krumbseifen* (saarpataka). A *seifen* szó eredeti jelentésére nézve v. ö. Grimm: Deutsches Wörterbuch X. 190—191. A Szepességben nagyon ismeretes ez a szó és szintén patakot jelent. Luntzer*) a *seifen* szóról a következőket mondja: «von waldbach durchzogene talmulde — erhalten in den feldnamen: *beynsaefn*, *goltsaefn*, *graensaefn*, *amsnzaefn*, *zeltsnzaefn*, *tšidrsaefn*, *špętsnzaefn*, *štenksaefn*, *hepsaefn*, *raesnzaefn* — aus dieser zusammenstellung ergibt sich die beliebtheit des wortes zur bildung von feldzeichnungen». Ismerik ugyanilyen értelemben a beszterczei szászok, továbbá Sziléziában. Nálunk is fordulnak elő ilyen elnevezések: *golt-zaěfn*, *krębas-zaěfn*, *pean-zaěfn*.**)

I. A kiejtésről és hangsúlyról.

1. §. A meczenzéfiek beszéde általában nagyon hangos, még akkor is, mikor közömbös dolgokról beszélnek egymás között. Áll ez első sorban a férfiakról. Oka mindenesetre az, hogy a vashámorokban, a hol egész nap a legnagyobb zajban dolgoznak, megszokják a hangos beszédet, a miről azután a nap nyugalmasabb óráiban sem tudnak leszokni. Gyorsan csak nagyon ritkán beszélnek és mégis a sokféle összevonás, hangváltozás miatt beszédjük más németre nézve csak nehezen érthető.

Az idegenek nyelvjárásunkat nem találják kellemes hangzásúnak. A meczenzéfi ember hangos beszédje meglehetősen monoton, hiányzik belőle a hangsúly változatossága. Nem mondhatnám, hogy a nyelvjárásunkban kevés a zeneiség, de tény az, hogy népdalaink nincsenek. Ha Alsó-Meczenzéken dalt hallunk, akkor az vagy az irodalmi nyelvből való, vagy valamely elterjedt német, esetleg lefordított magyar népdalra ismerünk benne. Ennek oka bizonyára nem a nyelvben van, hanem az emberekben. A meczenzéfi szívesen hallgatja a zenét, vagy éneket, de ő maga nem sokat foglalkozik vele.

*) Luntzer: *Die Leibitzer Mundart* 56. §. (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. XIX. 1894.)

**) Rövidítések: kfn. = középfejnemet; ófn. = ófejnemet; g. = gót; ósz. = ószász; agsz. = angolszász; lat. = latin; germ. = germán.

2. §. A főhangsúly a tőszótagra esik, pl. *folízn̄, áxtsek, ganísn̄* stb. Ugyanazon szóban — a nélkül, hogy összetett volna — két teljes magánhangzó is fordulhat elő. Ilyenkor a kéttagú szavakban a főhangsúlyon kívül mellékhangsúly is van. Pl. *jóm̄an, háər̄qt, fōdat, aəd̄eks* stb. — A kéttagú szóban a mellékhangsúly a præfixumra vagy képzőre is eshetik, de csak akkor, ha ennek hangzója nem gyengült el teljesen, pl. *d̄v̄sl̄qn̄, f̄v̄kl̄qn̄, f̄vd̄ōxt, bičk̄liχ, f̄ōft̄sek, b̄ēnek, pr̄ūf̄en̄k* stb. Ez a mellékhangsúly azonban nem érezhető annyira, mint pl. a háromtagú szavak, vagy az összetételek mellékhangsúlya. Ha a képző, illetőleg a præfixum hangzója erősen gyengült — vagy épen kiesett — nincs rajta hangsúly. Pl. *gəzūxt, pak̄ant, tsal̄ēn̄, b̄ind̄aš, b̄ōšr̄an, z̄iŋ'ŋ, šte'ŋ* stb.

3. §. A háromtagú szavakban a középső szótag, ha nem tőszótag, hangsúlytalan; még akkor is, ha hangzója teljes. A másodhangsúly ilyenkor a harmadik szótagra esik, pl. *p̄üəgv̄šōft, p̄ētvl̄iχ, bičk̄liχkaət, kóm̄ar̄qt* stb. — Hogy itt a mellékhangsúly érezhetőbb, annak természetes oka az, hogy előtte egy hangsúlytalan szótag áll. Mihelyt azonban a fő- és mellékhangsúly egymás szomszédságába jut, ez utóbbi gyengül. A háromtagú szavaknál beáll ez az eset, ha a főhangsúly a középsőre esik; pl. *pak̄ants̄ōft, gəz̄els̄ōft, gats̄it̄at, p̄a'amt̄v* stb. Természetes, hogy azon háromtagú szavakban, a melyeknél a præfixumban, képzőben, vagy ragban a hangzó egészen meggyöngült, vagy elveszett, csak egy hangsúly van, pl. *gab̄en̄an, p̄an̄ēm̄an, tsəpr̄ōxn̄, gal̄ōsn̄* stb.

4. §. Nyelvjárásunkban az összetett szavak mindegyik tagja — kevés kivétellel — megőrzi önálló alakját. A kéttagúaknál a főhangsúly az előtagon, a mellékhangsúly az utótagon van: *hámp̄ak* (Handwerk), *n̄qsp̄ām, haōsl̄ēöt, biētshaōs* stb. Oly háromtagú összetételekben, melyeknek előtagja két szótagú, a főhangsúly az előtag első szótagjára esik, ha ez nem præfixum, a mellékhangsúly az utótagra; ilyenforma képlet szerint $(\acute{a}+b)+\grave{c}$: *b̄ēntvr̄ōk, m̄esv̄sm̄it, h̄ēntvt̄āl, f̄ēnstv̄št̄ok, f̄ēōvm̄ō* stb. Ha azonban az összetétel utótagja

kétszótagú és az előtag egytagú, akkor a mellékhangsúly az utótag első szótagjára esik; képletben $a' + (b + c)$, pl. $ú\varepsilon máxv$, $štúbrčztv$, $těšmā~stv$, $békrěnən$, $ófesv$, $híešfěn$ stb. A négytagú összetételekben, a melyeknek mindkét tagja kétszótagú, a hangsúly az elsőre és harmadikra esik. Ez utóbbinak a hangsúlya azonban alig érezhetően gyengébb, mint az első szótagé; képletben $(a' + b) + (c + d)$: $pü\varepsilongv-mā~stv$, $bětv-fü\varepsilonrv$, $běntv-klād$, $šbéstv-keñdv$, $těšlv-mā~stv$ stb.

5. §. Oly szótagok, melyeknek hangzója ε -vé gyengült, vagy kiveszett, nem viselhetnek hangsúlyt. Ez természetes is, mivel épen a hangsúlytalanság idézte elő a hangzó gyengülését vagy elveszését. Tehát: $pákant$, $gazčkt$, $tsašlčn$, $němən$, $ungráš$, $óábat$, $hóatsat$, $hárgat$ (Herr-Gott), $püžl$, $triň'ň$, $zá'm$ stb.

6. §. Az idegen szavak megtartják idegen hangsúlyukat. Pl. $komčdea$, $mašičn$, $genarál$, $žandár$, $kaprčl$, $kanúl$, $monštrants$, $kačtsiō~$, $enžničrv$ stb. Ugyanez áll oly idegen szavakra is, a melyek a közbeszédben sűrűn előfordulnak, pl. $kaplō~$ (Kaplan), $bukantsv$, $mašič~$, $johānəs$ (Johannes), $špagčt$, $fabrčk$ stb.

7. §. Az összefüggő beszédben a mondat legfontosabb szava kiemelkedik ugyan, de nem feltűnő módon. Lelki affektusok: öröm, csodálkozás, meglepetés stb. kifejezésénél a hangsúly már változatosabb.

II. Nyelvjárásunk hangjai.

1. Magánhangzók.

Nyelvjárásunk magánhangzói a következők: a) egyszerűek: $i \bar{i}$; e ; $e \bar{e}$; $ę \bar{ę}$; ε ; $a \bar{a}$; $ā \bar{ā}$; v ; $o \bar{o}$; $o \bar{o}$; $ö \bar{ö}$; $ö \bar{ö}$; $u \bar{u}$; $u \bar{u}$. b) diphthongusok: $aě$; $aö$; $ęö$; $iě$; $ea \bar{ea}$; $oa \bar{oa}$; $öa \bar{öa}$; ue ; $üe$; $(oě, uř)$. c) nasalis-vocalisok: $\bar{a}~$; $\bar{o}~$; $\bar{ę}~$; $\bar{u}~$; $\bar{ü}~ \bar{i}~$. d) nasalis-diphthongusok: $ao~$, $ae~$.

Egyszerű magánhangzók.

8. §. $i \bar{i}$. Képzésüknél a nyelv hegye az alsó fogsorra támaszkodik, felső része a szájpadrást érinti olyanformán, hogy a középén

rést enged a levegőnek; oldalai gyengén érintik a hátsó-felső zápfogakat. Az ajkak körülbelül 1 cm. nyílást képeznek. A szájszögletek egy keveset visszahúzódnak. A hosszú \bar{i} képzésénél abban van eltérés, hogy az articulatio feszesebb, a nyelv kissé erősebben érinti a zápfogakat.

9. §. e . A nyelvállás abban tér el az előbbtől, hogy a nyelv hegye az alsó foghúst már érinti. Az alsó állkapca lejjebb ereszkedik a nyelvvel együtt, minek következtében a nyelv háta és a szájpadrás között jóval nagyobb a hézag, mint az i -nél. Az ajkak is jobban szétnyílnak — nyílásuk 1 cm.-nél is nagyobb — de még mindig nem annyira, mint az egész nyílt e hangnál. A szájszögletek nem húzódnak hátra. Az articulatio is kevésbé feszes, mint az i hangok képzésénél. Nem oly nyílt, mint a köznyelv nyílt e -je. Az e nyelvjárásunkban csak röviden fordul elő és csak az m , n , η előtt; idegen és irodalmi szóban az r előtt is.

10. §. $e \bar{e}$. Mindkettő zártabb, mint az e ; körülbelül megfelel a köznyelv zárt e hangjának. Az $e \bar{e}$ hangokat megkapjuk, ha a nyelvet az alsó állkapczával együtt az e hangnál leírt állásból egy kissé felemeljük úgy, hogy eleje oldalt a felső-első zápfogakat érinti, hegye az alsó metszőfogak alveolájánál van, háta pedig közelebb jut a szájpadráshoz. A szájszögletek hátrahúzódnak, nyílásuk kisebb, mint az e hangnál. A hosszú \bar{e} -nél ép úgy, mint a hosszú \bar{i} -nél — valamint nyelvjárásunk minden hosszú hangzójánál — az articulatio feszesebb. A hosszú \bar{e} még abban is különbözik a rövid e -től, hogy a szájszögletek alig észrevehetően hátrább húzódnak. Az $e \bar{e}$ előfordul mindenféle hangkapcsolatban, nasalisok előtt azonban ritkábban.

11. §. $e \bar{e}$. Nyelvjárásunk legzártabb e hangjai. Képzésüknél a nyelv háta majdnem oly közel van a szájpadráshoz, mint az i hangnál (dorsalis), csak valamivel hátrább áll, a minek következtében oldalai a felső fogsor zápfogait érintik. Hegye az alsó metszőfogakra támaszkodik. A szájszögletek hátrahúzódása ugyanaz, mint az $e \bar{e}$ hangoknál. A hosszú \bar{e} majdnem azonos a magyar \acute{e} hanggal (*élet*). Nyelvjárásunkban, a melyben egyáltalában nagy az előszeretet a zárt hangok iránt, nagyon gyakran fordul elő az e hang; az \bar{e} már ritkábban. Állhatnak bármely hang szomszédságában.

12. §. *a*. Hangsúlytalan régi *e*, ritkábban *i* helyén álló hang. Képzésénél a nyelv indifferens állást vesz fel, az ajkak körülbelül $\frac{1}{2}$ cm. nyílást alkotnak. Az articulatio laza. Leginkább csak praefixumokban és képzőkben fordul elő. Hangsúlyt nem viselhet.

13. §. *a* \bar{a} . Zártabbak a köznyelv nyílt *a* hangjánál. Alsó nyelvállással képezett hangok. A nyelv az *e* hangok állásából hátrább húzódik, ugyanakkor hegye az alsó metszőfogaknál egy kissé lejjebb száll és alig érinti őket. Az ajkak nyílása körülbelül akkora, mint az *e* hangnál, a két fogsor azonban legfeljebb $\frac{1}{2}$ cm. távolságra van egymástól. A szájszögletek nem húzódnak hátra. A rövid *a*-nál az articulatio lazább, mint a hosszúnál. Nasalis hangok előtt csak ritkán állnak.

14. §. *a* \bar{a} . Az előbbieknél zártabbak. A nyelv jobban hátrahúzódik, mint az előbbi hangoknál, hegye is távolabb áll az alsó metszőfogaktól. A lágy iny hátsó része nagyon keveset ereszkedik és a levegő egy jelentéktelen része (tükrön megfigyelhetően) az orrüregen jön ki. Ejtése tehát nasalizált. A fogsorok egymástól való távolsága kisebb $\frac{1}{2}$ cm.-nél. Nasalisok előtt szoktak állani, de csak akkor, ha ezek nem szótagképzők.

15. §. *u*. Képzésénél a nyelv csak annyiban tér el az *a* hangnál említett indifferens állástól, hogy jelentéktelenül hátrahúzódik, hegye az alsó metszőfognál ugyanazt a helyzetet veszi fel, mint az *a* \bar{a} hangoknál, az ajkak és fogsorok egymástól való távolsága azonban kisebb. Ejtése mindig rövid és csak hangsúlytalan szótagokban állhat, egyébiránt gyakran előforduló hang.

16. §. *o* \bar{o} . A nyelv hátrább húzódik, mint az *a* hangok képzésénél, fekvése magasabb (középső), hegye eltávolodik az alsó fogsortól és foghústól és egyiket sem érinti. Ajakgömbölyítésük mérsékelt, nem oly erős, mint pl. az *o* vagy *u* hangoknál; a középén hagyott nyílás ovalis, átmérője hosszában 1 cm.-nél is több. Nasalis hangok előtt csak ritkán állanak.

17. §. *o* \bar{o} . Az előbbieknél zártabbak. A nyelvállás ugyanaz. Képzésüknél a lágy iny hátsó része olyformán ereszkedik, mint az *a* \bar{a} hangoknál, a levegőnek egy nagyon csekély része az orrüregen jön ki. Ejtésük tehát csekély mértékben szintén nasalizált. Az

ajkak nyílása csak egy árnyalattal kisebb, mint az ϱ hangoknál. Nasalisok előtt állanak, ha ezek nem szótagképzők.

18. §. $\varrho \bar{\varrho}$. Erősen zárt o hangok, a melyek úgy képzésükre, mint hangzásukra nézve közel állanak az u -hoz, de azért o jellegüket megőrizték. Hátsó-felső nyelvállással képezett hangok. A nyelv hátsó része közel van a lágú inyhez, hegye is magasabbra emelkedik, mint az $o \bar{o}$ hangok képzésénél. Az ajkagömbölyítés erős; az ajkak jobban előrecsúcsosodnak és a közepén hagyott nyílásuk kisebb, mint a 16. és 17. §-okban leírt ϱ, o hangoknál, azaz közeledik a kör alakjához, átmérője alig 1 cm. Bármely hangkapcsolatban fordulnak elő és nagyon gyakori hangok.

19. §. $\varrho \bar{\varrho}$. A nyelv az ϱ hang állásából felemelkedik és előrejön, hegye az alsó metszőfogak mellett ugyanazt az állást veszi fel, mint az ϱ hangnál. Az ajkagömbölyítés erősebb, mint az $o \bar{o}$ hangoknál. A legtöbbször mint umlautok fordulnak elő. Nasalisok előtt csak akkor állhatnak, ha ezek szótagképzők.

20. §. $\bar{o} \bar{o}$. Az előbbieknél zártabbak. A nyelvállás ugyanaz, mint az ϱ hangoknál, az ajkak távolsága egymástól azonban kisebb. Képzésüknél a lágú iny annyira ereszkedik, mint az $a \bar{a}$ hangoknál; ejtésük kissé nasalizált. Nasalisok előtt állanak, ha ezek nem szótagképzők. Rendesen mint az $o \bar{o}$ umlautjai szerepelnek.

21. §. $\bar{o} \bar{o}$. Erősen zárt \bar{o} hangok, a melyek közel állnak az \bar{u} -höz. Képzésüknél a nyelv az ϱ hang állásából emelkedik és előrejön úgy, hogy már nem a lágú inyhez, hanem a (kemény) szájpaddalához áll közel, hegye az alsó metszőfogakra támaszkodik, oldalai a felső fogsorhoz simulnak, egész alakja dorsalis. Az ajkagömbölyítés olyan, mint az ϱ hangoknál, a melyeknek umlautjai gyanánt szoktak állani.

22. §. $u \bar{u}$. A legközelebb állanak az $\varrho \bar{\varrho}$ -hoz, de zártabbak. Az ϱ állásból a nyelv felfelé és egy kissé előre húzódik és érinti a szájpaddalás azon részét, a hol a lágú iny kezdődik. Az ajkagömbölyítésnél az ajkak valamivel jobban előrelépnek, nyílásuk is kisebb, mint az \bar{o} hangoknál.

23. §. $\bar{u} \bar{u}$. A nyelvállás ugyanaz, mint az \bar{o} hangnál, azzal a különbséggel, hogy háta erősebben közeledik a szájpaddalához és

a középben a kitóduló levegő számára rést enged, mint az *i*-nél. A nyelv hegye oly állásban van, mint az *ö* hangnál, de erősebben támaszkodik az alsó metszőfogakra. Az ajakgömbölyítés kissé erősebb, mint az *u*-nál, nyílásuk is szűkebb.

Diphthongusok.

Nyelvjárásunkban a diphthongusok jelentékeny szerepet játszanak. Az *ač*, *aö*, *ęö* kivételével valamennyi diphthongus az *r* hangnak vocalizálódásából keletkezett, nyílt és zárt szótagban egyaránt. E tekintetben csak egy-két az irodalmi nyelvből került szó, továbbá a családnevek tesznek kivételt. Ez utóbbiakat a mezenzéfi nem változtatja meg.

A diphthongusoknál az első hang teljesebb, időtartama is egy csekéllyel nagyobb, egyébiránt mindkettő rövid.

24. §. *ač*. Képzésénél a nyelv az *a* hang állásából (13. sz.) előre-felfelé húzódik, hegye az alsó metszőfogak alveolájához jut; állása tehát körülbelül ugyanaz, a melyet az *e* hangnál elfoglal. A szájszögletek az *č*-nél nagyon keveset húzódnak hátra.

25. §. *aö*. Az átmenet az *a* hangból az *ö*-ba úgy történik, hogy a nyelv emelkedik, hegye is visszahúzódik az alsó fogsortól. A nyelv *e* mozdulatával egyidejűleg történik az ajakgömbölyítés is, a mely a 16. §-ban említett mérsékelt gömbölyítésnél is gyengébb, nyílásuk szélesebb. Nasalis előtt néha *aö*.

26. §. *ęö*. E diphthongus *ę* hangzója egy fél fokkal még nyíltabb, mint a 9. §-ban leírt *ę* hang. Közel áll a köznyelv nyílt *e*-jéhez. Képzésénél a nyelv megtartja az *ę* hangnál elfoglalt állást, de az alsó állkapczával egy kicsit ereszkedik, a fogsorok és ajkak egymástól való távolsága is nagyobbodik. Az így képezett *ę* hangból az átmenet úgy történik, hogy az alsó állkapcza emelkedik, a nyelv háta közelebb jut a szájpadróláshoz. E mozdulattal egy időben történik az ajakgömbölyítés, a mely itt már erősebb, mint az *aö* diphthongus *ö* hangjánál.

27. §. *ič*. Az *i* hang itt ugyanaz, melyet már a 8. §-ban leírtunk. Az *č*-be való átmenetnél a nyelv lejjebb száll, elhagyja a felső szájpadrólást és körülbelül oly helyzetet vesz fel, mint az *ə* hangnál, esakhogy az *ə* hang nem oly nyílt mint ez az *č*, mert a nyelv emlí-

tett mozdulatával egyidejűleg az alsó állkapcza is ereszkedik és az ajkak és fogsorok távolabb vannak egymástól, mint az *ə* hangnál.

28. §. *ea ea*. Az *e* hang itt ugyanaz, a melyet a 10. §-ban leírtunk, csupán azzal a különbséggel, hogy a szájszögletnek nem húzódnak annyira hátra. Az átmenetnél a nyelv az *a* *a* hangok állásába helyezkedik, azaz elhagyja a felső zápfogakat, hátra és egyúttal lefelé húzódik. Az *a* *a* hangok között a különbség ugyanaz, a melyet már a 13., 14. §-okban láttunk.

29. §. *oa oa*. Képzésüknél a nyelv a középső állásból az alsóba jut, miközben az alsó állkapcza is lejjebb száll és az ajkak is jobban távolodnak egymástól. Az *a* *a* hangok itt egy árnyalattal zártabbak, mint az előbbi diphthongusnál.

30. §. *õa õa*. Az *õ* hang ugyanaz, mint a 19. §-ban leírt *õ*. A második hangra való átmenetnél a nyelv ugyanazt a mozdulatot teszi, mint az *ea ea* diphthongusoknál; az *a* *a* hangok is ugyanazok.

31. §. *ue*. A nyelv az *u* hang állásából (22. §) lejjebb száll és előrejön olyformán, hogy hegye az alsó metszőfogakhoz közeledik, de valamivel távolabb marad tőle, mint az az indifferens állásnál történik. Az átmenetnél az alsó állkapcza is lejjebb száll. Az *e* hang körülbelül egy fél fokkal zártabb, mint az *e* (10. §); a legközelebb áll az *ië* diphthongus *ë*-jéhez.

32. §. *üe*. Az *ü* hang állásából a nyelv átmegy az előbbi §-ban leírt állásba. Az *e* hang itt ugyanaz, mint az *ue* diphthongusban.

Jegyzet. Egy ritkán előforduló diphthongus *oë oë*, csak összefüggő beszédben találkozunk vele. Pl. *boëχ* = wo ich; *hoëχ* = habe ich. — Még ritkább az *uï* diphthongus, a mely tudtommal csak e szóban fordul elő: *duïχ* = durch.

Nasalis-vocalisok.

Nyelvjárásunkban elég gyakran fordulnak elő erősen nasalizált hangok. A nasalizálás az *a*, *o* ritkábban az *e*, *u*, *ü*, *ö* hangoknál következik be, de csak *n+cons.*, vagy a szóvégi *n* előtt és mindig zárt szótagban egy-két eset kivételével. Idegen szavakban is fordulnak elő. Jelük a betű felett jobbra \sim : $\bar{a}\sim$, $\bar{o}\sim$, $\bar{e}\sim$, $\bar{ö}\sim$, $\bar{u}\sim$, $\bar{ü}\sim$. Az $\bar{a}\sim$, $\bar{o}\sim$ hangok teljesen olyan ejtésűek, mint a francziában az

en, on (en-gager, coup-on); a többiek valamivel nyiltabbak. Valamennyi hosszú, képzésüknél az \bar{e} , \bar{o} kivételével az articulatio feszes.

33. §. \bar{a} . A nyelv állása hátsó-alsó; háta a középben egy kissé kidomborodik, hegye nem érinti az alsó fogsort. A fogak közti nyílás csekély, az ajkak nyílása kisebb, mint az e hangoknál. A lágú iny hátsó része jobban ereszkedik, mint pl. az a hangnál és a levegő egy jelentékeny része az orrüregen jön keresztül. Innen erősen nasalizált jellege.

34. §. \bar{o} . A nyelv az o állásból jelentéktelenül hátrahúzódik, a lágú iny erősebben ereszkedik, mint az \bar{a} képzésénél úgy, hogy közel jut a nyelv hátsó részéhez. Az ajkagömbölyítésnél hagyott nyílás kisebb, mint az e hangoknál. Nasalis jellege erősebb, mint az \bar{a} hangé.

35. §. $\bar{ö}$. Képzésénél a nyelv állása és az ajkak gömbölyítése olyan, mint az $ö, ö$ hangoknál, a melyektől csak abban tér el, hogy a lágú iny ereszkedése miatt nasalizált jelleget kap.

36. §. \bar{e} . A nyelv ugyanazt az állást veszi fel, a melyet az e hangnál azzal az eltéréssel, hogy háta nincs oly közel a szájpaddaláshoz, nyiltabb is, mint az e hang. A nyelv hegye erősen támaszkodik az alsó metszőfogakra. A szájszögletek hátrahúzódnása minimalis; az ajkak nyílása körülbelül 1 cm. A lágú iny ereszkedése csekélyebb mértékben történik, mint az előbb tárgyalt két orrhagnál, nasalis jellege nem is olyan erős, mint amazoké, a levegőnek csupán kis része jön ki az orrüregből. Nasalis hangjaink közül ez a legkevésbé nasalizált, mindamellet külön jellel jelöltem, mert a többi e hangok mindegyikétől eltér.

37. §. \bar{u} , $\bar{ü}$. Mindegyikük nasalizáltabb, mint az e hang, de nem annyira, mint az \bar{a} , \bar{o} . Az \bar{u} képzésénél a nyelv az u állástól abban tér el, hogy a szájpaddalástól vissza- és egy csekély mozdulattal hátralép. E mozdulattal a lágú iny is ereszkedik. Az ajkagömbölyítésnél hagyott nyílás inkább széles, mint magas, széles hasadáshoz hasonló. Az $\bar{ü}$ képzésénél a nyelv — az $ü$ állásból kiindulva — ugyanazt a mozdulatot teszi, a melyet az \bar{u} hangnál említettünk, csak hogy az articulatio helye előrébb van; tehát az

\bar{u} hátul képezett hang, az \bar{u} elül képezett. Az ajakgömbölyítés erős, az ajkak nyílása közeledik a kör alakjához.

Jegyzet. Csupán néhány szóban találunk nasalis i hangot is (\bar{i}). A rendes i hangtól abban tér el, hogy zártabb és nasalizált.

Nasalis diphthongusok.

38. §. ao . A nyelv hátsó része az a hang állásából felemelkedik a lágú iny felé és közép-állást foglal el. Ezzel egy időben történik a lágú iny ereszkedése és az ajkak gömbölyítése; a lágú iny és a nyelv hátsó része jobban közelednek egymáshoz, mint pl. az \bar{e} hangnál, de elég kényelmes nyilást hagynak, hogy a levegő egy jó része kijöhessen rajta. Az ajkak nyílása hosszában körülbelül 1 cm., magasságban azonban legfeljebb félannyi. Ritka hang.

39. §. ae . A nyelv az a állásból az e hanghoz hasonló állásba jut. Azaz előrehúzódik és felfelé úgy, hogy hegye gyengén érinti az alsó metszőfogakat. A lágú iny annyira ereszkedik, mint az ao -nál. A szájszögletek nem húzódnak hátra.

E két diphthongus egyike sem annyira nasalizált, mint az \bar{a} vagy \bar{o} .

2. Mássalhangzók.

Nyelvjárásunk mássalhangzói: explosívák: b, p, d, t, g, k , — liquidák: l, r , — nasalisok: m, n, η, ν , — spiransok: s, z (\check{z}), \check{s} , f, v, j, χ, x , — affricaták: $ts, t\check{s}$, — hehezet: h . Szótagképző mássalhangzók: $\check{l}, \check{n}, \check{m}, \check{p}$. Az \check{m} és \check{p} csak akkor, ha a szó közepén tenuis esett ki.

Explosívák.

40. §. a) b, p . Mindkettő bilabialis hang. A p ejtésénél az ajkak összeszorítása jóval erősebb és ennek következtében az explodálás is hirtelenebbül történik, mint a b hangnál.

b) d, t . Képzésüknél a nyelv hegye a felső alveolára támaszkodik és pedig a t -nél erősebben (fortis),*) a d -nél gyengébben támaszkodik (lenis).

*) Ez utóbbinál a nyelv hegye már az alsó metszőfogak felső részét érinti.

c) *g, k*. A levegő elzárása a nyelv hátával történik, a *g*-nél gyengébben, a *k*-nál erősebben. Az elzárás helye változik az előtük, vagy utánuk álló magánhangzótól. Ha ez a magánhangzó elülső nyelvállással képződött, akkor a nyelv háta a szájpadról szorul; ha pedig hátsó nyelvállással képződött, akkor a nyelv és a lágy iny zárja el a levegőt.

Az explosivákat nyelvjárásunk nem ejti aspirálva.

Liquidák.

41. §. a) *l*. Alveolaris hang. Hátsó nyelvállással képezett vocalisok után, továbbá a szótagképző *l*-nél a nyelv hegye egy kicsit feljebb húzódik, de a hang még ilyenkor sem postalveolaris. A levegő a nyelv által hagyott oldalréseken jön ki.

b) *r*. Tiszta alveolaris hang. A nyelv oldalai a felső zápfogakat gyengén érintik, hegye a felső alveola felé artikulál. Mint szótagképző hang nem fordul elő. Leginkább csak a szó elején áll, a szó közepén néhány eset kivételével mindig diphthongussá válik. A szó végén csak az idegen és az irodalmi nyelvből került (családnevek) szavakban fordul elő.

Nasalisok.

42. §. a) *m* (*m*), *n* (*n*). Az *m* bilabialis, a szótagképző *m*-nél az ajkak összeszorítása valamivel erősebb. Az *n* képzésénél a nyelv csúcsa a felső metszőfogaknál van, folytatólag gyengén érinti a felső foghúst (post-dentalis). A szótagképző *n*-nél a nyelv erősebben támaszkodik a metszőfogakhoz és a foghúshoz.

b) *ŋ* (*ŋ*). Az *ŋ*-nél a nyelv háta a szájpadról szorul (palatalis), az *n*-nél a nyelv hátsó része a lágy inyhez szorul (gutturalis). Az előbbi elülső, ez utóbbi hátsó nyelvállással képezett magánhangzók után áll. A szótagképző *ŋ* mindig gutturalis.

Spiransok.

43. §. a) *s, z*. Az *s* zöngétlen spirans. A nyelv hegye az alsó metszőfogak felső részéhez támaszkodik, eleje gyengén simul a felső foghúshoz, de úgy, hogy a közepén helyet hagy a kitóduló levegő számára. A felső fogsor előbbre áll, mint az alsó. A *z* zöngés. A nyelv hegye erősebben támaszkodik az alsó metszőfogak-

hoz, egyúttal egy kicsit lejjebb is száll. A levegő kitódulása erősebb. A szó végén nem állhat.

b) *š* (*ž*). Az *š*-nél a nyelv hegye a felső metszőfogak húsához emelkedik (alveolaris), de csak lazán érinti. Ejtésénél az alsó ajak az indifferens állásból alig észrevehetően előrelép. A *ž* hangot nyelvjárásunk csak idegen szavakban ismeri. Szintén alveolaris hang.

c) *f*, *v*. Mindkettő labiodentalis. A felső metszőfogak az alsó ajakra helyezkednek, az *f*-nél gyengén, a *v*-nél erőbben; a levegő a metszőfogak és ajak közötti résen jön ki. A szó elején az *f*, ha az utána következő vocalis hangsúlyos, valamivel erőbben hangzik, mint a szó belsejében, vagy végén. A *v* hang csak ritkán fordul elő nyelvjárásunkban.

d) *j*, *χ*, *x*. A *j* palatalis hang. A *χ*, *x* hangok tulajdonképpen csak a képzés helye szerint különböznek (ich, echt, acht). Ha *i* hang áll előttük, a nyelv a szájpadról szorul, de ha *e* vagy *ö* hang, akkor egy keveset hátrább húzódik. A hangjelölésben *e* csekélységtől eltekintettem és mindkét esetben *χ* jelt használtam. Ha *a*, *o*, vagy *u* hang előzi meg, a nyelv a lágy inyhez simul. Itt is van eltérés, t. i. az *a* után a legmélyebb az érintkezési pont, az *u*-nál a legmagasabb, az *o*-nál közepes. A hangjelölés egyszerűségére való tekintetből itt is egy jelt használtam: *x*. E szerint *χ* palatalis, *x* gutturalis hangot jelöl.

A f f r i c a t á k.

44. §. *ts*, *tš*. A *ts* képzésénél a nyelv ugyanazt az állást veszi fel, melyet az *s*-nél azzal a különbséggel, hogy erőbben szorul az alsó metszőfogakhoz és a felső foghúshoz úgy, hogy egy pillanatra teljesen elzárja a levegőt. Azután egy kis mozdulattal a felső foghúsnál rést enged és a levegő azon jön ki. A *tš* képzésénél a nyelv hegye a felső alveolához szorul és elzárja a levegőt, majd hirtelen rést enged a középben a kitóduló levegő számára.

45. §. *h*. A hehezetnél a levegő szabadon jön ki; a száj az utána következő magánhangzó ejtéséhez szükséges alakot veszi fel. Nem különbözik a köznyelv *h* hangjától. Csak a szó elején állhat magánhangzó előtt, a szó közepére csak összetételekben kerül.

Jegyzet. A betű felett jobbra levő ' jel a lélegzetnek egy pillanatra való megakasztását jelenti. Ez csak szótagképző *n*, *m*, *ŋ* (l. 173—176., 171. §), és magánhangzó előtt történhetik (l. 158. §).

III. A hangok története.

1. Magánhangzók.

Egyszerű magánhangzók.

Az egyszerű kfn. magánhangzóknek nyelvjárásunkban részint egyszerű magánhangzók, részint diphthongusok felelnek meg. Ritkább az az eset, mikor kfn. egyszerű magánhangzóknek nasalisok, illetve nas. diphthongusok felelnek meg. Ez utóbbi két csoportot külön tárgyaltam.

Kfn. *a*.

46. §. Az egy- és kéttagú szavakban, nagyrészt zárt szótagban a kfn. *a* > *a*: *af* (Affe), *apl* (Apfel), *ast* (Ast), *faln* (fallen), *flax* (flach), *gast* (Gast), *kats* (Katze), *palt* (bald), *nas* (nass), *haln* (halten), *gas* (Gasse), *flaš* (Flasche), *zalts* (Salz), *dax* (Dach), *last* (Last), *plats* (Platz), *šats* (Schatz), *traxt* (Tracht), *šbax* (schwach), *faltš* (falsch), *šmalts* (Schmalz), *baks* (Wachs), *šbats* (schwarz), *daks* (Dachs), *flaks* (Flachs), *alt* (alt), *zak* (Sack), *maxn* (machen), *kral* (Kralle), *šarn* (scharren), *hasn* (hassen), *laxn* (lachen), *baxn* (wachen), *šafn* (schaffen), *flastv* (Pflaster), *šna'n* (schnappen), *rat* (Ratte), *ha'p* (hacken), *galn* (Galgen), *kapsl* (Kapsel), *basv* (Wasser), *aks* (Achse) stb.

Nasalis előtt *a*: *pant* (Band), *krančs* (Kranz), *tsant* (Zahn), *lant* (Land), *tan* (Tanne), *tants* (Tanz), *glants* (Glanz), *dank* (Dank), *kranč* (krank), *panč* (Bank), *španən* (spannen), *šbants* (Schwanz), *šant* (Schande), *štam* (Stamm), *ban* (Wange), *pan* (bange), *šlan* (Schlange) stb.

Csak kivételesen *a*: *qbv* (aber).

Jegyzet. A régi *a* megmaradt ezekben: *tsarn* (kfn. zerren, zarren), *šparn* (kfn. sperren, sparren).

47. §. Kfn. *a* az *r*+cons. előtt — tehát zárt szótagban — nyelvjárásunkban *oa*; *m* és *n* előtt *ou*: vagyis az *r* vocalizálódott; *oabat* (Arbeit), *poat* (Bart), *šoaf* (scharf), *goa* (gar), *oaš* (kfn. ars), *foap* (Farbe), *koak* (karg), *koat* (Karte), *šoat* (Scharte), *moak* (Mark); *iž toa*, *toast*, *toa* (ich darf, —st, —); *boam* (warm), *duvoamən* (erbar-men), *dufoan* (erfahren), *oam* (arm); *goan* (Garn), *špoan* (sparen), *foan* (fahren). — *Koal* (Karl).

Jegyzet. Kivételek: *štark* (stark), *šbats* (schwarz), *mark* (Markt), *hat* (hart), *hats* (Herz), *dat* (dort), *bat* (warte) és az irodalmi nyelvből került szavak: *park* (Park), *partaě* (Partei).

Kfn. *â*.

48. §. Kfn. *â* > *ō*. Nagyrészt a kfn. kéttagú szavak nyílt szótagjában: *ōdv* (Ader), *ōmt* (Abend), *ōn* (Athem), *šprōx* (Sprache), *plōs* (Blase), *štrōf* (Strafe), *štrōfŋ* (strafen), *frōk* (Frage), *frōn* (fragen), *mōln* (malen), *plōk* (Plage), *plōn* (plagen), *šlōfŋ* (schlafen), *šbōgv* (Schwager), *bōk* (Wage), *prō'ŋ* (braten), *plōtv* (Blatter), *nōtv* (Natter), — *grōf* (Graf), *klōtv* (Klafter), *drōt* (Drat), *rōt* (Rat), *šōf* (Schaf), *šlōf* (Schlaf), *plō* (blau). — Igék participiumában: *gādōxt* (gedacht), *gāšlōfŋ* (geschlafen), *gāfrōkt* (gefragt), *gāplōzŋ* (geblasen), *gāmōlt* (gemalt); stb.

Kfn. *â* > *ō*: *sōldōt* (Soldat), *špitōl* (Spital). — Nasalis előtt *ō*: *jōman* (jammern), *zōmān* (Samen), *ōmās* (kfn. âmeize).

Kfn. *â* + *r* a zárt szótagban *oa*: *doa* (dar), *kloa* (klar), *boa* (wahr), *gāfoa* (Gefahr), *joa* (Jahr), *poa* (Paar).

Kfn. *ë* és umlaut *-e*.

49. §. Kfn. *e* nasalisok előtt *ē*: *ēnt* (Ende), *mēntš* (Mensch), *hēmp* (Hemd), *štēmpl* (Stempel), *trēnan* (trennen), *renān* (rennen), *kenān* (kennen), *nēnan* (nennen), *mēŋān* (mengen), *dēŋ'ŋ* (denken), *lēŋ'ŋ* (lenken), *šēŋ'ŋ* (schenken).

50. §. Kfn. *e* a *p*, *t*, *s*, *z* (*l*), továbbá a szótagképző *ŋ* előtt *e*: *peŋv* (Becher), *pešv* (besser), *nešl* (Nessel), *eŋt* (echt), *fest* (fest), *fet* (fett), *kešl* (Kessel), *šteln* (stellen), *gāzets* (Gesetz), *pet* (Bett), *felzŋ* (Fels), *fesln* (fesseln), *gāzel* (Geselle), *štrek* (Strecke), *nets* (Netz), *zetsŋ* (setzen), *betsŋ* (wetzen), *trep* (kfn. trappe, treppe), *be'ŋ* (wecken), *kle'ŋ* (klecken), *re'ŋ* (recken), *ne'ŋ* (necken), *de'ŋ* (decken), *šme'ŋ* (schmecken).

51. §. Kfn. *e* > *ē*: *dvgōtsŋ* (ergötzen), *bōšŋ* (kfn. waschen, weschen), *aōslōšŋ* (auslöschen), *glōntšl* (Nachtlampe. Kfn. glen...?).

Kfn. *e* > *e*: *gāret* (geredet).

52. §. Kfn. *ë* > *e* nagyrészt spiransok és az *l* előtt: *drešŋ* (dreschen), *fresŋ* (fressen), *esŋ* (essen), *zel'ŋ* (selten), *presŋ* (pressen),

mesn (messen), *kneçt* (Knecht), *le'ŋ* (lecken), *preçn* (brechen), *šteçn* (stechen), *fleç'n* (flechten), *tseç* (Zech), *reçn* (Rechen), *felt* (Feld), *kelv* (Keller), *helfn* (helfen), *fefv* (Pfeffer), *melv* (melden), *zelbv* (selber), *belt* (Welt), *trefn* (treffen), *špek* (Speck), *fle'ŋ* (Flecken).

Kfn. *ë > a*: *har* (Herr); *a bër* (Beere) szó összetételeiben *v*: *hūlpv* (Heidelbeere), *štrečšlvpv* (Bocksbeere), *hempv* (Himbeere), *kratspv* (Brombeere).

Kfn. *ë* nas. előtt *ç*: *neçmøn* (nehmen), *pçmçl* (Pinsel), *çenstv* (Fenster),

Kfn. *ë > ç*: *pçln* (bellen).

53. §. Kfn. *ë, e + r* kapcsolatnak nyelvjárásunkban *ea, ea* felel meg; nagyrészt zárt szótagban: *peak* (Berg), *eat* (Erde), *eats* (Erz), *heat* (Herd), *beafn* (werfen), *beat* (wert), *tsbeak* (Zwerg), *geašt* (Gerste), *mea* (Meer), *pea* (Bär), *šmea* (Schmer), *šmeatsn* (schmerzen), *bea* (wer), *hea* (er), *beak* (Werk és Werg); *eaçnst* (Ernst), *leaçn* (lernen), *geaçn* (gerne), *šteaçn* (Stern), *beaçn* (werden), *šteaam* (sterben), *keaçn* (Kern), *dea* (der, pronomen dem).

Jegyzet. Kivétel: *hats* (Herz; ritkán *heatsn* Herzen).

54. §. Kfn. *e* a zárt szótagban *r+cons.* előtt, miután az *r* vocalizálódott, nyelvjárásunkban *ea, nas.* előtt *ea*: *featek* (fertig), *keal* (Kerl), *keats* (Kerze), *feakl* (Ferkel), *heabast* és *heapst* (Herbst), *eal* (Erle), *mea'v* (merken), *eaçm* (erben), *geaçm* (gerben), *keaçn* (kehren), *tseaçn* (zehren), *fvdeaçm* (verderben).

55. §. Kfn. *e* nas. előtt *ç*. 1. pluralis: *šbçnts* (Schwänze), *tçnts* (Tänze), *krçnts* (Kränze), *leçdv* (Länder), *heçnt* (Hände), *bçnt* (Wände), *pçndv* (Bänder), *mçnv* (Männer), *mçntl* (Mäntel), *çmtv* (Ämter), *štem* (Stämme), *štreç* (Stränge), *tsçnt* (Zähne). — 2. comparativus: *leçkv* (länger — térről), *leçv* (länger — időről), *krçkv* (kränker). — 3. szóképzés: *eaçn* (ändern), *heçmøn* (kfn. hamen, hemen), *ofheçøn* (kfn. hangen, hengen), *eçs'n* (ängsten), *krçnkln* (kränkeln), *kçmøn* (kämmen), *glçntsç* (glänzen), *gøtreçk* (Getränk), *pøštendek* (beständig), *leçml* (Lämmlein), *šteçl* (Stängel), *tsççl* (Zängel), *špreçøn* (sprengen).

56. §. Kfn. *e > e*, ha nem áll utána nasalis: *pekv* (Bäcker), *eçtø* (kfn. ahte, eht), *gøšeft* (Geschäft), *helft* (Hälfte), *krçftek* (kräftig), *preçtek* (prächtigt), *epl* (Äpfel), *gest* (Gäste), *geçl* (Gässel), *beçtv* (Wächter), *est* (Äste), *esp* (Espe, kfn. *aspe*), *šetsç* (schätzen), *eltv*

(älter), *keltv* (kälter), *šbetsv* (schwärzer), *nesv* (nässer), *dexv* (Dächer), *feltšn* (fälscher), *beldv* (Wälder), *štel* (Ställe), *də kelt* (die Kälte), *elə tōk* (alle Tage).

Kfn. *e* > *ę* az erős ragozású igék præsensének 2. és 3. személyében az egyes számban: *faln* > *fęlst*, *fęlt* (fälltst-t), *haln* : *hęlst*, *hęlt* (hältst-t), *losn* : *leşt*, *leşt* (lässt-t), *baksn* : *bękst* (wächst).

Kfn. *e* > *ę̄*: *bęšrən* (Wäscherin) a *bęšn* (waschen) ige analógiájára; ugyanígy: *də bęš* (die Wäsche).

57. §. Kfn. *e*, *æ* + *r* kapcsolatnak — mint umlaut is — *ea*, *ea* felel meg: *eaml* (Ärmel), *feam* (färben), *beamən* (wärmen), *nean* (nehren), *jealiχ* (jährlich), *gafealiχ* (gefährlich), *šteak* (Stärke), *štea'ŋ* (stärken), *šbez* (ófn. swâri, kfn. swaere), *šea* (ófn. többes scâri, kfn. schaere), *mea* (ófn. meri, mari, kfn. mer). — *Meatl* (Martin).

Kfn. *æ*+*r* > *öa*: *böa*, *böast*, *böan* (ich wäre, wärest, wären); *föat* (fährt).

Kfn. ê.

58. §. Kfn. *ê* > *ę̄* néhány kfn. szó nyílt szótagjában: *zę̄l* (Seele), *šnę̄* (Schnee), *ę̄bek* (ewig), *klę̄* (Klee), *rę̄* (Reh), *bę̄* (wehe), *mę̄* (mehr).

Kfn. *ê*+*r* a nyílt szótagokban *ea*, *ea* : *ea* (Ehre), *kean* (kehren, vertere), *ean* (ehren), *lean* (lehren).

Kfn. i.

59. §. Nagyrészt zöngétlen hangok előtt (*t*, *k*, *s*, *f*, *χ*¹, liquida (*l*) és a szótagképző *ŋ* előtt a kfn. *i* > *ę*: *plęk* (Blick), *plęts* (Blitz), *męt* (mit, Mitte), *dęk* (dick), *dęstl* (Distel), *gęnek* (Genick), *gęšękt* (geschickt), *gręl* (Grille), *kęst* (Kiste), *nęxt* (nicht), *ręxtv* (Richter), *ręxtek* (richtig), *ręs* (Riss), *šęf* (Schiff), *šręt* (Schritt), *zęxl* (Sichel), *zęts* (Sitz), *zętsn* (sitzen), *špęts* (Spitze), *štręk* (Strick), *štręχ* (Strich), *bęlt* (wild), *štrę'ŋ* (stricken), *pęlt* (Bild), *pętv* (bitter), *pręš* (Pritsche), *v-pęsl* (ein bischen), *hęts* (Hitze), *gęft* (Gift), *gręf* (Griff), *leştek* (listig), *męst* (Mist), *šęlt* (Schild), *tręxtv* (Trichter), *tręt* (Tritt), *štel* (still), *męliχ* (Milch), *flę'ŋ* (flicken), *štę'ŋ* (sticken), *ręχ'ŋ* (richten), *fvšlę'ŋ* (verschlicken), *šlęts* (Schlitz), *šę'ŋ* (schicken), *fęst* (kfn. vist, vîst), *štęft* (Stift), *šlęf* (Schliff), *šręft* (Schrift) — *tęš* (Tisch), *fęš* (Fisch), *tęps* (Zips), [*fvbęxn* (verwichen, heuer?)]. Igék participiumában: *gęšlęfn* (geschliffen), *fvęęft* (ver-

giftet), *gəštreyŋ* (gestrichen), *gəštrekt* (gestrickt), *gəflekt* (geflickt), *gəšek* (geschickt), *fvšlekt* (verseklickt) stb. A *wollen* ige rágozásában: *bəl* (will), *bəl*st, *bəl*; *hea ɛs* (er ist). A brechung helyén: *preŋu*: *preχst*, *preχt* (brichst-t), *drešŋ*: *drešst*, *drešt* (drischst-t), *dvšre'ŋ*: *dvšrekt*, *dvšrekt* (erschrickst-t), *šteŋu*: *šteχst*, *šteχt* (stichst-t), *treŋu*: *treft*, *treft* (triffst-t), *helŋu*: *helŋst*, *helŋt* (hilfst-t), *gel'n*: *gelt* (gilt), *fvgesŋ*: *fvgešt* (vergisst), *šbelŋ*: *šbelst*, *šbelt* (schwillst-t), *kbeln*: *kbelt* (quillt), *fvresŋ*: *fvrešt* (frisst), *špreŋu*: *špreχst*, *špreχt* (sprichst, spricht)

60. §. Kfn. *i* nas. illetőleg nas. + dent. elött *ɛ*: *peŋən* (binden), *deŋən* (darin), *greŋt* (kfn. grint), *feŋstv* (finster), *šeŋən* (schinden), *keŋt* (Kind), *šeŋdl* (Schindel), *špeŋən* (spinnen), *šteŋ* (Stimme), *bəŋt* (Wind), *bəŋtv* (Winter), *pləŋt* (blind), *pəštəmt* (bestimmt), *gəsbəŋt* (geschwind), *heŋtv* (hinter), *heŋmpv* (Himbeere), *fvšbeŋən* (verschwinden).

Kfn. *i* > *q*: *pqs* (bis).

Kfn. *i* > *ö*: *tsböšŋ* (zwischen), *bösŋ* (wissen): *bič böšŋ*, *īs böšt*, *sī böšŋ*.

61. §. Sok esetben a kfn. *i* megmaradt *i*-nek, leginkább a nas. elött, ha ezen nas. után nem áll dent. (*d*, *t*); továbbá a gutt. elött: *nidv* (nieder), *iχ* (ich), *inzl* (Insel), *kitl* (Kittel), *klīŋ* (Klinge), *liŋk* (link), *fiŋv* (Finger), *fiχt* (Pflicht), *šiχt* (Schichte), *šimpfŋ* (schimpfen), *fiχ* (= Luder), *šbimən* (schwimmen), *ziŋən* (singen), *fiχt* (Fichte), *mišŋ* (mischen), *bidv* (wieder), *ziŋ'v* (sinken), *bitbə* (Witwe), *biŋ'v* (winken), *biŋk* (Wink), *triŋ'v* (trinken), *ziχer* (sicher), *zin* (Sinn), *klīŋln* (klingeln), *diŋk* (Ding), *riŋk* (Ring), *krist* (Krist), *pi'ŋ* (bitten), *šli'ŋ* (Schlitten), *hiŋ'v* (hinken), *šliŋ* (Schlinge), *šliŋən* (schlingen), *tsins* (Zins), *špiln* (spielen), *himl* (Himmel), *šiml* (Schimmel), *liχt* (Licht); *pist* (du bist). — Igék participiumában: *gəštri'ŋ* (gestritten), *gəšni'ŋ* (geschnitten), *gəhiŋkt* (gehinkt), *gəklīŋlt* (geklingelt) stb.

62. §. Kfn. *i* + *r* kapesolat nyelvjárásunkban *ič*: *pičk* (Birke), *gəpičk* (Gebirg), *hičt* (Hirt), *hičš* (Hirsch), *kičχ* (Kirche), *kičmas* (kfn. kirch-messe, kirmesse), *šičm* (Schirm), *štičn* (Stirne), *bičt* (Wirt), *tsbičn* (Zwirn), *šmičn* (schmieren), *pičt* (Birne, plur. *pičn*), *gəhičn* (Gehirn), *šičp* (Schirbe), *ič* (ihr), *bič* (wir), *dič* (dir), *mič* (mir): hangsúlyos alakok.

A brechung helyén: *šteqm*: *štičpst*, *štičpt* (stirbst, —t), *fv-*

deam: *fvdiēpst, fvdiēpt* (verdirbst, —t); *beafn*: *biēfst, biēft* (wirfst, —t); *biēst, biēt* (fis, fit; *bit* = erit).

Kfn. *î*.

63. §. Kfn. *î* > *aē* a nyilt és zárt szótagokban egyaránt: *paēsŋ* (beissen), *paē* (bei), *dvpaē* (dabei), *draēsek* (dreissig), *aēs* (Eis), *aēzŋ* (Eisen), *laēp* (Leib), *laēχ* (Leiche), *raēf* (reif), *baēt* (weit), *tsaēt* (Zeit), *glaēχ* (gleich), *naēt* (Neid), *tsbaēk* (Zweig), *zaēt* (Seite), *kraēt* (Kreide), *paēχt* (Beichte), *taēχ* (Teich), *raēsŋ* (reißen), *graēfŋ* (greifen), *šbaēŋ* (schweigen), *štraēχŋ* (streichen), *šlaēfŋ* (schleifen), *šaēp* (Scheibe), *raē* (Reihe), *štraēχln* (streicheln), *tsaēzļ* (Zeise), *faēf* (Pfeife), *raēm* (reiben), *traēm* (treiben), *plaēm* (bleiben), *šraēm* (schreiben), *šlaēχŋ* (schleichen), *baēχŋ* (weichen), *gəšaēt* (kfn. geschide), *baēs* (weiss), *baēzŋ* (weisen), *pəbaēzŋ* (beweisen), *tsaēχnən* (zeichnen), *šaēsŋ* (cacare), *flaēs, flaēsek* (Fleiss, -ig), *praēs* (Preis), *fraē* (frei), *fraēliχt* és *fraēliχ* (freilich), *laēst* (Leiste), *štaēf* (steif), *šlaēm* (Schleim), *draē* (drei; önállóan: *drājə*), *plaē* (Blei), *maēl* (Meile), *štraēt* (Streit), *šnaēt* (Schneide), *šnaēn* (schneiden), *kraēsŋ* (kfn. krischen), *haērət* (kfn. hî-rât), *faēl* (Pfeil) stb.

Az előbbiek analogiájára: *dū gaēst, hea gaēt* (du gibst, er gibst); *dū laēst, hea laēt* (liegst, —t).

Kfn. *o*.

64. §. A kfn. *o*, ha csak nem állott nasalis vagy r, r+cons. előtt, nyelvjárásunkban *o*, néhány esetben *o*.

Kfn. *o* > *o*: *fokk* (Volk), *frəst* (Frost), *gəlt* (Gold), *frəš* (Frosch), *həlt* (Holz), *ləx* (Loch), *ok* (Oks), *rə* (Ross), *šlə* (Schloss), *təp* (Topf), *bəx* (Woche), *bəl* (Wolle), *zəln* (sollen), *dəx* (doch), *fərt* (fort), *fə* (Pflock), *grəl* (Groll), *štolpan* (stolpern), *təl* (toll), *kləts* (Klotz), *kəxŋ* (kochen), *nəx* (noch), *kəlm* (Kolben), *gə* (Gott; *har-gə* = Herr-Gott), *rə* (Rock), *šləts* (stolz), *glə* (Glocke), *fəln* (folgen), *jə* (Joch), *klə'm* (klopfen), *frə'm* (pfropfen), *štə'm* (stopfen és Stopfen), *trə'm* (Tropfen), *prə'n* (Brocken), *kətsŋ* (Kotzen). — Igék ragozásában: *ix kləp, dū kləpst, hea kləpt, biē klə'm* — *gəkləpt* (ich klopfe—st—t, klopfen — geklopft); *fəkk, fəkkst, fəkk, fəln, gəfəkk* (folgen); *gəštəxŋ* (gestochen) stb.

Kfn. *o* > *o*: *həfŋ* (hoffen), *kə* (Kost), *pə* (Bock), *bəl* (és *bəl* = wohl). — Igék participiumában: *pəzəfŋ* (besoffen), *gəhəft* (gehofft) [*pəst* = Post, *fəkan* = schütteln?].

65. §. Kfn. $o+r > oa$, oa a zárt szótagokban: *doaf* (Dorf), *koap* (Korb), *oat* (Ort), *boat* (Wort), *moat* (Mord), *foa* (vor), *toa* (Tor), *doanv* (Dorn), *moan* (morgen), *zoan* (sorgen), *poan* (borgen), *dmoan* (ermorden), *koan* (Korn), *tsoan* (Zorn), *špoan* (Sporn), *hoat* (Hort, egy erdő neve), *poan* (bohren).

Jegyzet. Kivételesen: *duet* (dort), *uesgl* (Orgel); — *fort* (immer; nem diphth.).

Kfn. ô.

66. §. A kfn. ô hangnak nyelvjárásunkban \bar{o} felel meg: *prôt* (Brod), *flô* (Floh), *frô* (froh), *grôs* (gross), *hôx* (hoch), *klôs* (Klos), *kôzn* (kosen), *nôt* (Not), *ôstan* (Ostern), *klôstn* (Kloster), *rô* (kfn. rô, rou), *rôs* (Rose), *rôt* (rot), *tôt* (tot), *bô* (kfn. wô, wâ; összefüggő beszédben *bô*), *štôs* (Stoss), *štôsñ* (stossen), *lôs* (los), *trôst* (Trost). — Umlaut: *strô* (Stroh).

Kfn. $\hat{o}r > oa$ mindössze néhány szóban: *koa* (Chor), *oa* (Ohr).

Kfn. ö (œ).

67. §. Kfn. $\hat{o} > \bar{o}$; áll mint az \bar{o} umlautja: *šlôs*: *šlôsv* (Schlösser), *lôxn* (Löcher), *štôk* (Stöcke), *frôš* (Frösche), *rôsv* (Rösser), *rôk* (Röcke), *flôk* (Pflöcke), *tôp* (Töpfe); *štôlts*: *štôltsv* (stölzer); *tôpl* (Töpflein), *lôxl* (Löchlein), *knôxl* (Knöchel), *trôpl* (Tröpflein). *hôltsl* (Hölzlein), *gôldek* (golden, vergoldet), *glôkl* (Glöcklein), *frôstln* (frösteln), *bôzræn* (Wöchnerin), *prôkln* (bröckeln); *iç bôlat*, *dû bôlast*, *hea bôlat* (præter. imperf. conj.).

68. §. Kfn. $\hat{o} (\text{œ}) > \bar{o}$; áll mint az \bar{o} umlautja: *grôst* (grösst), *hôxst* (höchst), *hôzs'ns* (höchstens), *fôlv* (völler), *pôk* (Böcke), *knôpl* (Knöpflein), *kôzn* (Köchin).

69. §. Kfn. $\hat{o} (\text{œ}) + r > \hat{o}a$, $\hat{o}a$ nyílt szótagokban: *hôan* (hören), *štôan* (stören), *tôaxt* (töricht), *rôa* (Röhre).

Kfn. $\hat{o} + r > \hat{o}a$, $\hat{o}a$: áll mint az oa , oa (kfn. $o+r$) umlautja: *doanv*, plur. *dôanv* (Dörner), *bôatv* (Wörter), *ôatl*, *ôatv* (Örtlein, Örter), *kôanv* (Körner), *dôafv*, *dôafl* (Dörfer, Dörflein), *kôap* (Körbe).

Kfn. u.

70. §. Kfn. u , ha sem r , sem nas . nem követi, nyelvjárásunkban \bar{u} : *prôst* (Brust), *pôtv* (Butter), *lôft* (Luft), *lôst* (Lust), *nôs*

(Nuss), *pqlv* (Pulver), *nqtsn* (Nutzen), *tsqkv* (Zucker), *krqst* (Kruste), *šqs* (Schuss), *šqldv* (Schulter), *šqlt* (Schuld), *gərqx* (Geruch), *prqx* (Bruch).

71. §. Kfn. *u > o* nas., illetőleg nas. + dent. előtt: *krom* (krumm), *tom* (dumm), *štont* (Stunde), *ont* (und), *on'ŋ* (unten), *hont* (Hund), *ons* (uns), *onzv* (unser), *bondv* (Wunder), *gront* (Grund), *donst* (Dunst), *pron* (Brunnen), *bontš* (Wunsch), *zon* (Sonne), *gəzont* (gesund), *font* (Pfund), *štom* (stumm), *ontv* (unter; összetételekben is), *on* (un-): *ondank* (Undank), *ompəkant* (unbekannt), *ongean* (ungern) stb.

72. §. Kfn. *u > o*: *drok* (Druck), *koxl* (kfn. küche).

Jegyzet. Umlaut e két szóban: *göln* (kfn. guldin, gulden), *böndan* (kfn. wundern. V. ö. *bondv* = Wunder).

73. §. Kfn. *u > u* a legtöbbször nas. + gutt. előtt: *jun* (jung), *hunv* (Hunger), *kunst* (Kunst), *šbunk* (Schwung), *zumv* (Sommer), *fun'ŋ* (Funken), *trun'ŋ* (trunken), *gətrun'ŋ* (getrunken), *gəzunən* (gesungen), *gəzun'ŋ* (gesunken), *gelunən* (gelungen), *gəšprunən* (gesprungen), *getsbumən* (gezwungen). — *pukl* (Buckel), *fuks* (Fuchs), *luks* (Luchs), *zupə* (Suppe), *štup* (Stube), *šprux* (Spruch).

74. §. Kfn. *u + r > uε*: *duεšt* (Durst), *guegl* (Gurgel), *puεk* (Burg), *kusts* (kurz), *maölbuef* (Maulwurf), *štuεts* (Sturz), *štuεm* (Sturm), *busem* (Wurm), *bueysl* (Wurzel), *kuεbl* (Kurbel), *tuεm* (Turm), *buešt* (Wurst), *tueklŋ* (turkeln), *luεtš* (linkisch), *šuεts* (Schurz), *fuεts* (kfn. varz, vurz), *špuε* (kfn. spor, spur), *uε-* (ur-): *uε-alt*, *uε-zax* stb. (ur-alt, Ursache), *gəpuεt* (Geburt).

Jegyzet. Kivételesén: *duεrom* (darum).

Kfn. ū.

75. §. Kfn. *ū > aö*: *aös* (aus), *paöv* (Bauer), *daöman* (Daumen), *faöl* (faul), *faöst* (Faust), *flaom* (Pflaume), *graözöm* és *graözom* (grausam), *haöt* (Haut), *hoös* (Haus), *maöl* (Maul), *paöx* (Bauch), *klaöm* (klauben), *kraöt* (Kraut), *laöt* (laut), *raöm* (Raum), *zaö* (Sau), *zaöfŋ* (saufen), *šaöfl* (Schaufel), *praöxŋ* (brauchen), *maos* (Maus), *taöxŋ* (tauchen), *štraöx* (Strauch), *taözənt* és *taöənt* (tausend), *zaöbv* (sauber), *zaöv* (sauer), *maöv* (Mauer), *traörek* (traurig), *haöfŋ* (Haufen), *laös* (Laus), *taös* (kfn. tús), *šlaöx* (Schlauch), *štaöxŋ* (stauchen),

taöp (Taube) [tāp: taub], *šraōm* (schrauben), *zaōn* (saugen), *šaōm* (Schaum), *haöp* (kfn. hûbe, houbé).

Kfn. *û* > *uε* az *r* elött: *figuε* (Figur), *natuε* (Natur), *uε* (Uhr).

Kfn. *ü*.

76. §. Kfn. *ü* > *ö*: *höft* (Hüfte), *möts* (Mütze), *mök* (Mücke), *prök* (Brücke), *krök* (Krücke), *fvrökt* (verrückt), *štök* (Stück), *tsarök* (zurück), *šösl* (Schüssel), *pö'v* (bücken), *štöts* (kfn. stüze), *kötš* (v. ö. kfn. kutte > kütze), *böšn* (kfn. wischen, wüschén), *rötšn* (kfn. rutschen, rütsehen) [*nötsn* = rauchen, z. B. Pfeife].

Kfn. *ü* + *r* kapesolat *üε*: *šüen* (schüren), *tüε* (Für), *püεt* (Bürde), *püεšt* (Bürste), *müεp* (mürb), *dvbüεn* (erwürgen).

77. §. Kfn. *ü* > *ü*. Áll mint az *u* umlautja: *kunt*: *künden* (kündigen), *füks*: *füks* (Füchse), *flüs* (Flüsse), *püsñ* (büssen), *šprüç* (Sprüche), *künst* (Künste), *šprüñl* (Sprünglein), *jüñl* (Jünglein). — Beállott az umlaut: *hüñan* (hungern). Továbbá: *šü'ñ* (schütten), *krüpl* (Krüppel), *übv* (über), *tüçtek* (tüchtig), *künən* (kfn. kunnen, können).

78. §. Kfn. *ü* > *ö* nas. elött *ö*; áll mint az *q*, *o* (kfn. *u* 70., 71. §.) umlautja: *tom*: *tömv* (dümmer), *krom*: *krömv* (krümmer), *štömv* (stümmer), *prös'ñ* (Brüsten), *šös* (Schüsse), *röçln* (v. ö. Geruch). — Nas. + dent. elött: *böntšñ* (wünschen), *gəzöndv* (gesünder), *gröndv* (Gründer). — Beállott az umlaut: *šölek* (schuldig), *dv öntv* (der untere).

79. §. Kfn. *ü* > *ö*, nas. elött *ö*: *glök* (Glück), *onglök* (Unglück), *mönts* (Münze), *zönt* (Sünde), *lök* (Lücke), *röstek* (rüstig), *dön* (dünn), *fönvə* (fünf).

80. §. Kfn. *ü* az utána álló *r* vocalizálódása után nyelvjárá-sunkban *üε*; áll mint az *uε* diphthongus (kfn. *u+r*) umlautja: *güεtl* (Gürtel), *güε'ñ* (gürten), *štüεts* (Stürze), *püεgv* (Bürger), *füεn* (führen), *ofrüεn* (aufrühren), *špüεn* (spüren), *küεtsv* (kürzer), *büεšt* (Würste, plur.), *tüεm* (Fürme, plur.), *štüεtsñ* (stürzen), *štüεm* (Stürme, plur.), *büεm* (Würme, plur.), *büεfl* (Würfel), *tüεk* (Türke), *natüεliç* (natürlich).

Diphthongusok.

A kfn. diphthongusoknak részint egyszerű magánhangzók, részint diphthongusok felelnek meg. A kfn. diphth. helyén ritkáb-

ban találunk nas. vocalist illetőleg nas. diphthongust. Ez utóbbi két csoport külön van tárgyálva.

Kfn. *iu*.

81. §. Kfn. *iu* > *eö*: *deöts* (deutsch), *deötliχ* (deutlich), *feöv* (Feuer), *kreöts* (Kreuz), *kreötsv* (Kreuzer), *neöna* (neun), *heöt* (heute), *leöt* (Leute), *heöln* (heulen), *feöχt* (feucht), *treö* (treu), *eöl* (Eule), *keöl* (Keule), *šteöv* (Steuer), *teöv* (teuer), *peötl* (Beutel), *padeö'ü* (bedeuten), *leö'ü* (läuten), *greöl* (Greuel), *tseök* (Zeug), *tseön* (zeugen), *keös* (keusch), *leöχ'ü* (leuchten), *zeöl* (kfn. siule, sül), *šeö* (scheu), *šeöv* (Scheune), *zeöftsü* (seufzen), *ongahöv* (Ungeheuer), *preö-haös* (v. ö. kfn. briuwen). — Az igék præsensének sing. 2., 3. személyében: kfn. *iu* helyén *kreöχst*, *kreöχt* (kriechst, kriecht), *fleöst* (fliesst), *šeöst* (schießt), *geöst* (giesst).

Mint az *aö* diphthongus umlautja áll: *heöv* (Häuser), *meös* (Mäuse), *meölv* (Mäuler), *streöχ* (Sträuche), *leös* (Läuse), *kreötv* (Kräuter), *peöχ* (Bäuche), *teöv* (tús többese), *šleöχ* (Schläuche), *gapeöt* (Gebäude).

Kfn. *ie*.

82. §. Kfn. *ie* > *i* a zárt szótagban; a nyílt szótagban akkor, ha a következő szótag nem kezdődik *z*, *ch* hangokkal; utóbbi esetben ugyanis *i* felel meg neki (l. 151. §. 1.): *līm* (lieben), *līp* (lieb), *pīü* (biegen), *prīf* (Brief), *dīp* (Dieb), *tsīgl* (Ziegel), *flīk* (Fliege), *flīü* (fliegen), *krīk* (Krieg), *nīzū* (niesen), *rīmən* (Riemen), *šīf* (schief), *līt* (Lied), *knī* (Knie), *grīs* (Gries), *tīf* (tief), *bī* és *bi* (wie), *hī* (hier), *stīk* (Stiege), *špīgl* (Spiegel), *štīfmotv* (Stiefmutter).

83. §. Kfn. *ie* > *iě* a szó végén álló *r* előtt: *piě* (Bier), *pypiě* (Papir), *štiě* (Stier), *šiět* (schiefer), *tiě* (Tier). Továbbá az *ieren* végű igéknél, a melyek nagyrészt idegen szavak: *probiěn* (probieren), *mašiěn* (maschieren), *hantiěn* (hantieren), *maltretiěn* (maltraiter), *petsien* (mit Siegel versehen), *regiěn* (regieren), *šbatsiěn* (spazieren) stb.

Kfn. *uo*.

84. §. Kfn. *uo* > *ū* a nyílt és zárt szótagban egyaránt: *plūm* (Blume), *prūdov* (Bruder), *glūt* (Glut), *krūk* (Krug), *rūdan* (rudern), *rū* (Ruhe), *šū* (Schuh), *šūl* (Schule), *štūl* (Stuhl), *tsū* (zu; összetételekben is), *mūt* (Mut), *špūl* (Spul), *flūk* (Flug), *kū* (Kuh), *grūp* (Grube), *lūdov* (Luder).

85. §. Kfn. *uo + r > uε*: *šnuε* (kfn. *snuor*), *šbuε* (kfn. *swuor*), *fuε* (kfn. *vuore*), *huε* (kfn. *huor*), *gaōmen* (kfn. *guome*, *goume*).

Kfn. *üe* (és umlaut).

86. §. Kfn. *üe > ü*: *frū* (früh), *kūl* (kühl), *mūt* (müde), *prū-fenk* (Prüfung), *fūln* (fühlen), *trūp* (trüb), *fūŋ* (fügen), *mū* (Mühe).
Mint umlaut: *prūdν*: *prūdν* (Brüder), *šūln* (Schüler), *hūnn* (Hühner), *krūk* (Krüge), *štūl* (Stüle), *kū* (Kühe), *flūk* (Pflüge), *rūmən* (rühmen), *plūt* (Blüte), *grūbl* (Grüblein), *hūbl* (v. ö. kfn. *huobe*, *hüebel*).

Kfn. *üe*-nek a nyílt szótagokban, ha a következő szótag *ʒ*, *t*, *ch* hangokkal kezdődik, *ü* felel meg (l. 151—3. §).

Kfn. *ei*.

87. §. Kfn. *ei > ā*, nas. előtt *ā*: *hāln* (heilen), *rās*, *rāzŋ* (Reise, reisen), *tāl*, *tāln* (Teil, teilen), *krās*, *emkrāzŋ* (Kreis, umkreisen), *klāt* (Kleid), *prāt* (breit), *pārāt* (bereit), *pārā'ŋ* (bereiten), *hātsŋ* (heizen), *hāsŋ* (heissen), *šbās* (Schweiss), *zāf* (Seife), *flāš* (Fleisch), *tāk* (Teig), *bāx* (weich), *gətrāt* (Getreide), *hākł* (heikel), *hās* (heiss), *hāzv* (heiser), *lāt* (leid), *māt* (kfn. *maget*, *meit*), *pəglā'ŋ* (begleiten), *tsbā* és *tsba* (zwei), *gāsl* (Geissel), *ān* (Eidam; nyílt *a*), *iχ bās*, *dū bāst*, *hea bās* (ich weiss, —t, —), *kānn* (keiner), *ānv*, *dahām* (daheim).

Kfn. *ou*.

88. §. Kfn. *ou > ā*, nyílt és zárt szótagban egyaránt: *ā* (Aue), *āx* (auch), *āk* (Auge), *lāfŋ* (laufen), *kāfŋ* (kaufen; ellenben: *kaōfmō~* = Kaufmann), *trāf* (Traufe), *tāf*, *tāfŋ* (Taufe, taufen), *štāp* (Staub), *hāp* (Haupt) [ellenben *haōp-uō~* (Hauptmann), *haōp-fēlv* (Hauptfehler), *haōp-trefv* (Haupttreffer) stb.], *rāx* (Rauch), *tāp* (taub), *tsəhāf* (zehoufe), *frā* (Frau), összefüggő beszédben rövid is, *tā* (Tau), *štrāfŋ* (streifen), *gənā* (genau). Nasalis előtt is rendesen *a*: *dnlām* (erlauben), *glām* (glauben), *rām* (rauben), *tāv* (taugen), *fvlā'ŋ* (verleugnen). — *pām* (Baum), *trām* (Traum).

Kfn. *öu*.

89. §. Kfn. *öu > ā*: *frāt* és *fraēt* (kfn. *vröude*). Az *öu*-nek mint umlautnak is *ā* felel meg: *lāfv* (Läufer), *štām* (stäuben), *hāpv* (Häupter), *rāχan* (räuchern), *trāmən* (träumen), *rābv* (Räuber), *pām* (Bäume), *ziχ pāmən* (sich bäumen).

* * *

A nasalis magánhangzók és nas. diphthongusok nyelvjárá-sunkban akkor jöhetnek létre, ha a magánhangzó után közve-tetlenül, vagy legfeljebb egy hangsúlytalan *e* közbeesése után nasalis mássalhangzó (*n*) következik. A közbeeső hangsúlytalan kfn. *e* kiesik.

E hangok, mint már említettem, kfn. egyszerű hangoknak és diphthongusoknak felelnek meg.

Egyszerű hangok.

90. §. Kfn. $a+n > \bar{o}$: *hō* (Hahn), *fō* (Fahne), *mō* (Mann), *drō* (daran), *pō* (Bahn), *ō-* (an-): *ōplek* (Anblick), *ōdextek* (an-dächtig), *ōpenən* (anbinden), *ōgəziht* (Angesicht) stb. — *kō*, *kōst* (kann, kannst).

Kfn. $\hat{a}+n > \bar{o}$: *špō* (Span).

Kfn. $o+n > \bar{o}$: *bōt* (wohnt), *gəbōt* (gewohnt), *gəbōhaēt* (Gewohnheit), *Tōl* (Anton).

Kfn. $\hat{o}+n > \bar{o}$: *tō* (Ton), *lō* (Lohn), *šōt* (schont), *lōt* (lohnt), *krō* (Krone), *trō* (Thron).

Idegen szavakban: *kanō* (Kanone), *tsitrō* (Citrone), *kaōtsiō* (Caution), *persō* (Person), *passiō* (Passion). Továbbá: *nōt* (nahe), *tsigō* (Zigeuner).

91. §. Kfn. $e+n > \bar{e}$: *ēliχ* (ähnlich), *ēnekl* (Enkel), *dvjēnv* (der-jenige). — $e+m > \bar{e}$: *bē* (wem).

Kfn. $\hat{e}(\alpha)+n > \bar{e}$: *gē* (kfn. gēn, gān), *štē* (stēn, stān), *zē* (kfn. sēhen, sēn), *drē* (kfn. drājen, drāhen), *nē* (kfn. nājen, nāen), *zē* (kfn. sēhen, sēn), *mē* (māhen).

92. §. Kfn. $\hat{i}+n > \bar{ae}$: *pae* (Pein), *bae* (Wein), *šae* (Schein), *fae* (fein), *fae-t* (Feind), *pəfrae* (befreien), *lae* (leihen), *zae* (sein; verbum), *nae* (kfn. hin-în), *rae* (kfn. her-în), *šbae* (Schwein), *mae*, *mae-s* (mein — meus), *dae*, *dae-s* (dein, -s), *zae*, *zae-s* (sein, -s). A nőnemű alakok nas. jelleg nélkül: *maě*, *daě*, *zaě* (meine stb.) — Továbbá: *zae* (sind; conj. seien).

93. §. $\hat{o}+n > \bar{ö}$: *šō* (kfn. schön), *šōhaēt* (Schönheit). Áll mint az *ō* umlautja: *gəbōliχ* (gewöhnlich), *hō* (Hähne), *lō* (Löhne), *gəkrōt* (gekrönt), *tō* (Töne), *persōliχ* (persönlich), *nōtv* (näher). — *dō* (dem; pronom. dem).

94. §. Kfn. $\hat{u} + n > a\hat{o}$: $p\hat{a}o$ (bauen), kfn. $b\hat{u}wen$, $bouwen$), $pr\hat{a}o$ (braun, kfn. $br\hat{u}n$), $ts\hat{a}o$ (Zaun, kfn. $z\hat{u}n$, $zoun$).

Diphthongusok.

95. §. Kfn. $ei + n > \bar{a}$: $\bar{a}s$ (eins), $\bar{a}m\hat{o}l$ (einmal), $\bar{a}fax$ (einfach), $\bar{a}tsek$ (einzig), $al\bar{a}$ (allein), $p\bar{a}$ (Bein), $k\bar{a}$ (kein), $kl\bar{a}$ (klein), $\bar{s}t\bar{a}$ (Stein), $fv\bar{p}\bar{a}t$ (kfn. $verbeint$), $n\bar{a}$ (nein). — A $k\bar{a}$ és $n\bar{a}$ az összefüggő beszédben ka és na .

Kfn. $ei + n > ae$; $ae-$ (ein-): $ae\hat{d}r\hat{o}k$ (Eindruck), $ae\hat{h}\hat{o}ln$ (einholen), $ae\hat{g}a\hat{n}k$ (Eingang), $ae\hat{f}aln$ (einfallen), $\bar{s}pae$ (speien).

$m\bar{a}tv$ = meinte + er (innen a meczenzéfiek neve: mánta).

Kfn. ou (öu) + $n > \bar{a}$: $\bar{s}\bar{a}$ (kfn. $schouwen$), $h\bar{a}$ (kfn. $houwen$), $ts\bar{a}str\bar{a}$ (kfn. $zer-str\bar{o}uwen$, $str\bar{o}un$), $d\bar{a}fr\bar{a}$ (die Frauen), $t\bar{a}$ (tauen). — $m\bar{a}stv$ (Meister).

96. §. Kfn. $\ddot{u}e + n > \ddot{u}$: $gr\ddot{u}$ (grün), $p\ddot{a}m\ddot{u}$ (bemühen), $pl\ddot{u}$ (blühen), $pr\ddot{u}$ (brennen; kfn. $br\ddot{u}ejen$, $br\ddot{u}en$), $k\ddot{u}$, $k\ddot{u}ha\hat{e}t$ (Kühnheit), $fvz\ddot{u}t$ (versöhnt).

Kfn. $\ddot{u} + n > \ddot{u}$: $p\ddot{u}$ (Bühne). — Mint az \bar{u} umlautja: $z\ddot{u}$ (Söhne).

97. §. Kfn. $uo + n > \bar{u}$: $t\bar{u}$ (kfn. $tuon$, $t\hat{o}n$), $h\bar{u}$ (kfn. $huon$), $z\bar{u}$ (kfn. $suon$, sun), $r\bar{u}$ (kfn. $ruowen$, $ruon$).

Jegyzet. Néhány szóban találunk nasalizált \bar{v} hangot. Kfn. i (ie) + $n > \bar{i}$: $fv\bar{d}\bar{i}$ (verdienen), $p\bar{i}$ (Biene), $g\bar{a}\bar{s}\bar{i}$ (geschienen), $g\bar{a}gr\bar{i}$ (gegrent), $\bar{s}m\bar{i}$ (schmieden; a d kiesését l. 168. §.).

Jegyzet. A nas. hangok, ha az n ragozás vagy képzés következtében eltűnik, elvesztik nasalis jellegüket. Pl. $g\bar{e}$, $g\bar{e}t$ (geht), $dr\bar{e}$, $dr\bar{e}t$ (dreht), $\bar{s}\bar{a}$, $\bar{s}\bar{a}t$ (schaut), $p\bar{a}m\ddot{u}$, $p\bar{a}m\ddot{u}t$ (bemüht), $r\bar{u}$, $r\bar{u}t$ (ruht), $p\bar{a}\hat{o}$, $p\bar{a}\hat{o}t$ (baut), $l\bar{a}e$, $l\bar{a}e\hat{t}$ (leiht).

2. Mássalhangzók.

Explosívák.

Kfn. b .

98. §. A középfelnémet szókezdő b -nek nyelvjárásunkban következetesen p felel meg: $p\bar{a}x$ (Bach), $p\bar{a}lt$ (bald), $p\bar{a}nk$ (Bank), $p\bar{a}m$ (Baum), $p\bar{i}ng$ (biegen), $p\bar{e}lt$ (Bild), $p\bar{l}\bar{u}m$ (Blume), $p\bar{e}sv$ (besser), $p\bar{l}\bar{o}s$ (Blase), $p\bar{l}\bar{e}nt$ (blind), $p\bar{r}\bar{a}\hat{o}t$ (Braut), $p\bar{r}\bar{a}t$ (Bart), $p\bar{l}\bar{o}$ (blau), $p\bar{l}\bar{e}k$

(Blick), *poav* (borgen), *pōs* (böse), *preʒn* (brechen), *prāt* (breit), *prēt* (Brett), *prōx* (Bruch), *prōt* (Brod), *prōk* (Brücke), *prō'ŋ* (brocken), *pūsŋ* (büssen), *pi'ŋ* (bitten), *plēts* (Blitz), *prōst* (Brust), *prō'ŋ* (braten), *preŋən* (bringen), *pa'ŋ* (backen), *pāt* (Bad), *pant* (Band); *pə-* (be-): *pənemən* (benehmen), *pəšteʒn* (bestechen), *pəzetsŋ* (besetzen); *paēsŋ* (beissen), *peln* (bellen), *pea* (Bär), *peak* (Berg), *pētlv* (Bettler), *pet* (Bett), *paě* (bei), *piěk* (Birke), *peōtl* (Beutel), *pok* (Bock), *pōw* (Bogen), *pron* (Brunnen), *prūdov* (Bruder), *plaě* (Blei) stb. Összetételekben is *of-plōzŋ* (aufblasen), *gə-piěk* (Gebirg), *plōs-palk* (Blasebalg), *dvpoamən* (erbarmen) stb.

Az irodalmi nyelvből került szavakban a szókezdő *b* megmarad: *būrəs gelt* (bares Geld), *bērnstae* (Bernstein), *bāl* (Ball), *bībl* (Bibel).

99. §. A kfn. *b*, melynek több nyelvjárásban a szó közepén vocalis után *v* felel meg (Schmidt H.: A verbászi német nyelvjárás E. Ph. K. XXIII. 821. l. 76. §.), nyelvjárásunkban — ha nem esett ki (l. 168. §.) — *b* felel meg: 1. ha a kfn. *b* két vocalis között áll: *qbv* (aber), *zaöbv* (sauber), *rābv* (Räuber), *lēbv* (Leber), *šōbv* (Schober), *krēbəs* (Krebs), *übv* (über), *nübv*, *rübv* (hin- és her-über), *šraěbv* (Schreiber) *šbēbl* (kfn. swēbel, ufn. Schwefel), *hōbv* (kfn. ha-ber, ufn. Hafer), *bībl* (Bibel). *nēbl* (Nebel), *gōbl* (Gabel), *übrōln* (überall), *hōbl* (Hobel), *übl* (Übel), *hübl* (kfn. hübel; Hügel) stb. 2. ha a kfn. *b* liquida és vocalis között áll: *oabət* (Arbeit), *kelbl* (Kälblein), *zelbv* (selber), *zēlv* (Silber).

100. §. Ha a kfn. hangsúlytalan *e* elvesztése után a kfn. *b* a szó végére került, akkor nyelvjárásunkban *p* áll: *štup* (kfn. stube), *grūp* (kfn. gruobe), *haöp* (kfn. hūbe, houb); az imperativusban is: *šraěp* (schreibe), *plaěp* (bleibe), *raěp* (reibe) stb.

Jegyzet. A szó végén *b* nem állhat, tehát a szóvégi kfn. *p* nálunk is *p* (l. 103. §), a mely azonban a továbbképzésben meglágyulhat (l. 177. §).

Kfn. *p*.

101. §. Kfn. *p* a szó elején *p*: *palast* (Palast), *plōk* (Plage), *prints* (Prinz), *plats* (Platz), *pqlvv* (Pulver), *poa* (Paar), *pasiěn* (passieren), *pəmzł* (kfn. pēnsel), *presŋ* (pressen), *paök* (Pauke), *park* (Park), *partaě* (Partei), *paer* (Pein), *praēs* (Preis), *prelāt* (Prælat), *protses* (Prozess), *prūfeŋk* (Prüfung) stb.

102. §. A kfn. szóközépi *p* is *p*: *papič* (Papier), *kopl* (Kuppel), *kapel* (Kappelle), *kapl* (Kappe), *krüpl* (Krüppel), stb.

Ha a szóközépi kfn. *p* az utána álló hangsúlytalan *e* elveszése után a szó végére kerül, szintén megmarad: *trep* (kfn. trefpe, trappe), *rip* (kfn. rippe, ribbe), *esp* (Espe) stb.

A szóközépi kfn. *p* kiesését l. 171. §.

103. §. A szóvégi kfn. *p* megmarad, bármilyen eredetű is: *bačp* (kfn. wip), *koap* (kfn. korp), *tāp* (kfn. toup), *grōp* (kfn. grop, grob), *lačp* (kfn. lip, lib), *štāp* (kfn. stoup, stoub), *dāp* (kfn. diep), *lōp* (kfn. lop, lob), *lāp* (kfn. liep), *trāp* (kfn. trīp), *šūp* (Schub), *halp* (halb), *grōp* (Grab) stb. Az *sp*, *šp* hangkapcsolat 127., 128. §.

Kfn. *d* (germ. *d*).

104. §. Kfn. *d* nyelvjárásunkban *d*: 1. a szó elején vocalis és *r* előtt, 2. a szó közepén két vocalis között, *l* és *nas.* után.

1. *dank* (Dank), *doa* (dar), *de'p* (decken), *deŋ'p* (denken), *dea* (der, pron. dem), *dək* (dick), *dāp* (Dieb), *dqx* (doch), *doanv* (Dorn), *drešŋ* (dreschen), *drājə* (drei), *dū*, *du* (du), *dax* (Dach), *dampf* (Dampf), *dīst* (Dienst), *dāl* (Diele), *dīŋk* (Ding), *dęōts* (deutsch), *dōnv* (Donner), *doaf* (Dorf), *daōmən* (Daumen), *drē* (drehen), *drōt* (Drat), *dōn* (dünn), *dęstl* (Distel), *drō'p* (drucken), *donst* (Dunst), *duęst* (Durst) stb.

Kivételek: *tqs* (kfn. daž), *ič toa*, *toat* (kfn. dürfen; vagy türren?), *tq'kqŋ* (kfn. ducâte).

2. *prūdν* (Bruder), *fēdν* (Feder), *lēdν* (Leder), *qđν* (oder), *bedν* (weder), *bidν* (wieder), *nidν* (nieder), *ōdν* (Ader), *lūdν* (Luder), *rūdān* (rudern), *hōdān* (hadern), *šqldν* (kfn. schulder, schulter), *bondν* (Wunder), *ęndān* (ändern), *bęndl* (Windel), *hundat* (hundert), *zōndān* (sondern).

105. §. Ha a kfn. szóközépi *d* az utána álló hangsúlytalan *e* elvesztése után a szó végére kerül, akkor nyelvjárásunkban *t* lesz: *zōnt* (Sünde), *kunt* (Kunde), *štont* (Stunde), *fręōt* (Freude), *šqt* (Schade).

Jegyzet. A szó végén *d* nem állhat, tehát a kfn. szóvégi *t* nálunk is *t* (l. 108. §); ez azonban a továbbképzésben meglágyulhat (l. 177. §). A szóközépi kfn. *d* csak ritkán *t*: *ontν* (kfn. under), *hęntν* (kfn. hinder).

Kfn. *t* (ófn. *t*, germ. *d*).

106. §. Kfn. *t* (germ. *d*) a szó elején *t*: *tāp* (g. *daufs*, kfn. *toube*), *tōk* (g. *dags*, kfn. *tae*), *tōl* (g. *dal*, kfn. *tal*), *tīf* (g. *diups*, kfn. *tief*), *tōt* (g. *daups*, ófn. és kfn. *tôt*), *tōxtv* (g. *daúhtar*, kfn. *tohter*), *tāfn* (g. *daupjan*, kfn. *toufen*), *taōp* (g. *dûbô*, kfn. *tûbe*), *tāl* (g. *dails*, ófn., kfn. *teil*). — *toa* (Tor), *tān* (taugen), *tōfl* (Tafel), *tāk* (Teig), *tiē* (Tier), *teš* (Tisch), *tom* (kfn. *tump*), *tux* (Tuch), *tō'ŋ* (kfn. *tücken*), *tōtv* (kfn. *toter*; *Dotter*), *taōs* (kfn. *tûs*, *dûs*), *tats* (Tatze), *tēt* (kfn. *tente*, *tent*), *tatl-pām* (kfn. *tatel*, *datel*), *taēχ* (Teich), *titl* (Titel), *teōv* (teuer), *tōp* (Topf), *tū~* (*tun*) stb. — Liquida előtt: *treō* (g. *triggwa*, ófn. *triuua*, kfn. *triuwe*), *trōn* (g. *dragan*, kfn. *tragen*), *trēn* (asz. *drēpan*, kfn. *trēffen*), *traēm* (g. *dreiban*, kfn. *trīben*), *triŋ'ŋ* (g. *drigkan*, kfn. *trinken*), *trūm* (g. *drōbjan*, kfn. *trüeben*). — *trax'ŋ* (trachten), *trōk* (Trog), *traōrek* (traurig), *trun'ŋ* (trunken), *trextv* (Trichter), *trīp* (Trieb), *trōst* (Trost), *trāf* (Traufe), *trēnən* (trennen), *tūgent* (Tugend) stb.

107. §. Kfn. *t* (ófn. *t*, germ. *d*) a szó közepén, ha nem esett ki (l. 173., 174. §) nyelvjárásunkban is *t*: *fōtv* (g. *fadar*, ófn. *fater*, kfn. *vater*), *mōtv* (ófn., kfn. *muoter*), *eχtə* (achte), *futv* (Futter), *nōtv* (Natter), *fatv* (kfn. *ge-vater*), *bētiv* (kfn. *wēter*), *bētiv* (Winter), *zōtl* (kfn. *satel*), *pētiv* (kfn. *bētelaere*), *tōxtv* (Tochter), *laōtv* (lauter), *kitl* (Kittel) stb.

108. §. A kfn. *t* a szó végén megmarad: *praōt* (Braut), *naēt* (Neid), *foat* (Fahrt), *gōlt* (Gold), *šōlt* (Schuld), *ēnt* (Ende), *hant* (Hand), *hont* (Hund), *kēt* (Kind), *nōxt* (Nacht), *kneχt* (Knecht), *plēt* (blind), *lant* (Land), *zant* (Sand), *gəzont* (gesund), *bēt* (Wind), *haōt* (Haut), *paxt* (Pacht), *tōt* (tot), *laōt* (laut) stb. A továbbképzésben meglágyulhat (l. 177. §).

Jegyzet. Az *št*, *st*, *ft*, *ht* hangkapcsolatokban a kfn. *t* (ófn. *t*) megmarad: *štā~* (ófn. *stein*, kfn. *stein*), *štaēŋ* (ófn. *stīgan*, kfn. *stīgen*), *štēln* (ófn. *stēlan*, kfn. *stēlen*, *štūl* (ófn., kfn. *stuol*), *prōst* (ófn., kfn. *brust*), *gast* (ófn., kfn. *gast*), *lōft* (ófn., kfn. *luft*), *laēχt* (kfn. *lihte*), *maxt* (ófn., kfn. *maht*).

Kfn. *g*.

109. §. A kfn. *g* a szó elején *g*: *gōbl* (Gabel), *gānk* (Gang), *galv* (Galgen), *goan* (Garn), *gast* (Gast), *gēm* (geben), *gaēst* (Geist), *gean* (gern), *gisŋ* (giessen), *gōlt* (Gold), *gōt* (Gott), *glūt* (Glut), *glōk*

(Glocke), *glōk* (Glück), *glōs* (Glas), *grōm* (Graben), *grōm* (gram), *grōs* (Gras), *grōs* (gross), *grūsū* (grüssen), *grōp* (grob), *graēfn* (greifen), *gal* (Galle), *gē~* (gehen), *gaōmən* (Gaumen), *gans* (Gans), *gēl* (gelb), *gelt* (Geld), *gas* (Gasse), *geft* (Gift), *gās!* (Geissel), *grū~* (grün), *gront* (Grund), *güet!* (Gürtel); *gə-* (ge-): *gəsbent* (geschwind), *gəbalt* (Gewalt), *gədrēt* (gedreht), *gəzōkt* (gesagt) stb. — *kēŋ* (kfn. gegen, gēn).

110. §. A szóközépi kfn. *g* is megmarad két vocalis között és liquida szomszédságában: *sbōgv* (Schwager), *püεgv* (Bürger), *eagan* (ärgern), *mōgv* (mager), *figuε* (Figur), *tīger* (Tieger), *nōgl!* (Nagel), *rēgl!* (Regel), *fōgl!* (Vogel), *tsīgl!* (Ziegel), *špīgl!* (Spiegel), *īgl!* (Igel), *rīgl!* (Riegel), *guεgl!* (Gurgel), *lōgv* (Lager), *nēger* (Neger), *pūglŋ* (bügeln), *prūgl!* (Prügel).

111. §. A szó végén nem állhat; ha tehát a kfn. szóközépi *g* az utána következő hangsúlytalan *e* elveszése után a szó végére kerül, akkor nyelvjárásunkban *k* felel meg neki: *klōk* (kfn. klage), *nīdv-lōk* (kfn. nider-läge), *zoak* (kfn. sorge). — *plōk* (Plage), *lūk* (Lüge), *flīk* (Fliege), *tsīk* (Ziege), *bōk* (Wage) stb. Az igék imperativusában: *zōk* (sage), *trōk* (trage), *poak* (borge), *frōk* (frage), *nōk* (nage). Kivétel: *šlō* (schlage) stb. A pluralisban: *šlēk* (Schläge), *trōk* (Tröge) stb. A továbbképzésben, vagy az összefüggő beszédben meglágyulhat: *zōg-om* (sage ihm), *trōgv* (Träger) stb. (l. 177. §).

112. §. Kfn. *n+g > ŋ, v*: *fiŋv* (Finger), *huŋv* (Hunger), *uŋv* (Ungar), *klīŋlŋ* (klingeln), *prēŋən* (bringen), *fāŋən* (fangen), *rāŋən* (ringen), *šprīŋən* (springen), *ziŋən* (singen), *an!* (Angel), *en!* (Engel); *gəzūnən* (gesungen), *gəšprūnən* (gesprungen), *štran* (Strang), *klīŋ* (Klinge), *šlīŋ* (Schlinge), *štān* (Stange), *šlān* (Schlange), *bān* (Wange), *lān* (lange: időről), *pān* (bange), *špān* (Spange), *tsān* (Zange), *tsūn* (Zunge), *lūn* (Lunge). — *prēŋ* (bringe), *šprīŋ* (springe), *ziŋ* (singe).

A *gen > ŋ, v* hangváltozást l. 169. §.

Kfn. *k*.

113. §. Kfn. szókezdő *k* megmarad *k*-nak vocalis, liquida és nasalis előtt egyaránt. Aspirálva nem ejtik. *komən* (kommen), *kalt*, *kit!* (Kittel), *kats* (Katze), *kōl* (kal), *koat* (Karte), *kōtv* (Kater), *kičz* (Kirche), *keən* (kehren), *kax!* (kfn. kachele), *kōmv* (Kammer), *kap!* (Kappe), *koak* (karg), *kelv* (Keller), *kēnən* (kennen), *kēt* (Kette), *kes!* (Kessel), *kēt* (Kind), *kēst* (Kiste), *keats* (Kerze), *kēöl* (Keule), *klēm*

(kleben), *klōk* (Klage), *klāt* (Kleid), *kloa* (klar), *klā~* (klein), *klīn* (Klinge), *klōs* (Klos), *krīk* (Krieg), *krānk* (krank), *krūk* (Krug), *kraft* (Kraft), *kreōts* (Kreuz), *krants* (Kranz), *krās* (Kreis), *krök* (Krücke), *knī* (Knie), *knōzł* (Knöchel), *knēbl* (Knebel), *knöpl* (Knöpflein) stb.

114. §. A kfn. szóközépi *k* — ha nem lett belőle *ŋ*, *v* — megmarad: *pukł* (Buckel) *ē~nekl* (Enkel), *biŋkl* (Winkel), *akan* (ackern), *triŋkv* (Trinker), *štōkl* (Stücklein), *pekv* (Bäcker), *eckl* (Eckel), *feakł* (Ferkel). — *tsəštōkłt* (zerstückelt), *gə'akat* (geackert) stb.

A *ken* > *v* és *nken* > *ŋ'v* hangváltóságokat l. 175., 176. §.

115. §. Kfn. szóvégi *c* nyelvjárásunkban mindig *k*: *plek* (kfn. blic), *špek* (kfn. spēc), *tōk* (kfn. tac); *moak* (Mark), *krūk* (Krug), *pank* (Bank), *dank* (Dank), *trunk* (Trunk), *šbunk* (Schwung), *bēk* (Weg), *štōk* (Stück), *zak* (Sack), *štrēk* (Strick), *rok* (Rock), *trōk* (Trog); *ēbek* (ewig), *plutek* (blutig), *rextēk* (richtig), *axtsek* (80), *zextsek* (60), *fiētsek* (40) stb.

A szóvégi *k* a továbbképzésben meglágyulhat (l. 177. §).

Liquidák.

Kfn. *l*.

116. §. A kfn. *l* nyelvjárásunkban megmarad 1. a szó elején: *laxn* (lachen), *lan̄k* (lange, térről), *lant* (Land), *lēm* (leben), *laēxt* (leicht), *līn* (liegen), *lōm* (loben), *lūn* (lügen), *lōst* (Lust), *lōft* (Luft), *lāf̄n* (laufen), *lōx* (Loch), *lōm* (lahm), *last* (Last), *lōsn* (lassen), *le'v* (lecken), *lēn* (legen), *lēdv* (Leder), *laēp* (Leib), *lāt* (leid), *leqn* (lehren és lernen), *lēzn* (lesen), *leō'n* (läuten), *lo'v* (locken), *lōfl* (Löffel), *lōzn* (lösen), *laōt* (laut) stb.;

2. a szóban: *alā~* (allein), *zēlek* (selig), *mēliχ* (Milch), *pēlek* (billig), *šōlek* (schuldig), *kelv* (Keller), *tōlv* (Taler), *fēlv* (Fehler), *kōlv* (Köhler), *tēšlv* (Tischler), *šqldv* (Schulter), *šbōlmān* (Schwalbe), *pētlv* (Bettler), *faln* (fallen), *haln* (halten), *gōln* (Gulden), *pēln* (bel-len), *fēln* (fehlen), *hōln* (holen), *štēln* (stehlen), *kreŋkln* (kränkeln), *klīnln* (klingeln), *flēn* (pflegen), *flaks* (Flachs), *flam* (Flamme), *flux* (Fluch), *flaōm* (Flaume), *flīk* (Fliege), *flaš* (Flasche), *flāš* (Fleisch), *plōzn* (blasen), *plōk* (Plage), *plats* (Platz), *plēts* (Blitz), *plūm* (Blume), *plētān* (blättern), *pēlt* (Bild), *palt* (bald), *golt* (Gold), *štōlts* (stolz), *hōlts* (Holz), *pelts* (Pelz), *alt*, *kalt*, *glōk* (Glück), *glām* (glauben),

glqk (Glocke), *klaöm* (klauben), *klq'm* (klopfen), *klīn* (Klinge), *šlēzt* (schlecht), *šlōv* (schlagen), *šlan* (Schlange), *šplitv* (Splitter).

3. A szó végén: *štel* (still), *štel* (Stelle), *špīl* (Spiel), *nōl* (Nadel), *knōl* (Knödel), *fōl* (voll), *tāl* (Teil), *fīl* (viel), *kāl* (kal), *štūl* (Stuhl). — A kfn. hangsúlytalan *e* elveszése után: *bql* (Wolle), *kōl* (Kohle), *zōl* (Sohle), *kūl* (kfn. küele, küel) stb. Megmarad a továbbképzésben is: *kūln* (kühlen), *nōln* (nadeln), *špiln* (spielen) stb.

Ha a szóvégi *l* előtt a kfn. hangsúlytalan *e* kiesett, akkor az *l* szótagképző: *aksl* (Achsel), *apl* (Apfel), *bībl* (Bibel), *špīgl* (Spiegel), *bēksl* (Wechsel), *nesl* (Nessel), *löfl* (Löffel), *šnōbl* (Schnabel), *tsūgl* (Zügel).

117. §. Az *l* nyelvjárásunknak leggyakoribb kicsinyítő képzője; ilyenkor mindig szótagképző: *pūzl* (Büchlein), *kelbl* (Kälblein), *knōpl* (Knöpflein), *lēml* (Lämmlein), *döafl* (Dörflein), *tōpl* (Töpflein), *štōkl* (Stücklein), *v pesl* (ein bischen), *tūzl* (Tüchlein), *štūbl* (Stüblein), *trōpl* (Tröpflein), *lōzl* (Löchlein), *bōatl* (Wörtlein), *plūml* (Blümlein) stb. A felsorolt szók egy része csakis *e* diminutiv alakban használatos.

Kfn. *r*.

118. §. Nyelvjárásunkban az *r* használata az alábbi esetek kivételével megegyezik a kfn. *r* használatával. A szó elején és a szóban: *rafŋ* (raffen), *rōt* (Rad), *rōt* (rot), *rāzŋ* (reisen), *rīgł* (Riegel), *račf* (reif), *res* (Riss), *rāxŋ* (rauchen), *račm* (reiben), *raŋŋŋ* (ringen), *raŋt* (Rand), *rū~* (ruhen), *rū* (Ruhe), *rčn* (reden), *rūfŋ* (rufen), *rač'ŋ* (reiten), *rextv* (Richter). — *krom* (krumm), *kraft* (Kraft), *krās* (Kreis), *prēt* (Brett), *prčxŋ* (brechen), *preŋŋŋ* (bringen), *trām* (Traum), *trēt* (Tritt), *traöp* (Traube), *trūp* (trübe), *trēfŋ* (treffen), *štrōf* (Strafe), *štrčŋ* (streng), *štrčk* (Strick), *štrčk* (Strecke), *štrō* (Stroh), *šreft* (Schrift), *šrčt* (Schritt), *šre'ŋ* (schrecken), *šrōf* (schroff), *grōs* (gross), *graō* (grau), *grōl* (Groll), *drō'ŋ* (drucken), *frōŋ* (fragen), *fresŋ* (fressen), *šprečŋ* (sprechen), *šprōx* (Sprache), *šprīŋŋŋ* (springen), *farv* (Pfarrer), *karn* (Karren) stb.

119. §. Eltérések: 1. A kfn. *r* a szó végén és a szó közepén mint szótagzáró vagy szótagkezdő hang következetesen vocalizálódott s így a kfn. *voc. + r* kapcsolatnak nyelvjárásunkban diphthongus felel meg: *hea* (her), *foa* (vor), *toa* (Tor), *šoa* (Schar), *ue*

(Uhr), *buɛstl* (Wurzel), *moʁn* (morgen), *hiɛt* (Hirt), *štüɛts* (Stürze), *geʁn* (gern); *höʁn* (hören), *špoʁn* (sparen), *foʁn* (fahren), *zoʁn* (sorgen) stb. (l. 47, 53, 54, 57, 62, 65, 69, 74, 80, 83. 85. §-okat).

Az *er > v* hangváltozást l. 156. §.

2. Vocalizálódik a kfn. szóközépi *r* akkor is, ha az utána következő mássalhangzó (explosiva) egy, rendszeren a szó végén álló nasalishoz (*n*) assimilálódott: *feʁm* (fä-rb-en, fär-bm, färm, *feʁm*), *beʁn* (werden), *eʁm* (erben), *geʁm* (gerben), *goa'ŋ* (Garten), *ba'ŋ* (warten), *dvmoʁn* (ermorden); a *werden* ige ragozásában is: *iɣ bea*; *büɛ*, *büɛst*, *büɛn* (ich würde... stb.). — Kiesik a szóközépi kfn. *r* a nélkül, hogy diphthongizálás beállott volna: *hats* (Herz), *šbats* (schwarz), *belt* (Welt), *ba'ŋ* (warten), *hat* (hart).

3. A szó végén *r* nem áll, csakis oly szavakban, melyeknél a kfn.-ben a szóvégi hangsúlytalan *e* előtt *rr* áll: *har* (kfn. hërre, hërre), *nar* (kfn. narre); továbbá az *erren* végű kfn. igék imperativusában: *tsar* (zerre), *špar* (sperre). — Az irodalmi nyelvből átvett szavakban és a családnevekben szintén állhat a szó végén *r* (l. 156. §).

N a s a l i s o k.

Kfn. *m*.

120. §. Kfn. *m > m*; nyelvjárásunkban az *m* használata megegyezik a kfn. *m* használatával.

1. A szó elején: *maltv* (Malter), *mɛliɣ* (Milch), *mɛl* (Mehl), *mönts* (Münze), *müɛb* (mürb), *mesv* (Messer), *mō~* (Mann), *mɛst* (Mist), *mɛt* (mit), *maxt* (Macht), *mōln* (mahlen), *maxŋ* (machen), *mantl* (Mantel), *mast* (Mast), *mat* (matt), *mōs* (Moos), *mā~stv* (Meister), *meln* (melden), *mɛntš* (Mensch), *maɛl* (Meile), *mišŋ* (mischen), *mɛtl* (Mittel), *maōs* (Maus), *moʁn* (morgen), *mök* (Mücke), *müsŋ* (müssen), *mūt* (Mut) stb.

2. A szóban: *ōmäs* (Ameise), *almōzŋ* (Almosen), *nɛmən* (nehmen), *nōmən* (Name), *zōmən* (Samen), *trāmən* (träumen), *rīmən* (Riemen), *daōmən* (Daumen), *jōmən* (jammern), *hōmv* (Hammer), *kōmv* (Kammer), *šbimən* (schwimmen), *eʁml* (Ärmel), *štɛmpl* (Stempel), *himl* (Himmel), *zēmł* (Semmel), *šimpfŋ* (schimpfen), *krampf* (Krampf) stb.

3. A szó végén: *pām* (Baum), *siēm* (Schirm), *oʁm* (arm), *lōm*

(lahm), *tsōm* (zahn), *šlōm* (Schlamm), *štom* (stumm), *štam* (Stamm), *šbam* (Schwamm) stb.

Az eltéréseket l. 122. §. 1—3.

Kfn. *n*.

121. §. Kfn. *n* > *n* megmarad 1. a szó elején: *nqql* (Nagel), *nōs* (Nase), *nēbl* (Nebel), *nōxt* (Nacht), *nešt* (Nest), *neō* (neu), *nōman* (Name), *nets* (Netz), *nidv* (nieder), *nimant* (niemand), *nesl* (Nessel), *nqx* (noch), *nqxpv* (Nachbar), *nōl* (Nadel), *nōt* (nahe), *nar* (Narr), *našn* (naschen), *next* (nicht), *naēt* (Neid), *nüxtan* (nüchtern), *nqs* (Nuss) stb. — 2. a szóban: *kūnek* (König), *fēnan* (finden), *lant* (Land), *bant* (Wand), *bent* (Wind), *ent* (Ende és Ente), *kent* (Kind), *kunst* (Kunst), *krants* (Kranz), *tsant* (Zahn), *šbants* (Schwanz), *gəšbent* (geschwind), *penan* (binden), *həndan* (hindern), *dvjē~nv* (der-jene), *bēnek* (wenig) stb. — 3. a szó végén az előtte álló hangsúlytalan *e* kiesése után a legtöbbször szótagképző: *esn* (essen), *rēzn* (Riesen), *gafn* (gaffen), *goa'n* (Garten), *rāfn* (Reifen), *hāfn* (Hafen) stb.

A szóvégi *n* előtt a magánhangzó több esetben nasalis hanggá lett: l. 90, 91, 93, 95—97. §-okat.

122. §. Az igék infinitívusában a kfn. *n* nagyrészt megmaradt: *maxn* (machen), *beafn* (werfen), *foan* (fahren), *nemən* (nehmen), *ziŋən* (singen), *lāfn* (laufen), *pqn* (baden), *špringən* (springen), *štexn* (stechen), *tsəplatsn* (zerplatzen), *akan* (Acker), *jōman* (jammern), *hūŋan* (hungern) stb.

Ellenben kfn. szóvégi *n* helyett *m* áll:

1. Oly igék infinitívusában, a melyeknél a szó közepén két magánhangzó között *b* (*rb*) *pp* a következő nasalishoz assimilálódott: *gēm* (geben), *lēm* (leben), *hēm* (haben), *lōm* (loben), *hēm* (heben), *klēm* (kleben), *glām* (glauben), *klaōm* (klauben), *traēm* (treiben), *plaēm* (bleiben), *šraēm* (schreiben), *šaēm* (scheiben), *raēm* (reiben), *eām* (erben), *feām* (färben), *geām* (gerben), *ta'm* (tappen), *za'm* (sappen), *šle'm* (schleppen). — A felsorolt igék ragozásában is: *biē glām* (wir glauben), *biē šraēm* (wir schreiben), *gəšrēm* (geschrieben), *gəplēm* (geblieben), *gəhōm* (gehoben), *gēm* (gegeben), *fvdoam* (verdorben) stb.

2. Hasonló körülmények között beállott ez a jelenség az *n*-re végződő névszóknál is: *ōm* (oben), *nēm* (neben), *grqm* (Graben), *zīm*

(sieben); az *l* után *dō~zelm* (demselben), *kōlm* (Kolben). — A továbbképzés alkalmával is: *štup* — *štūm* (Stube — Stuben), *grūp* — *grūm* (Grube — Gruben), *štāp* — *štām* (Staub — stauben) stb.

3. Az említett assimilatio beállott a szó közepén két vocalis között álló kfn. *pf*, *ph* hangoknál is: *trq'm* (Tropfen), *klq'm* (klopfen), *štq'm* (stopfen), *frq'm* (propfen), *tsa'm* (Zapfen).

Ha azonban nem *b* (*rb*), *pp*, *pf*, *ph* assimilálódott, hanem valamely más explosiva (*d*), akkor a szóvégi kfn. *n* megmarad: *rēn* (reden), *pōn* (baden), *fōn* (Fäden), l. 168. §.

Az infinitivus *n* hangja elveszett, mikor az előtte álló vocalis nasalis lett: *paō~* (bauen), *laē~* (leihen), *šae~* (scheinen), *zaē~* (sein), *zē~* (sehen), *gē~* (gehen), l. 90—97. §.

123. §. A *k* előtt *n* nem állhat; tehát kfn. *nc*, *nk* > *ŋk*, *nk* (*ŋ*, *n*): *šprunk* (Sprung), *šbunk* (Schwung), *krank* (krank), *šlanck* (schlank), *panck* (Bank), *gəštank* (Gestank), *dank* (Dank), *gələnk* (Gelenk), *lanck* (lange — tér), *riŋck* (Ring), *trunk* (Trunk), *ganck* (Gang), *gazank* (Gesang), *gəšenk* (Geschenk), *biŋckl* (Winkel), *kränkcv* (Kränker), *leŋckv* (länger), *štran* (Strang), *lan* (lange — idő), *jun* (jung).

Az igék imperativusában: *triŋck* (trinke), *biŋck* (winke), *ziŋck* (sinke; *ziŋ* = singe), *hiŋck* (hinke). — Itt tulajdonképen assimilatióval van dolgunk.

Az *ng* > *ŋ*, *n* hangváltozást l. 112. §.

A *gen* > *ŋ*, *n* és *ken* > *ŋ* hangváltozásokat l. 169, 175. §.

Spiransok.

Kfn. *ʒ*, *ʒʒ* (germ. -t-).

124. §. Kfn. *ʒ*, *ʒʒ* (germ. t) a szó közepén két vocalis között nyelvjárásunkban *s*: *flisŋ* (ósz. fliotan, ófn. fliozzan, kfn. vliežen), *gisŋ* (g. giutan, ófn. giozzan, kfn. giežen), *hāsŋ* (g. haitan, ósz. hētan, ófn. heizzan, kfn. heizen) *lqsŋ* (g. lētan, ófn. lāzzan, kfn. lāzen, lân), *mesŋ* (g. mitan'; ósz., agsz. mētan, ófn. mēzzan, kfn. mēzzen), *mūsŋ* (g. mōtan, ósz. mōtan, ófn. muozzan, kfn. müezen), *šisŋ* (agsz. scéotan, ófn. skiozzan, kfn. schiezen), *esŋ* (g. itan, ófn. ēzzan, kfn. ēzzen), *bösŋ* (g. witan, ósz., agsz. vitan, ófn. wizzan, kfn. wizzen), *grūsŋ* (ósz. grōtien, ófn. gruozzan, kfn. grüezen), *paēsŋ* (g. beitan,

ósz., agsz. bítan, ófn. bízgan, kfn. bizen), *stōsŋ* (g. stautan, ósz. stōtan, ófn. stōzgan, kfn. stōzen), *hasŋ* (g. batan, hatjan, ófn. hazgan, kfn. hazzen) stb.

Kfn. s.

125. §. Kfn. *s* nyelvjárásunkban zöngétlen *s* 1. a szó végén: *gans* (Gans), *ōmās* (Ameise), *glōs* (Glas), *lōs* (los), *pōs* (böse), *flaēs* (Fleiss), *krās* (Kreis), *klōs* (Klos), *ačdēks* (Eidechse), *grōs* (gross), *gēns* (Gänse), *tsins* (Zins) stb.;

2. zöngétlen hangokkal kapcsolatban: *aksl* (Achsel), *bēksl* (Wechsel), *fespu* (Vesper), *esp* (Espe), *haspl* (Haspel), *gast* (Gast), *last* (Last), *pestu* (bester), *kēst* (Kiste), *mēst* (Mist), *eanst* (Ernst) stb.

A szó végén álló zöngétlen *s* a továbbképzésben meglágyulhat: *ons* — *onzu* (uns — unser), *tsins* — *tsinzŋ* (Zins — Zinsen), *plōs* — *plōzŋ* (Blase — Blasen), l. 177. §.

126. §. Kfn. *s* nyelvjárásunkban zöngés *z*: 1. a szó elején vocalis előtt: *zupa* (Suppe), *zēlv* (Silber), *zēlv* (selber), *zōnt* (Sünde), *zumv* (Sommer), *zant* (Sand), *zak* (Sack), *zaō* (Sau), *zūs* (süss), *zaōm* (Saum), *zetsŋ* (setzen), *zētsŋ* (sitzen), *zāf* (Seife), *zōln* (sollen) stb. — Összetételekben is: *fuzoan* (versorgen), *foaziht* (Vorsicht), *uezaa* (Ursache), *oam-zēlek* (armselig);

2. mint szótagkezdő: *kaēzcr* (Kaiser), *taōzēnt* (és *taōent* = 1000). — *kōzŋ* (kosen), *nāzŋ* (niesen), *baēzŋ* (weisen);

3. zöngés elemekkel kapcsolatban: *ēzl* (Esel), *tsačzl* (Zeichen), *Drēzl* (Andreas) stb.

127. §. Kfn. *sl*, *sm*, *sn*, *sp*, *st*, *sw* nyelvjárásunkban a szó elején *šl*, *šm*, *šn*, *šp*, *št*, *šb*: *šlōŋ* (schlagen), *šlōm* (Schlamm), *šlč'ŋ* (schlicken), *šlčts* (Schlitz), *šlōs* (Schloss), *šlu'ŋ* (schlucken), *šlaōx* (Schlauch), *šlōsl* (Schlüssel), *šlōfŋ* (schlafen), *šlaxt* (Schlacht), *šlan* (Schlange), *šlisŋ* (schliessen). — *šmōl* (schmal), *šmalts* (Schmalz), *šmant* (kfn. smant), *šme'ŋ* (schmecken), *šmit* (Schmidt), *šmeltsŋ* (schmelzen), *šmēs* (Schmiss). — *šnal* (Schnalle), *šnek* (Schnecke), *šnačdv* (Schneider), *šnuε* (Schnur), *šnōbl* (Schnabel), *šnē* (Schnee), *šneōtsŋ* (schneuzen). — *špō~* (Span), *špau* (Spange), *španən* (spannen), *špenən* (spinnen), *špek* (Speck), *špīql* (Spiegel), *špēs* (Spiess), *špitōl* (Spital), *špoan* (sparen), *špeabu* (Sperber), *špčts* (Spitze), *šprezŋ* (sprechen), *špringən* (springen), *šplitu* (Splitter). — *štal* (Stall),

štam (Stamm), *štan* (Stange), *štēk* (Steg), *štā~* (Stein), *štean* (Stern), *šteft* (Stifte), *štūl* (Stuhl), *streŋ* (streng), *strōf* (Strafe), *streŋ* (Strich), *štras* (Strasse). — *šbax* (schwach), *šbam* (Schwamm), *šbants* (Schwanz), *šbēm* (schweben), *šbeat* (Schwert), *šbetsu* (schwitzen), *šbats* (schwarz), *šbaeŋ* (schweigen), *šbimān* (schwimmen), *šbestv* (Schwester), *šbae~* (Schwein).

Összetételekben: *doaslōn* (dar-schlagen), *gāšni'ŋ* (geschnitten), *ō~španān* (anspannen) stb.

128. §. Kfn. *st*, *sp* a szóban és a szó végén megmarad *st*, *sp*: *deŋtl* (Distel), *fest* (fest), *ōstan* (Ostern), *paŋfesten* (befestigen), *klōstv* (Kloster), *feŋstv* (finster és Fenster), *deŋstek* (Dinstag), *šbestv* (Schwester), *keŋst* (Kiste), *krōst* (Kruste), *lōst* (Lust), *krist* (Christ), *frōstlŋ* (frösteln), *donst* (Dunst), *fespv* (Vesper), *esp* (Espe), *haspl* (Haspel), *Kaspv* (Kaspar). — Kivétel: *eašt*, *eašt v* (erst, erster).

Kfn. *sch* (germ. *sk*).

129. §. Kfn. *sch* nyelvjárásunkban mindig *š*: *šql* (Schale), *šoā* (Schar), *šeān* (scheren), *šeānān* (schinden), *šičm* (Schirm), *šq̄n* Schaden, schaden), *šaft* (Schaft), *šaŋt* (Schande), *šaēn* (scheiden), *šisŋ* (schiessen), *šelt* (Schild), *šret* (Schritt), *šreft* (Schrift), *šraōm* (schrauben). — *bōšŋ* (waschen), *bōšŋ* (wischen), *mišŋ* (mischen), *našŋ* (naschen), *drešŋ* (dreschen), *drešv* (Drescher), *flāšv* (Fleischer). — *teš* (Tisch), *flāš* (Fleisch), *flaš* (Flasche), *frōš* (Frosch), *eš* (Asche), *frēš* (frisch) stb.

Kfn. *f*, *v*.

130. §. Kfn. *f* (*ff*), *v* nyelvjárásunkban *f*: *faln* (fallen), *feš* (Fisch), *fī* (Vieh), *fīl* (viel), *fest* (fest), *fuks* (Fuchs), *foap* (Farbe), *fūen* (führen), *figuε* (Figur), *feŋstv* (finster, Fenster), *fīrnaēs* (kfn. *fīrnīs*), *fīrmamēnt* (Firmament), *faltš* (falsch), *fōtv* (Vater), *fēdv* (Feder), *fex'ŋ* (fechten), *feltšŋ* (fälschen), *fačk* (feige), *fīŋv* (Finger), *fēōv* (Feuer), *fōl* (voll), *fv-* (ver-): *fvdeam* (verderben), *fvkēnān* (verkennen), *fvšte'ŋ* (verstecken); *foa-* (vor-): *foanēmān* (vornehmen), *foaziŋt* (Vorsicht). — *flāš* (Fleisch), *flux* (Fluch), *flax* (flach), *fle'ŋ* (Flecken), *flaks* (Flachs), *flam* (Flamme), *flus* (Fluss), *frōŋ* (fragen), *freŋ* (frech), *fraē* (frei), *frā* (Frau), *frū* (früh). — *strōfŋ* (strafen), *kāfv* (Käufer), *lāfv* (Läufer), *klōftv* (Klafter), *šaft* (Schaft), *lōft*

(Luft), *šaöfl* (Schaufel), *töfl* (Tafel), *gröfl* (Griffel), *trāf* (Traufe), *höf* (Hof), *kuf* (Kuffe), *slöf* (Schlaf) stb.

131. §. Kfn. *f*, *v* > *v*. Nyelvjárásunk tudtommal csak a következő szavakban ismeri a *v* hangot: *fö~və* (kfn. fünf), *ālvə* (kfn. eilf), *tsbəl̥və* (kfn. zwelf, zwelif), *pölvv* (kfn. pulver), *ōvv̥* (kfn. oven), *tēövl̥* (kfn. tiufel), *lōvv̥* (Löven plur.). — Továbbá: *slīvan* (auf dem Eis gleiten, simkózni, kfn. slifen), *ōvv̥* (auf den). — Ezekén kívül a *v* hang csak tulajdonnevekben, családnevekben és idegen szavakban fordul elő: *parvə* (Barbara) *Wagner*, *klaviē* (Klavier), *dīvā~* (Divan), *kavē* (Kaffee; magy. kávé).

132. §. A kfn. *ph*, *f* (germ. *p*)-nek nyelvjárásunkban *f* felel meg 1. a szó elején vocalis és liquida után egyaránt, 2. a szó közepén liquida után, 3. a szó közepén és végén vocalis után:

1. Explosiv elem nélkül: *faf* (kfn. phaffe), *font* (kfn. phunt), *fiŋks'ŋ* (kfn. phingeste), *faēlv* (kfn. philaere), *flants* (kfn. phlanze), *flāóm* (kfn. phlûme), *flastv* (kfn. phlaster), *frō'm* (kfn. phrophen), *far* (kfn. pharre), *fān* (kfn. phanne), *fānt* (kfn. phant), *fefv* (kfn. phëffer), *fačf* (kfn. phife), *fül* (kfn. phulwe, phülwe).

Jegyzet. W. Wilmanns (*Deutsche Grammatik* I. k. 52. l.) szerint más eredetűek: *flēŋ* (kfn. phlëgen), *flūk* (kfn. phluoc), *fenek* (kfn. phennine), *flö'ŋ* (kfn. phlücken).

2. *beafŋ* (g. wairpan, kfn. wërfen), *helfŋ* (g. hilpan, ófn. hëlfan, hëlpan; kfn. hëlfeŋ), *doaf* (g. *paup*, kfn. dorf), *šoaf* (ófn. scarp, kfn. scharph, scharf).

3. *tāf* (g. diups, ósz. diop, ófn. tiof, kfn. tief, tiuf), *šōf* ófn. scâp, kfn. schâf), *slačfŋ* (kfn. slifen), *slōfŋ* (g. slëpan, ófn. slâfan, kfn. slâfen), *gračfŋ* (g. greipan, ófn. grifan, kfn. grifen), *trefŋ* (kfn. trëffen), *tāfŋ* (g. daupjan, kfn. toufen), *šafŋ* (g. skapjan, kfn. schaffen), *zaōfŋ* (agsz. súpán, kfn. sūfen, soufen), *rüfŋ* (g. hrōpjan, kfn. ruofen), *lāfŋ* (g. hlaupan, ófn. hloufan, kfn. loufen), *höft* (g. hups, kfn. huf), *ōf* (g. iup, ófn. kfn. ūf, ouf), *ščf* (g. skip, kfn. schif, schëf), *kāfŋ* (g. kaupôn, kfn. koufen).

133. §. A kfn. szóközépi és szóvégi *pf*-nek nyelvjárásunkban *p* felel meg: *apl* (Apfel), *knöppl* (Knöpflein), *tqp* (Topf), *tsqp* (Zopf), *kqpa* (Kupfer). — Ha azonban *m* előzi meg, sokszor megmarad:

dampf (Dampf), *krampf* (Krampf), *kempfn* (kämpfen). Kivétel: *kipfl* (Kipfel, az irodalmi nyelvből).

A kfn. szóközépi *ph*, *pf* kiesését l. 171. §.

Kfn. *w*.

134. §. Kfn. *w* nyelvjárásunkban következetesen *b*: *baxn* (wachen), *boa* (wahr és war), *bant* (Wand), *boam* (warm), *bāx* (weich), *belt* (Welt), *bentv* (Winter), *bōk* (Wage), *bōv* (Wagen), *baks* (Wachs), *balt* (Wald), *ban* (Wange), *basv* (Wasser), *bēk* (Weg), *bēksl* (Wechsel), *beltsn* (wälzen), *bēnek* (wenig), *beafn* (werfen), *beat* (wert), *betsn* (wetzen), *boat* (Wort), *buem* (Wurm), *bīn* (wiegen), *biēt* (Wirt), *bō*, összefüggő beszédben *bō* (wo), *baksn* (wachsen), *bants* (Wanze), *bean* (werden), *bōšn* (waschen), *bōšn* (wischen), *be'ŋ* (wecken), *bae~* (Wein), *baēt* (weit), *bea* (wer), *bēzn* (Wesen), *bidv* (wieder), *biŋkl* (Winkel), *bīs* (Wiese), *bō~* (wohnen), *bolf* (Wolf), *bondv* (Wunder), *bōntsŋ* (wünschen). — *šbestv* (Schwester), *šbax* (schwach), *šbōlmən* (Schwalbe), *šbam* (Schwamm), *šbats* (schwarz), *šbea* (schwer), *šbōgv* (Schwager), *šbunk* (Schwung), *šbants* (Schwanz), *šbaēn* (schweigen), *šbeln* (schwel-len), *šbeat* (Schwert), *šbōp* (Schwabe), *šbēm* (schweben), *šbēbl* (Schwe-fel), *šbīgv-motv* (Schwiegermutter), *ēbek* (ewig), *bitbə* (Witwe), *tsbībl* (Zwiefel), *tsbiēn* (Zwirn) stb.

Kfn. *tw* (*zw*) > *tsb*: *tsbeak* (kfn. *twerc*), *tsbiŋgēr* (kfn. *twingaere*), *tsbiŋən* (kfn. *twingen*), *tsban̄k* (kfn. *twanc*).

135. §. A kfn. szóközépi *w*, ha az utána álló hangsúlytalan *e* lekopott nyelvjárásunkban *p* lesz: *foap* (kfn. *varwe*), *noap* (kfn. *narwe*), *müεp* (kfn. *mürwe*).

Jegyzet. A kfn. *w* elveszését l. 179. §.

Kfn. *j*.

136. §. A kfn. *j* nyelvjárásunkban *j*; csak összetételekben kerül a szó közepére, különben csak a szó elején állhat: *jōv* (jagen), *jēgv* (Jäger), *joa* (Jahr), *jōmən* (jammern), *jūt* (Jude), *jox* (Joch), *jun* (jung), *jēner* (Januar), *jūbln* (jubeln), *jurist* (Jurist). — *dvjē~nv* (der-jene), *gajōkt* (gejagt) stb.

Kfn. *ch*.

137. §. Kfn. *ch* > ζ , x ; a szó elején nem áll: *peχv* (Becher), *šteχn* (stechen), *riχn* (riechen), *preχn* (brechen); *maxn* (machen), *laxn* (lachen), *baxn* (wachen), *rāx(n)* (räuchern), *kaxl* (Kachel), *koxl* (Küche). — *tseχ* (Zeche), *taěχ* (Teich), *štreχ* (Strich), *kiěχ* (Kirche); *pq̄x* (Bach), *gəruχ* (Geruch), *paōx* (Bauch), *bāx* (weich), *rāx* (Rauch) stb.

138. §. Kfn. *ch* nyelvjárásunkban a szó végén ζ , x : *freχ* (g. friks, ófn. frēh, kfn. vrēch), *laěχ* (g. leik, ófn. līh, kfn. līch), *lqx* (v. ö. g. lūkan, ófn. lūchan, kfn. loch), *bqx* (g. wiko, ófn. wēcha, wocha, kfn. woche), *dax* (ófn. dah, kfn. dach).

A f f r i c a t á k.

Kfn. *z*, *tz* (germ. *t*).

139. §. Kfn. *z*, *tz* nyelvjárásunkban *ts* 1. a szó elején: *tsaěχn* (g. taikus, ófn. zeichan, kfn. zeichen), *tsuŋ* (g. tuggò, ófn. zunga, kfn. zunge), *tsql* (kfn. zal), *tsant* (kfn. zant), *tsə* (kfn. ze, zuo), *tsē* (kfn. zēhe), *tsaēt* (kfn. zīt), *tsoan* (kfn. zorn), *tsqp* (kfn. zopf), *tsqkv* (kfn. zucker), *tsbā* (kfn. zwei), *tsa'm* (kfn. zapfe), *tseχ* (kfn. zēche), *tsēnə* (kfn. zēhen, zēn), *tsīgl* (kfn. ziegel; v. ö. lat. tegula), *tsēōŋ* (kfn. ziugen), *tsql* (kfn. zoll), *tsuxt* (kfn. zuht) stb.

2. A szóban és a szó végén: *kqtsn* (kfn. kotze), *kratsn* (kfn. kratzen), *krēōtsv* (kfn. kriuszaere), *zətsn* (kfn. sitzen), *zetsn* (kfn. setzen), *nqtsn* (kfn. nutzunge), *šōtsn* (kfn. schützen), *betsn* (kfn. wetzen), *šneōtsn* (kfn. sniuzen), *štüetsn* (kfn. stürzen); *rqts* (kfn. roz, rotz), *plats* (kfn. plaz, platz) stb.

3. Liquida vagy nasalis után: *hats* (g. hairtò, ófn. herza, kfn. hērze), *šmeats* (ófn. smerzo, kfn. smerze), *holts* (agsz. holt; ófn. és kfn. holz), *zalts* (g. salt, ófn. és kfn. salz), *flants* (kfn. phlanze, v. ö. lat. planta), *šbats* (g. swarts, ófn., kfn. swarz), *kuets* (kfn. kurz), *keats* (kfn. kerze), *krants* (kfn. kranz), *šbants* (swanz).

Idegen szavakban: *kaōtsiō̄* (Kaution), *pqrtsiō̄* (Portion).

Kfn. *tsch*, *sch*.

140. §. Kfn. *tsch* > *tš*; kfn. *sch* nasalis és liquida után *tš*. *faltš* (falsch), *feltšŋ* (fälschen), *bontš* (Wunsch), *böntšŋ* (wünschen), — *dežōtš* (deutsch), *kbetšŋ* (kfn. quetzen, quetschen), stb.

Hehezet *h*.

141. §. Kfn. *h* nyelvjárásunkban is *h* a szó elején magánhangzó előtt: *hqbv* (Hafer), *hat* (hart), *hendaŋ* (hindern), *hōf* (Hof), *hats* (Herz), *hant* (Hand), *hāsŋ* (heissen), *himl* (Himmel), *hont* (Hund), *hut* (Hut), *hōx* (hoch), *helpŋ* (helfen), *hunv* (Hunger), *hasŋ* (hassen), *hel* (hell) stb. Átmegy *χ*-be: *fix* (Luder); (*fī* = Vieh).

142. §. Kfn. *h* > *χ*, *x*, de csak a *t* előtt: *ex̄tə* (acht), *gəziχt* (Gesicht), *nəχt* (nicht), *liχt* (Licht), *laəχt* (leicht), *rəχt* (recht), *reχtek* (richtig), *treχtv* (Trichter), *fleχt* (Flechte), *beχtv* (Wächter), *tsüχten* (züchtigen), *nōχt* (Nacht), *traxt* (Tracht), *baxtl* (Wachtel), *šlaxt* (Schlacht), *maxt* (Macht), *reχ'ŋ* (richten), *feχ'ŋ* (fechten), *trax'ŋ* (trachten), *fleχ'ŋ* (flechten). — *šteχt* (sticht), *špreχt* (spricht), *gəđōχt* (gedacht), *gəprōχt* (gebracht), *gəlaχt* (gelacht), *gəfloχ'ŋ* (geflochten).

143. §. Kfn. *h* > *k*, ha utána *s* áll: *fuks* (kfn. vuhs), *qks* (kfn. ohs), *aksl* (kfn. ahsel), *daks* (kfn. dahs), *baksŋ* (kfn. wahsen), *bēksl* (kfn. wehsel), *flaks* (kfn. flahs), *aks* (kfn. ahse), *luks* (kfn. luhs), *püks* (kfn. bühse), *drēkslv* (kfn. drēhsel), *dačksl* (kfn. dīhsel), *zeksə* (kfn. sēhs) stb.

IV. Mennyiségi változások.

1. Magánhangzóknál.

Nyelvjárásunkban nagyon gyakori a kfn. rövid tőhangzó megnyúlása. A nyílt és zárt szótagban egyaránt történik nyúlás; az assimilatióknál, a hol a tőhangzó megnyúlása következetes, csak a nyílt szótagban történik.

Kfn. *a*.

144. §. A kfn. rövid *a* a nyílt és zárt szótagban *ā*-vá, illetőleg *ō*-vá lesz: *klāk* (kfn. klage), *jāk* (kfn. jaget), *gābl* (kfn. gabele, gabel), *hāgl* (kfn. hagel), *hās* (kfn. hase), *kātv* (kfn. kater), *nāgl* (kfn. nagel), *nās* (kfn. nase), *fātv* (kfn. vater), *gərāt* (kfn. gerade), *šāt*

(kfn. schade), *šnq̄bl* (kfn. snabel), *rq̄zŋ* (kfn. rase), *mq̄gv* (kfn. mager), *hqd̄an* (kfn. hadern), *zqt̄l* (kfn. satel), *pqt̄* (kfn. bat), *pqx* (kfn. bach), *glqs* (kfn. glas), *grqs* (kfn. gras), *kql* (kfn. kal), *štqt̄* (kfn. stat), *tql* (kfn. tal), *tqk* (kfn. tac), *šbqlm̄an* (kfn. swalwe), *nqxt* (kfn. naht), *bqs* (kfn. waz; pronom. interrog.), *dqs* (kfn. daž; pronom. demonstr.), *šlqk* (kfn. slac), *übrq̄ln* (kfn. über-al), *šmq̄l* (kfn. smal), *glqt̄* (kfn. glat), *grqp* (kfn. grap), *rqt̄* (kfn. rat), *tsql* (kfn. zal), *q̄-* (ab-), *q̄-nem̄an* (abnehmen), *q̄šcn̄an* (abschinden). — Nasalis előtt *ō*: *hōmv* (kfn. hamer), *kōmv* (kfn. kamer), *nōm̄an* (kfn. name), *lōm* (kfn. lam), *tsōm* (zam), *šlōm* (kfn. slam).

Assimilatióvál: *zqn* (kfn. sagen), *trqn* (kfn. tragen), *jqn* (kfn. jagen), *klqn* (kfn. klagen), *šlqn* (kfn. slagen), *krqn* (kfn. krage), *bqn* (kfn. wagen), *hqm* (kfn. haben, hân), *grqm* (kfn. grabe, graben), *šqn* (kfn. schaden), *fqn* (kfn. vaden), *lqn* (kfn. laden), *pqn* (kfn. baden).

Az igék ragozásában is: *gatrqn* (getragen), *gq̄šlqn* (geschlagen), *gq̄klqkt* (geklagt); *zqkt* (sagt), *jqkt* (jagt); *zqk* (sage), *nqk* (nage), *trqk* (trage).

Kfn. *o* > *q̄*: *tqfl* (kfn. tavel).

A felsorolt példák igazolják, hogy ha a kfn. *a* hang *q̄* (*ō*)-vá lett, egyúttal meg is nyúlt; a hol ez a változás nem állott be, ott a régi rövid *a* megmaradt (l. 46. §.).

Kfn. *ë*, *e* és umlaut.

145. §. Kfn. *ë* > *ē* nyílt és zárt szótagokban: *fēdv* (kfn. vöder), *lēbv* (kfn. lēber), *lēdv* (kfn. lēder), *lēzŋ* (lēsen), *nēbl* (nēbel), *pē'ŋ* (bēten), *pēzŋ* (kfn. bēseme), *bēzŋ* (wēsen), *šbēbl* (kfn. swēbel, swēvel), *bētŋ* (kfn. wēter, wētter), *krēb̄as* (kfn. krēbez), *pētln* (kfn. bētelaere), *knē'ŋ* (kfn. knēten), *rēgl* (kfn. rēgel), *zēm̄l* (kfn. sēmele), *bēksl* (kfn. wēhsel), *aēdēks* (kfn. eidēhse), *štēk* (kfn. stēc), *bēk* (kfn. wēc, wēg), *štēln* (kfn. stēln, stēlen), *prēt* (kfn. brēt), *gēl* (kfn. gēl), *rēxt* (kfn. rēht), *fēl* (kfn. vēl), *šlēxt* (kfn. slēht), *plēx* (blēch), *mēl* (kfn. mēl).

Assimilationál: *klēm* (kfn. klēben), *lēm* (kfn. lēben), *gēm* (kfn. gēben, gēn), *šbēm* (kfn. swēben), *nēm*, *dnēm* (kfn. nēben), *flēŋ* (kfn. phlēgen), *bēŋ* (kfn. wēgen).

Kfn. *ë* > *ē*: *lēdek* (kfn. lēdec), *drēksln* (kfn. drēhseler), *rēŋ* (kfn. rēgen), *zēŋ* (kfn. sēgen), *fēln* (kfn. bevēlhen).

Kfn. *ë* > *ē̃*: *zē̃* (kfn. sēhen).

146. §. Kfn. *e* > *ē*: *glōs*, *glēzv* (Gläser), *slōk*, *slēk* (Schläge) *jōk*, *jēgv* (Jäger), *pōt*, *pēdv* (Bäder), *nōgl*, *nēgl* (Nägel), *tōl*, *tēlv* (Täler), *bōn*, *bēn* (Wägen), *tōk*, *tēgliχ* (täglich).

Kfn. *e* > *ē*: *zēten* (sättigen), *tsēln* (zählen); az igeragozásban: *iχ trōk*, *dū trēkst*, *hea trēkt* (trägst, —t), *iχ slōk*, *dū slēkst*, *hea slēkt* (schlägst, —t). Az *ē*, *ē* hangok tehát mint az *ō* (kfn. *a*) umlautjai állnak.

147. §. Kfn. *e* > *ē* nagyrészt nyílt szótagokban: *ēzl* (kfn. esel), *kēgl* (kfn. kegel), *rēt* (kfn. rede), *kēt* (kfn. ketene); *rēn* (kfn. reden), *hēm* (kfn. heben), *lēn* (kfn. legen), *kēn* (kfn. gegen). — *ēlent* (kfn. el-lende), *ēlpōn* (kfn. ellen-boge).

Kfn. *e* > *ē*: *zēk* (kfn. sege, sage), *knēbl* (kfn. knebel), *fēn* (kfn. vegen), *pābēn* (kfn. bewegen).

Kfn. *i*.

148. §. Kfn. *i* > *ī* lesz a legtöbbször szintén a nyílt szótagban: *strīgl* (kfn. strigel), *īgl* (kfn. igel), *rīgl* (kfn. rigel), *rīzŋ* (kfn. rise), *zībana* (kfn. siben), *bīs* (kfn. wise), *tīger* (kfn. tiger), *bībl* (kfn. bibel, biblie), *zīgl* (kfn. sigel), *līn* (kfn. ligen), *zīn* (kfn. sigen); *fil* (kfn. vil), *spīl* (kfn. spil), *glit* (kfn. glit, ge-lit), *īm* (kfn. ime, im), *zīk* (kfn. sige, sic). — *bīn* (kfn. wigen, wiegen), *bīk* (kfn. wige, wiege).

Kfn. *o* és *ō*.

149. §. Kfn. *o* > *ō* nyílt és zárt szótagokban egyaránt: *šōbv* (kfn. schober), *fōgl* (kfn. vogel), *hōzn* (kfn. hose), *ōvn* (kfn. oven), *tōtv* (kfn. toter; Dotter), *hōln* (kfn. holn, holen), *fōdan* (kfn. vordern, vodern); *pōn* (kfn. bodem, boden), *pōv* (kfn. bogen), *ōm* (kfn. oben), *lōm* (kfn. loben). — *bōl* és *bōl* (kfn. wol), *grōp* (kfn. grop), *hōf* (kfn. hof), *hōl* (hol), *kōx* (kfn. koch), *zōl* (kfn. sol), *trōk* (kfn. troc), *fvpōt* (kfn. ver-bot), *fōl* (kfn. vol), *mōs* (kfn. mos); *gahōlt* (geholt), *galōpt* (gelobt), *ōbast* (kfn. obez, obz) stb.

Kfn. *o* > *ō*: *dōnan* (kfn. donren).

Kfn. *ō* > *ō̄*; nagyrészt mint az *ō* (kfn. *o*) umlautja áll: *fōgl*, *fōgl* (Vögel), *trkōk*, *trōk* (Tröge), *grōp*, *grōbv* (gröber), *hōf*, *hōfliχ* (kfn. hoveliche), *hōl*, *hōlv* (höhler), *šōbv*, *šōbv* (Schöber), *kōl*, *kōlv* (Köhler). — *knōl* (kfn. knödel).

Kfn. *u, ü*.

150. §. Kfn. *u* mindössze néhány szóban lesz *ū*-vá: *tsūk* (kfn. zuc), *sūp* (kfn. schup), *kūgl* (kfn. kugel), *tūgent* (kfn. tugent), *jūt* (kfn. jude), *štrūl* (strudel). — A továbbképzésben: *štup*, *štūm* (Stuben).

Kfn. *ü* > *ū*; nagyrészt mint az *ū* umlautja áll: *flūgl* (kfn. vlügel), *tsūgl* (kfn. zügel), *štūbl* (kfn. stübelin), *f'ūl* (kfn. phulwe, phülwe), *hūbl* (kfn. hubel, hübel), *lūk* (kfn. luge, lüge); *mūl* (kfn. mül, müle), *fūdan* (kfn. vürdern).

Kfn. *ü* > *ö*: *knötsu* (kfn. knützen).

Jegyzet. Hangzónyújtással akkor is van dolgunk, mikor a kfn. rövid vocalis + *r* kapcsolatnál az *r* hang vocalizálódott (l. 119. §.).

151. §. A kfn. hosszú tőhangzó megrövidülése már távolról sem olyan gyakori jelenség nyelvjárásunkban, mint az ellenkező hangváltozás. A hangsúlyos szótagban a hangzó megrövidülése csak ritkán következett be. Így pl. *lōsu* (kfn. läzen, län), *pōsu* (kfn. búzeln, búzen), *hōxtsət* (kfn. hóch-zít), *of* (kfn. úf, ouf), *v zōfl* (kfn. sô + vil; uml.). Néha megrövidül a tőhangzó a középfokban: *hōx*, *hōzv* (höher), *grōs*, *grōsv* (grösser), *līp*, *libv* (lieber).

Beállott a hangzórövidülés még néhány kfn. diphthongusnál:

1. Kfn. *ie* > *i*: *gisu* (kfn. giesen), *šisu* (kfn. schiezen), *šlisu* (kfn. sliegen), *flisu* (kfn. vliezen), *kriχu* (kfn. kriechen), *riχu* (kfn. riechen), *liχt* (kfn. liebt), *nimant* (kfn. nieman).

2. Kfn. *uo* > *u*: *pəzux* (kfn. be-suoch), *futv* (kfn. vuoter), *tux* (kfn. tuoch), *plut* (kfn. bluet), *gut* (kfn. guot), *rut* (kfn. ruote), *hut* (kfn. huot), *gənuκ* (kfn. ge-nuoc), *fus* (kfn. vuoz), *pux* (kfn. buoch), *šustv* (schuoster), *kuxu* (kfn. kuoche), *zuxu* és *züχu* (kfn. suochen, süechen), *fluxu* (kfn. vluochen), *kuf* (kfn. kuofe), *grus* (kfn. gruož), *rüfu* (kfn. ruofen, rüefen), *lu'v* (kfn. luogen), *hus'u* (kfn. huosten). — *iχ mus* (ich muss), *must*, *mus*.

Kfn. *uo* > *o*: *mōtv* (kfn. muoter).

3. Kfn. *üe* > *ü*; leginkább mint az *u* (kfn. uo) umlautja áll: *grūsū* (kfn. grüezen), *mūsū* (kfn. müezen), *hū'u* (kfn. hüeten), *pūsū* (büezen); *tūχv* (Tücher), *fütan* (lüttern), *hüt* (Hütte), *fūs* (Füsse), *pūχv* (Bücher), *pūχl* (Büchlein), *tūχl* (Tüchlein).

Jegyzet. Sok, különösen egytagú, többnyire nyílt szótagú

szavaknál ingadozás van. Önállóan és hangsúlyozva hosszúak, különben rövidek. Ilyenek: *tsbā*, *tsbēnā* és *tsba*, *tsbē* (zwei); *bī* és *bī* (wie); *bō* és *bō* (wo); *nā* és *nā'* (nein); *kā* és *ka* (kein); *frā* és *fra* (Frau); *bōs* és *bōs* (was); *bōl* és *bōl* (wohl) stb.

2. Mássalhangzóknál.

152. §. Nyelvjárásunk sohasem ejt hosszú mássalhangzót, kivéve az összefüggő beszédben néhány alakot. A hol tehát a kfn.-ben geminata áll, annak helyén nyelvjárásunkban mindig egyszerű mássalhangzó áll. Tehát:

Kfn. *pp* (*bb*) > *p*; kfn. *tt* > *t*; kfn. *ck* (*gg*) > *k*; kfn. *ll* > *l*; kfn. *rr* > *r*; kfn. *mm* > *m*; kfn. *nn* > *n*; kfn. *ʒʒ* (*ss*) > *s*; kfn. *ff* (*pf*) > *f*.

1. Kfn. *pp* (*bb*) > *p*: *krüpl* (kfn. krüppel, krüpel), *kapl* (kfn. kappe), *zupə* (kfn. suppe), *tepiç* (kfn. teppich, tepich), *trep* (kfn. treppe, trappe), *rip* (kfn. rippe, ribbe), *kapel* (kfn. kappelle), *kopl* (kfn. koppel). — A kfn. szóközépi *pp* kiesését l. 171. §.

2. Kfn. *tt* > *t*: *met* (kfn. mitte), *metl* (kfn. mittel), *met̄k* (kfn. mitte-tac), *bet* (kfn. wette), *tittl* (kfn. tittel, titel), *kitl* (kfn. kittel, kittel), *tsitan* (kfn. zittern, zitern), *pet* (kfn. bette, bet), *bētn* (kfn. wëtter, wëter), *zēten* (kfn. settigen, setigen).

3. Kfn. *ck* (*gg*) > *k*: *akan* (kfn. ackern), *pekv* (kfn. becker), *ek* (kfn. ecke, egge), *fakl* (kfn. vackel), *nakek* (kfn. nacket), *pukl* (kfn. buckel), *strek* (kfn. streckunge), *šnek* (kfn. snecke, snegge), *glök* (kfn. ge-lücke, glücke), *mök* (kfn. mücke, mügge), *prök* (kfn. brücke, brügge). — A *cken* > *ç* hangváltozást l. 175. §.

4. Kfn. *ll* > *l*: *peln* (kfn. bëllen), *kapel* (kfn. kappelle), *kelv* (kfn. këller), *pēlek* (kfn. bil-lich), *falu* (kfn. vallen), *šbeln* (kfn. swellen), *ēlpōv* (kfn. ellen-buoc), *alə*, *elə* (kfn. aller-e), *alvpest* (kfn. aller-best), *stēl* (kfn. stille), *grql* (kfn. grolle), *šnal* (kfn. snalle), *bql* (kfn. wolle), *gal* (kfn. galle), *gəzel* (kfn. geselle) stb.

5. Kfn. *rr* > *r*: *farv* (kfn. pharraere), *far* (kfn. pharre), *karn* (kfn. karre), *har* (kfn. hërre), *nar* (kfn. narre), *gəšir* (kfn. (ge-schirre), *šparn* (kfn. sperren), *šarn* (kfn. scharren), *tsarn* (kfn. zerren), *fv-rō'ŋ* (kfn. ver-räten), *fv-rēç'ŋ* (kfn. ver-rihten), *fv-rqs'ŋ* (kfn. ver-rosten) stb.

6. Kfn. *mm* > *m*: *šbimən* (kfn. swimmen), *kēmən* (kfn. kemmen, kemben), *štəmən* (kfn. stammen), *zumən* (kfn. summen), *fv-*

damən (kfn. ver-dammen), *flam* (kfn. vlamme), *am* (kfn. amme), *štem* (kfn. stimme), *štom* (kfn. stumme).

7. Kfn. *nn* > *n* : *fenek* (kfn. phennic), *trenən* (kfn. trennen), *nenən* (kfn. nennen), *kenən* (kfn. kennen), *španən* (spannen), *špenən* (kfn. spinnen), *tanən* (plur. Tannen), *menv* (plur. Männer), *dön* (kfn. dünne), *ton* (kfn. tonne), *pron* (kfn. brunne), *kan* (kfn. kanne) stb.

8. Kfn. *šš* (*ss*) > *s* : *kesl* (kfn. kezzel), *nesl* (kfn. nezzel), *mesv* (kfn. mezzel), *šlōsl* (kfn. slūzzel), *basv* (kfn. wazzel), *of-špesv* (kfn. úf-spizzen), *šōsl* (kfn. schūzzel), *fv-gesv* (kfn. ver-gēzzel), *gas* (kfn. gazze), *presv* (kfn. prēssen), *fresv* (kfn. vrēzzel), *mesv* (kfn. mēzzel), *esv* (kfn. ēzzel), *bōsv* (kfn. wizzel), *hasv* (kfn. hazzen).

9. Kfn. *ff* (*pf*) > *f* : *fefv* (kfn. phēffer), *šafv* (kfn. schaffien), *trēfv* (kfn. trēffen), *lōfl* (kfn. löffel), *rafv* (raffen), *grēfl* (kfn. griffel), *šēfl* (kfn. scheffel, schepfel), *hofv* (kfn. hoffen), *af* (kfn. affe), *faf* (kfn. phaffe).

Összefüggő beszédben vagy összetett szavakban előfordulnak ilyen alakok: *kom-mēt* (komme mit), *fīl-lēöt* (viele-leute), *beppv* (wetten-wir), *štūm-mūt* (Stuben-magd).

V. A hangsúlytalan szótagok hangjai.

Kfn. *e*.

153. §. A kfn. hangsúlytalan *e* a szó végén következetesen elesik: *štup* (Stube), *grūp* (Grube), *zönt* (Sünde), *kunt* (Kunde), *štont* (Stunde), *šōt* (Schade), *zoak* (Sorge), *flēk* (Pflege), *krōk* (Krücke), *müēp* (mürbe), *frū* (kfn. vrouwe), *āk* (Auge), *foap* (kfn. farwe), *fō~* (kfn. vane), *krō~* (kfn. krōne), *kliŋ* (Klinge), *tsav* (Zange) stb. Az igék imperativusában: *frōk* (frage), *trōk* (trage), *šraēp* (schreibe), *plaēp* (bleibe), *kom* (komme), *zōk* (sage), *preŋ* (bringe), *bat* (warte), *tsēl* (zähle) stb. A többes számban: *də tōk* (die Tage), *fēš* (Fische), *bent* (Wände), *hēt* (Hände), *slēk* (Schläge), *lō~* (Löhne), *tō~* (Töne) stb.

154. §. Kfn. hangsúlytalan *e* elvész a szóban :

1. A szó utolsó tagjában, a mikor is az utána álló mássalhangzó (l, n) szótagképző: *aksl* (kfn. ahsel), *apl* (Apfel), *deŋl* (Distel), *zōtl* (Sattel), *gōbl* (Gabel), *rēgl* (Regel), *metl* (Mittel), *maxv* (machen), *laxv* (lachen), *bēzv* (Wesen), *štrōfv* (strafen), *lēzv* (lesen), *bōšv* (waschen), *betsv* (wetzen); *də šprōxv* (die Sprachen), *də bīzv* (die Wie-

sen). — Az *eln* végű igék végzete *ln*: *röχln* (röcheln), *fröstln* (frösteln), *prasln* (prasseln). — Többes számban: *də gq̄bln* (die Gabeln), *ən fögl̄n* (den Vögeln) stb.

Ha azonban a hangsúlytalan *e* az *l* és *n* között esett ki, akkor sem az *l*, sem az *n* nem szótagképző: *faln* (fallen), *peln* (bellen), *steln* (stellen), *špiln* (spielen); a többes számban: *də tsq̄ln* (die Zahlen), *də šnaln* (die Schnallen). — Ugyanaz az eset, mikor az *r* és *n* között esett ki, csakhogy ilyenkor az *r* hang mindig vocalizálódik: *foan* (fahren), *lean* (lehren), *kean* (kehren), *höan* (hören), *štöan* (stören), *šnüen* (schnüren): *də spuēn* (die Spuren), *də tüēn* (die Türen) stb.

2. Assimilationál:

gen > *ŋ*, *n*: *flēŋ* (pflegen), *fēŋ* (fegen), *bēŋ* (wegen), *līŋ* (liegen), *bq̄n* (Wagen), *zq̄n* (sagen), *šlq̄n* (schlagen), *frq̄n* (fragen), *zoan* (sorgen); *də stīŋ* (die Stiegen), *də flīŋ* (die Fliegen); *gəštīŋ* (gestiegen), *gəšlq̄n* (geschlagen) stb.

ben > *m*: *hqm* (haben), *grqm* (graben és Graben), *q̄mt* (Abend), *klēm* (kleben), *gēm* (geben), *lēm* (leben), *hēm* (heben), *šteam* (sterben), *plaēm* (bleiben), *šraēm* (schreiben); *də štūm* (die Stuben), *də grūm* (die Gruben); *gəplēm* (geblieben), *gəšrīm* (geschrieben) stb.

den > *n*: *pqn* (baden), *fqn* (Faden), *pqn* (Boden), *rqn* (reden), *lqn* (laden), *šqn* (schaden), *beqn* (werden); *də fēn* (die Fäden), *də rqn* (die Reden) stb.

del > *l*: *kuql* (Knödel), *nql* (Nadel), *štrūl* (Strudel).

3. Kiesett továbbá tenuis és *n* között: *pi'ŋ* (bitten), *flex'ŋ* (flechten), *trax'ŋ* (trachten), *re'ŋ* (retten), *be'ŋ* (wetten), *plu'ŋ* (bluten), *rač'ŋ* (reiten), *ašsrq'ŋ* (ausrotten), *prq'ŋ* (braten), *pē'ŋ* (beten); *də šlax'ŋ* (die Schlachten), *də slēχ'ŋ* (die Schlechten). — *za'ŋ* (sappen), *kla'm* (klappen), *ta'm* (tappen). — *prq'ŋ* (Brocken), *fvšle'ŋ* (verschlucken), *dvšre'ŋ* (erschrecken), *fle'ŋ* (flicken), *špu'ŋ* (spucken), *hiŋ'ŋ* (hinken), *biŋ'ŋ* (winken), *ziŋ'ŋ* (sinken); *də kran'ŋ* (die Kränken), *gəzun'ŋ* (gesunken) stb.*)

4. A *hen* végű igék infinitívusában: *gē~* (gehen), *zē~* (sehen), *nē~* (nähen), *štē~* (stehen), *gəšē~* (geschehen) stb.

5. Apokope található az igék praesensében és participium praeteritumában dentalisoknál: *oabat* (arbeitet), *pit* (bittet), *ret* (ret-

*) A ' jel jelentőségét l. a 158. és 173. §-okban.

tet), *leöt* (läutet), *pēt* (betet); *gəoabət* (gearbeitet), *gərečt* (geredet), *gəplut* (geblutet) stb.

155. §. *a*-vé gyengül az *m-n*; *ŋ* (*v*)-*n*; *n-n* között: *štüemən* (stürmen), *štamən* (stammen), *neṃən* (nehmen), *ziṅən* (singen), *špri-ṅən* (springen), *fəṃən* (fangen), *də štənən* (die Stangen), *də šlanən* (die Schlangen), *də tsənən* (die Zangen), *reṅən* (rennen), *kenən* (kennen), *špeṅən* (spinnen) stb. Továbbá: *əbəst* (kfn. obez, obz), *heabəst* és *heapst* (kfn. herbest, herbst).

156. §. A kfn. hangsúlytalan *-er* nyelvjárásunkban *v* lesz, de csak a szó végén, illetőleg hangsúlytalan részében: *fətṽ* (Vater), *mətṽ* (Mutter), *fənstṽ* (Fenster), *basṽ* (Wasser), *futṽ* (Futter), *nidṽ* (nieder), *bidṽ* (wieder), *prūdṽ* (Bruder), *šbestṽ* (Schwester), *hōmṽ* (Hammer), *kōmṽ* (Kammer), *zumṽ* (Sommer), *bəntṽ* (Winter), *lēbṽ* (Leber), *selbṽ* (selber), *həntṽ* (hinten), *fəfṽ* (Pfeffer), *təöv* (teuer), *fəöv* (Feuer), *paöv* (Bauer), *məgv* (mager) stb.

Mint képző: *bəgv* (Wagner, kerékgyártó), *pekṽ* (Bäcker), *šustṽ* (Schuster), *rābṽ* (Räuber), *šnaədṽ* (Schneider), *püəgv* (Bürger), *təšlv* (Tischler). — *pesṽ* (besser), *libṽ* (lieber), *grösv* (grösser), *züsṽ* (süsser), *höxṽ* (höher). — *məṽ* (Männer), *kəndṽ* (Kinder), *šlössṽ* (Schlösser). — *kašaöv* (Kaschau-er, kassai), *štösv* (Stösser; Stószból való, stósz), *zəpsṽ* (Zipser) stb.

Ha az *v* hang után még egy képző vagy rag következik, akkor teljesebb lesz. Így az *-ern* végű igék végzete nálunk kivétel nélkül *-an*: *tsitən* (zittern), *pletən* (blättern), *fütən* (füttern), *pesən* (bessern), *jōmən* (jammeren), *dōnən* (donnern), *štəlpən* (stolpern), *kümən* (kümmern), *tšəmən* (zimmern).

Az *-ert* végű participium *-at*: *gətsitat* (gezittert), *gədōnat* (gedonnert), *gəfütat* (gefüttert), *gəpesat* (gebessert), *gəjōmat* (gejamert), *gəštəlpət* (gestolpert) stb.

A plur. dativus *-ern* végzete szintén *-an*: *ən kəndən* (den Kindern), *ən məṽən* (den Männern), *ən rābən* (den Räubern) stb.

Kfn. *ver* < *fv*: kfn. *er* < *dv* (l. 158. §).

Az irodalmi nyelvből került szavakban, továbbá a családnevekben és idegen szavakban is megmarad a hangsúlytalan *-er*: *tsbingər* (Zwinger), *kelnər* (Kellner), *tīgər* (Tiger), *nēgər* (Neger), *ziṅər* (sicher); *Grənsner*, *Tischler*, *Wagner*; *jənər* (Januar), *fēber* (Februar), *əktəber*, *noqember*, *dətšember*, *septəber* stb.

157. §. Nemesak a hangsúlytalan kfn. *e*, hanem más teljesebb magánhangzók is szenvedhetnek változást, ha a hangsúlytalan szótagban vannak. Pl. *oabat* (kfn. arbeit, arebeit), *ōmās* (kfn. âmeize), *tōaxt* (kfn. tōrēht, tœrēht). — Különösen a tulajdonnevekben és összetett szavakban látjuk: *tuēnā* (Torna), *mōldv* (Szepsi: Moldau), *lēnā* (Helena), *frōnā* (Verona), *parvā* (Barbara), *anā-mria* (Anna-Maria), *tomās* (Thomas), *jezās* (Jesus), *zūzā* (Susanna). — El is esik a teljesebb hangzó: *kaš* (Kassa, Kaschau), *jōs* (Jászó), *dōbrōts* (Debrecezen) stb.

Összetételek: *mōrtek*, *dēnstek*, *dōnnštōk*, *fraētek*, *sontek*, *kiēmās* (Kirch-messe = Kirchweihfest), *maria-lixtmās* (Maria-lichtmesse); az összetétel hangsúlytalan, vagy másodhangsúlyos részének eredetileg hosszú hangzója megrövidült: *hōx-tsāt* (kfn. hōch-zit), *laēmāt* (kfn. lîn-wāt), *haērt* (kfn. hî-rât), *ā-mōl*, *drae~mōl*, *fiē-mōl* (ein-, drei-, vier-mal, kfn. mál), *zonomt* (kfn. sun-âbent; v. ö. *ōmt*: l. 48. §). A hangsúlytalan szótag hangzója mindig rövid.

A hangsúlytalan szótag egészen elvész: *naōs* (hinaus), *raōs* (heraus), *rae~* (herein), *nae~* (hinein), *nūbv* (hinüber), *rūbv* (herüber), *rō* (herab), *rōf* (herauf).

1. *Jegyzet.* Egy hangsúlytalan *a* betoldását látjuk a 3—12 terjedő számnevekben, de csak akkor, ha önállóak: *draē-a* (és *drāja* = 3), *fiērā* (4), *fō~vā* (5), *zēksā* (6), *zībānā* (7), *ehta* (8), *nēōnā* (9), *tsēnā* (10), *ālvā* (11), *tsbēlvā* (12). — Ha mint számjelzők állanak, elvesztik a *a* hangot: *zēks kēndv hōs-tā?*; felelet: *zēksā*. — Az igenlő szócska hangsúlyos alakja *jō*, hangsúlytalan *jā*.

2. *Jegyzet.* A jelző ragja a határozott névelő előtt: *v, a, ā*: *dv šbatsv Kōš* (der schwarz-e Kosch), *dv tābv Kōlv* (der taube Köhler), *dv gutv fōtv* (der gute Vater); *dā gutā mōtv* (die gute Mutter); *as šōnā baēp* (das schöne Weib); önállóan: *dv tābv* (der Taube), *dv štōmv* (der Stumme) stb.

158. §. Előszótagok. Kfn. *be* nyelvjárásunkban *pā*: *pā-daōan* (bedauern), *pāšlōn* (beschlagen), *pāzōfn* (besoffen), *pāmea'ņ* (bemerken), *pānemān* (benedmen), *pāgraēfn* (begreifen), *pāgrēf* (Begriff), *pāsteln* (bestellen) stb.

Kfn. *ge* > *gā*: *gāfaln* (gefallen), *gāprūd* (Gebrüder), *gāpuet* (Geburt), *gādeņ'ņ* (gedenken), *gānuk* (kfn. ge-nuoc), *gāpek* (Gepäck), *gāšeft* (Geschäft), *gāpiēk* (Gebirg); *gāzōkt* (gesagt), *gāklōkt* (geklagt), *gāšlōn* (geschlagen), *doagāboafņ* (dar-geworfen) stb.

Ha a *pa* és *ga* után magánhangzó áll, akkor az *a* ejtése után a lélegzet egy pillatra megakasztódik és az utána következő magánhangzó ejtésénél új lélegzetkibocsátás történik (Jele a betű fölött '). Hangsúlyoznom kell, hogy lélegzet megakasztása és új kibocsátása között az idő nagyon rövid: *pa'amtv* (Beamter), *pa'oabə'u* (bearbeiten), *pa'enden* (beenden), *ga'endat* (geändert), *ga'oabət* (gearbeitet), *ga'akat* (geackert) stb.

Ha az ige *g+voc* kezdetű, akkor a partic. perfectumában a *ge* (*ga*) sokszor elmarad, de nem következetesen: *gēm* (gegeben), *gesn* (gegessen), *gqsn* (gegossen), *gənn* (gegangen); továbbá e szóban: *fatv* (Gevatter); ellenben: *gəgəft* (gegafft), *gəfatrən* (Gevatterin).

Kfn. *zer* > *tsə*: *tsəpreχn* (zerbrechen), *tsəfaln* (zerfallen), *tsəkratsn* (zerkratzen), *tsəšpaln* (zerspalten), *tsəplatsn* (zerplatzen), *tsəha'u* (zerhacken), *tsəšteχn* (zerstechen).

Kfn. *ver* > *fv*: *fvfēln* (verfehlen), *fvdeam* (verderben), *fvkāfjū* (verkaufen), *fvlīzn* (verlieren), *fvrō'u* (verraten), *fvšlc'u* (verschlicken), *fvšpiln* (verspielen), *fvtrin'u* (vertrinken); *fv'endən* (verändern), *fv'oanən* (verordnen), *fv'ovgljū* (verunglücken).

Kfn. *er* > *dv*: *dvğōtsn* (ergötzen), *dvfoan* (erfahren), *dvfenən* (erfinden), *dvšlōv* (erschlagen), *dvmoan* (ermorden), *dvplenən* (erblinden), *dvkenən* (erkennen), *dvhōln* (erholen), *dvrāxn* (er-reichen).

Kfn. *ent* > *ent*: *entlāfn* (entlaufen), *entlošn* (entlassen), *entlāe~* (entleihen), *enthaln* (enthalten), *entspreχn* (entsprechen) stb.

159. §. K é p z ö k: Kfn. *-ec* (*ic*) > *-ek*: *plutek* (blutig), *reχtek* (richtig), *gičrek* (gierig), *šlēfrek* (schläfrig), *ompəndek* (unbändig), *ekek* (eckig) stb. Továbbá a 20—90 terjedő tizes számokban: *tsbā~tsek*, *draėsek*, *fičtsek*, *foftsek*, *zeχtsek*, *zimtsek*, *axtsek*, *nečōtsek*.

Kfn. *-isch* > *-aš*: *pqlnəš* (polnisch), *ungrəš* (ungarisch), *bindəš* (windisch), *frantsōzəš* (französisch), *amərikānəš* (amerikanisch) stb.

Kfn. *-nisse* > *-nəs*: *tsəōgnəs* (Zeugnis), *gədeχtnəs* (Gedächtnis) stb.

Kfn. *-sam* > *-zōm*, *-zom*: *graōzōm*, szokásosabb *graōzom* (grausam), *lanksom* (langsam), *špoazom* és *špoazōm* (sparsam) stb.

Kfn. *-schaft* > *-šoft*: *gəzelšoft* (Gesellschaft), *püəgnvšoft* (Bürgerschaft), *pəkəntšoft* (Bekanntschaft), *fvbəntšoft* (Verwandtschaft), *bicčšoft* (Wirtschaft), *reχnšoft* (Rechenschaft) stb.

Kfn. *-unge* > *-enjk*: *oanenk* (Ordnung), *prüfenjk* (Prüfung),

tsaētēnk (Zeitung), *fraē-eŋk* (Freiung), *hātsēnk* (Heizung) stb. Úgy látszik ezek analógiájára: *preöt-jēnk* (Braut-junge = Bräutigam).

Kfn. *-in* > *-an*: *nōxprān* (Nachbarin), *gafatrān* (Gevatterin), *böšrān* (Wäscherin), *köxān* (Köchin), *bietān* (Wirtin), *šbēgrān* (Schwägerin) stb.

Kfn. *-lich* > *liχ*: *biēkliχ* (wirklich), *tsaētlīχ* (zeitlich), *gafealiχ* (gefährlich), *ealiχ* (ehrlich), *nēmliχ* (nämlich), *aēgentliχ* (eigentlich) stb.

Kfn. *-heit* > *haēt*: *gazonthaēt* (Gesundheit), *kēnthaēt* (Kindheit), *krankhaēt* (Krankheit), *fraēhaēt* (Freiheit) stb. Kivétel: *boarat* (Wahrheit).

Kfn. *-keit* > *kaēt*: *zēlakaēt* (Seligkeit), *biēkliχkaēt* (Wirklichkeit), *klānakaēt* (Kleinigkeit) stb.

160. §. N é v e l ő : *dv*, *də*, *əs* (kfn. *dēr*, *diu*, *daž*), *dv fōtv* (der Vater), *dv af* (der Affe); *də mōtv* (die Mutter), *də ent* (die Ente), *əs kēnt* (das Kind), *əs haös* (das Haus), *əs amt* (das Amt) stb. A határozatlan névelő mind a három nemből: *v*: *v mō* (ein Mann), *a apl* (ein Apfel), *v frā* (eine Frau), *a us* (eine Uhr), *v pūzl* (ein Buch), *v oa* (ein Ohr). Ha önállón áll, akkor: *ānv*, *ānə*, *ā~s* (einer, eine, eins).

161. §. El ü l j á r ó k : *ō* (an), *of* (auf), *aös* (aus), *paē* (bei), *pqs* (bis), *duiχ* (durch), *fv* (für), *en* és *ən* (in), *met* (mit), *nqx* (nach), *ōnə* (ohne), *zaēt* (seit), *em* és *əm* (um), *fon* (von), *foa* (vor), *tsə* (zu), *hēntv* (hinter), *ontv* (unter), *übv* (über), *kēŋ* (gegen), *nēm* (neben), *bēŋ* (wegen), *tsbōšŋ* (zwischen). — Összetételekben az előjárók rendesen megtartják említett alakjukat: *ō~pēnən* (anbinden), *ofstī* (aufziehen), *aösmaxŋ* (ausmachen), *paēpreŋən* (beibringen), *duiχgē* (durchgehen), *metkomən* (mitkommen), *emkomən* (umkommen), *foaziŋən* (vorsingen), *hēntvlosŋ* (hinterlassen), *ontvlēŋ* (unterlegen), *ēŋkēŋgē* (entgegengehen), *nēmzax* (Nebensache) stb. Ellenben változik: *nōxfrōv* (nachfragen), *nōxslōv* (nachschnellen). — *tsūpaēsŋ* (zubeissen), *tsūmaxŋ* (zumachen).

162. §. Ha az előjáró a névelővel összekerül, akkor különösen ez utóbbi szenved hangváltozást; rendesen egybeesik mindkettő: *ovm* (*om*) *pām* (auf den és auf dem Baum), *aözŋ haös* (aus dem Hause), *fvkēnt* (für das Kind), *en dv štōt* (in der Stadt), *biē gē ən də štōt* (wir gehen in die Stadt), *eməs haös* (um das Haus), *biē zae*

əməs haös gəwən (wir sind um das Haus gegangen), *hentən tsəo~* (hinter dem Zaun), *üban štək* (über den Steg), *ontən tēs* (unter den és unter dem Tische); *pəe~ pām*, *pəe~ haös* (bei dem Baume, Hause), ellenben *pač dv kičz* (bei der Kirche). — Az előbbi két példában csak a nasalis hang jelöli oly névelő elmaradását (*dem*), a melyben nasalis van. — *ō~ goa'ŋ* (an dem Garten), *ō~ dv prök* (an der Brücke), *ō~s dax* (an das Dach), *tsən šnačdv* (zu dem Schneider), *tsəŋk* (zu euch, zu enk), *tsons* (zu uns) stb.

163. §. A személyes névmás is jelentékeny változást szenved a szerint, a mint hangsúlyos vagy nem. Összefüggő beszédben a hangsúlytalan alak még további változásokat is szenvedhet, a mi attól függ, hogy milyen hangok szomszédságába kerül; a legtöbbször assimilatio történik:

ich		du			
hangsúlyos	hangsúlytalan	hangsúlyos	hangsúlytalan		
<i>ič</i>	<i>ič, č</i>	<i>dū, du</i>	<i>(də) tə</i>		
<i>mačnŋ</i>	<i>mačnŋ</i>	<i>dačnŋ</i>	<i>dačnŋ</i>		
<i>mič</i>	<i>mŋ</i>	<i>dič</i>	<i>dŋ, tŋ</i>		
<i>mič</i>	<i>mič</i>	<i>dič</i>	<i>dič</i>		
plur.		plur.			
<i>bič</i>	<i>bŋ, pŋ</i>	<i>īs</i>	<i>īs, s</i> (rég. dualis)		
<i>onzv</i>	<i>onzv</i>	<i>čŋkŋ</i>	<i>čŋkŋ</i>		
<i>ons</i>	<i>ons</i>	<i>čŋk</i>	<i>čŋk</i>		
<i>ons</i>	<i>ons</i>	<i>čŋk</i>	<i>čŋk</i>		
er		sie		es	
hangsúlyos	hangsúlyt.	hangsúlyos	hangsúlyt.	hangsúlyos	hangsúlyt.
<i>hea</i>	<i>ŋ</i>	<i>zī</i>	<i>sə, zə</i>	<i>əs</i>	<i>əs, s</i>
<i>začnŋ</i>	<i>začnŋ</i>	<i>ičrŋ</i>	<i>ičrŋ</i>	<i>začnŋ</i>	<i>začnŋ</i>
<i>īm</i>	<i>(r)om</i>	<i>ič</i>	<i>(r)ŋ</i>	<i>īm</i>	<i>(r)om</i>
<i>īn</i> (v. mut. névm.)	<i>(r)en, ən[†]</i>	<i>zī</i>	<i>sə, zə</i>	<i>əs</i>	<i>əs, s</i>
plur.	hangsúlyos	hangsúlytalan			
	<i>zī</i>	<i>zə</i>			
	<i>ičrŋ</i>	<i>ičrŋ</i>			
	(mutató névmás)	(mutató névmás)			
	<i>zī</i>	<i>zə</i>			

A személyes névmás hangsúlytalan alakját az előtte álló szóval a legtöbbször egybeejtik.

Példák:	<i>iχ bea</i> (ich werde)	<i>beaχ</i> (werde ich)
	<i>dū pist</i> (du bist)	<i>pistə</i> (bist-du)
	<i>hea zōkt</i> (er sagt)	<i>zōktv</i> (sagt-er)
	<i>zī šlōkt</i> (sie schlägt)	<i>šlōktsə</i> (schlägt sie)
	<i>zī boa</i> (sie war)	<i>boazə</i> (war sie)
	<i>əs rēnt</i> (es regnet)	<i>rēnts</i> (regnet es)
	<i>miē gēm zə</i> (mir geben sie)	<i>gēmzə mv</i> (geben sie mir)
	<i>diē zōg-iχ</i> (dir sage ich)	<i>iχ zōk-tv</i> (ich sage dir)
	<i>īm bea-χ-s gēm</i> (ihm werde ich es geben); <i>iχ bea-z-om gēm</i>	
	<i>īm hoē-χ gəzōkt</i> (ihm habe ich gesagt); <i>iχ hō-r-om gəzōkt</i>	
	<i>īs boat duət</i> (ihr waret dort); <i>boat-s duət</i> stb.	

A ragozott ige hangsúlytalan része elmarad sokszor és a mögötte álló hangsúlytalan névmás elveszti hangzóját, ha utána még egy — magánhangzóval kezdődő — szó áll, a kettő közé a névmás *r* hangja jön: *zets-p-r-ons doa* (szabály szerint: *zets bv ons doa*; a *b* assimilálódott, az *v* elmaradt, helyébe jött *r*) *biē lēn ons doa* > *lēk-p-r ons doa* (e h.: *lēk pv ons doa*). — *šlōf-pr-ons aős* (e h. *šlōf-pv-ons aős*). stb.

VI. Egyéb hangváltozások.*)

A b l a u t.

164. §. Nyelvjárásunkban az igéknek praeteritum imperfectuma csak ritkán használatos; e tekintetben leginkább a *war*, *hatte*, *wollte*, *konnte* és *meinte* (*boa*, *hat*, *mā~tv* = *meinte*+er, *kunət* = *konnte*, *bqlət* = *wollte*) alakok tesznek kivételt. Teljes ablauteursorokról ilyenformán nem is beszélhetünk; az igék ragozott alakjai az infinitivusból és part. praeteritumból levezethetők. A szóképzésben az ablaut egész közönséges. — Példák:

špreχn — *gəšprəχn* — *dv šprux* — *də šprōx* (sprechen),
špringən — *gəšprunən* — *dv šprunk* — *špreŋən* (springen),
grōm — *də grūp* — *dv grōm* — *əs grōp* (graben),
trin'ŋ — *gətrun'ŋ* — *dv trānk* — *trun'ŋ* (trinken),

*) E fejezetben azokat a hangváltozásokat foglaltam össze, melyekről eddig még nem volt szó.

šlisu — *gašlosu* — *du šlus* — *as šlos* (schliessen),
štīn'ŋ — *gaštun'ŋ* — *gaštunk* (stinken),
ziŋan — *gazunan* — *gazank* (singen),
peŋan — *gaponan* — *as pant* (binden),
flīŋ — *gaflōn* — *flūk* (fliegen).

Umlaut.

165. §. Az umlaut szerepe nyelvjárásunkban rendes. Csupán a hosszú \bar{e} , \bar{o} , \bar{u} hangoknál esik meg, hogy umlautjuk nem a megfelelő magas hang: *du šlōk*, — *dā šlēk*; *du hōmv* — *dā hēmν*, *šlōf* — *slēfrek* stb. Ez csak akkor történhetett, hogy ha az említett *o* hangoknak a kfn.-ben, *a*, *â* felel meg. Itt tehát az umlaut a tőhangzó eredetibb alakjához alkalmazkodott.

1. $a > e$, nas. előtt e : *apl* > *epl* (Äpfel), *gest* (Gäste), *šbezv* (schwächer), *eltv* (älter), *galexv* (Gelächter), *pekv* (Bäcker), *dā helft* (die Hälfte), *kreftek* (kräftig), *preytek* (prächtigt); *menν* (Männer), *peŋdv* (Bänder), *heŋt* (Hände), *endān* (ändern), *leml* (Lämlein), *pāštendek* (beständig) stb. — Az igék praesensében: e : *faln* > *felst*, *felt* (füllst-t), *helst*, *helt* (halten), *lest*, *let* (lassen), *bekest*, *bekt* (wachsen) stb.

2. $o > \bar{o}$: *frōš* (Frösche), *lōzv* (Löcher), *rōsv* (Rösser), *štōltsv* (stölzer), *knōzl* (Knöchel), *trōpl* (Tröpflein), *frōstln* (frösteln), *šōlek* (schuldigt) stb.

3. $o > \bar{o}$: *krōmv* (krümmer), *tōmv* (dümmer), *bōndān* (wundern), *bōntšŋ* (wünschen), *gazōndv* (gesünder) stb.

4. $o > \bar{o}$: *pok* > *pök* (Böcke), *knōpl* (Knöpfel), *fōlv* (völler), *kōχan* (Köchin), *hōzv*, *hōzst* (höher, höchst); *drok* > *drō'ŋ* (drücken) stb.

5. $u > \bar{u}$: *jūŋv* (jünger), *hūŋan* (hungern), *fūks* (Füchse), *flūs* (Flüsse), *pūsŋ* (büssen), *fūtān* (füttern), *grūsŋ* (grüssen), *kūndenŋ* (kündigen), *tūzl* (Tüchlein), *pūzl* (Büchlein) stb.

6. $\bar{e} > \bar{e}$, \bar{e} : *jōk*, *jēgv* (Jäger), *nōgl*, *nēgl* (Nägel), *pōt*, *pēdv* (Bäder), *glēzn* (Gläser), *tēgliχ* (täglich); *tsēln* (zählen), *trōν* > *trēkst*, *trēkt* (tragen), *šlōν* < *šlēkst*, *šlēkt* (schlagen) stb.

7. $\bar{o} > \bar{o}$: *hōmv* > *hēmν* (Hämmer), *nōman*, *nēmliχ* (nämlich), *tsōm*, *tsēmān* (zähmen) stb.

8. $\bar{u} > \bar{u}$: *trōst*, *trōs'ŋ* (trösten), *lōs*, *lōzŋ* (lösen), *šōbv* (Schöber), *fōgl* (Vögel), *hōfliχ* (höflich), *grōbv* (gröber), *kōlv* (Köhler) stb.

— $\bar{o} > \bar{e}$: *šlōf* > *šlēfrek* (schläfrig), *šbēgran* (Schwägerin), *grōf*, *grēfliχ* (gräfllich), *šēfv* (Schäfer) stb.

9. $\bar{u} > \bar{ü}$: *prūdν* > *prūdν* (Brüder), *krūk* (Krüge), *šūlv* (Schüler), *štūl* (Stühle), *grūbl* (Grüblein), *tsūgl* (Zügel), stb.

10. $\bar{o} \sim > \bar{ö} \sim$: *hō̄* > *hō̄* (Hähne), *gabō̄haēt* > *gabō̄liχ* (gewöhnlich), *tō̄* (Töne), *lō̄* (Löhne), *gakrō̄t* (gekrönt), *persō̄liχ* (persönlich).

11. $\bar{u} \sim > \bar{ü} \sim$: *zū̄* > *zū̄* (Söhne).

12. *aö* > *eö*: *heözν* (Häuser), *meölv* (Mäuler), *meös* (Mäuse), *fēölv* (fauler; compar.) stb.

13. *oa, oä* > *ea, ea*, ha az eredeti tőhangzó a kfn.-ben *a, â* (47., 48. §): *foap* > *feam* (färben), *beamən* (wärmen), *eaml* (Ärmel), *nean* (nähren), *jealiχ* (jährlich), *šteak* (Stärke), *gafealiχ* (gefährlich) stb. A comparativusban azonban *öa*: *šoaf* > *šöafν* (schärfer), *boam* > *böamν* (wärmer), *kloa* > *klöarν* (klar-er). Továbbá: *bōa*, *bōast*, *bōan* (wäre, -st, wären). Ha azonban az *oa* diphthongus kfn. *o+r*-nek felel meg, akkor umlautja következetesen *öa, öä*: *doaf* > *döafl* (Dörflein), *köap* (Körbe), *öatν* (Örter), *böatν* (Wörter), *döanν* (Dörner), *köanν* (Körner) stb.

14. *ue* > *üe*: *duešt* > *düēstek* (durstig), *püεgv* (Bürger), *küetsν* (kürzer), *štüetsn* (stürzen), *büēšt* (Würste), *güetl* (Gürtel), *natue* < *natüeliχ* (natürlich) stb.

Jegyzet. Az \bar{a} és $\bar{ä}$ hangoknak, a melyek részint kfn. *ou*-nak (88. §) részint kfn. *ei*-nek (87. §), illetőleg kfn. *ei+n, ou+n* (95. §) hangoknak felelnek meg, nincs umlautjuk. A kfn. *ei*-nek megfelelő \bar{a} hangnál természetes az umlaut hiánya, a másiknál (kfn. *ou*) az analógia magyarázza a jelenséget: *kāfn* > *kāfv* (Käufer), *rābv* (Räuber), *trāmən* (träumen), *də pām* (die Bäume) stb.

166. §. Az umlautot megtaláljuk:

1. a névragozásban: *mēnv* (Männer), *dēxν* (Dächer), *rōk* (Röcke), *šlēöχ* (Schläuche), *nēgl* (Nägel), *fögl* (Vögel), *prūdν* (Brüder), *böatν* (Wörter), stb.;

2. az igeragozásban a präsens 2., 3. személyében: *trēkst*, *trēkt* (trägst-t), *šlēkst*, *šlēkt* (schlägst-t), *fēlst*, *fēlt* (fällst-t), *bēkst* (wächst) stb. — A *werden, sein, wollen, können, haben* igék præt. imperf. conjunctivusában: *büε*, *büest*, *büen* (würde, -st, -en), *bōa*, *bōast*, *bōan* (wäre, -st, -en), *bölēst*, *bölēt* (wolltest, wollte), *künēst*,

künət (könntest, könnte); *het, he'ŋ* (hätte, hätten). A felsorolt eseteken kívül nyelvjárásunk a praet. imp. conjunctivusát csak nagyon ritkán használja, helyette a segédigés alak szerepel: *iŋ büε komən* (ich würde kommen) stb.

3. a szóképzésben: *gesl* (Güsslein), *püzl* (Büchlein), *töpl* (Töpflein), *heözl* (Häuslein), *döafl* (Dörflein), *gəšeft* (Geschäft), *pekv* (Bäcker), *šēfv* (Schäfer), *köχən* (Köchin), *šbēgrən* (Schwägerin), *püεgv* (Bürger), *kölv* (Köhler). — *šlāfrek* (schläfrig), *grēfliχ* (gräflich), *tēgliχ* (täglich), *gəfevliχ* (gefährlich), *jealiχ* (jährlich), *pəštəndek* (beständig), *kreftek* (kräftig), *preχtek* (prächtig), *šölek* (schuldig). — *šterkv* (stärker), *höχv* (höher), *grösv* (grösser), *krömv* (krümmer), *šöafv* (schärfer), *küεtsv* (kürzer). — *tsēmən* (zähmen), *endən* (ändern), *tsūknöpln* (zu-knöpfen), *grūsŋ* (grüssen), *kündən* (kündigen), *böndən* (wundern), *böntšŋ* (wünschen), *feam* (färben), *beamən* (wärmen), *šnüεn* (schnüren), *špüεn* (spüren) stb.

B r e c h u n g .

167. §. Némely igénél egész rendesen beállott: *zē~*: *zīst, zīt* (siehst-t); *fvdeam*: *fvdiēpst, fvdiēpt* (verdirbst-t); *bean*: *biēst, biēt* (wirst-d = fis, fit; *bit* = erit); *beafŋ*: *biēfst, biēft* (wirfst-t); *šteam*: *štiēpst, štīēpt* (stirbst-t). — Számos igénél azonban a tö *e* hangzója nem *i*-vé, hanem *ε*-vé lesz: *preχŋ*: *preχst, preχt* (brichst-t); *helfŋ*: *helfst, helft* (hilfst-t); *treŋ*: *trefst, treft* (triffst-t); ugyanígy: *drešŋ* (dreschen), *dnšre'ŋ* (erschrecken), *fresŋ* (fressen), *špreχŋ* (sprechen), *šteχŋ* (stechen), *gel'ŋ*: *əs gəlt* (es gilt), *kbeln* (quellen), *šbeln* (schwelen), *fvgesŋ* (vergessen).

Több igénél az analógia hatása következtében kiegyenlítődés állott be: *lēzŋ*: *lēš, lēst, lēst, lēzŋ, lēst, lēzŋ* (lese — liest — liest — lesen — -t — -n); *štēln*: *štēlst, štēlt* (stiehlst, stiehlst); *neṃən*: *neṃst, neṃt* (nimmst-t).

Megtaláljuk a brechungot a szóképzésben is: *peak*: *gəpičk* (Berg, Gebirge); *šteχŋ*: *šteχ* (Stich); *zē~*: *gəziχt, foaziχt* (Gesicht, Vorsicht); *gēm*: *gəft* (Gift), *heat*: *hiēt* (Herde, Hirt), *rēχt*: *reχ'ŋ* (recht, richten), *špreχŋ*: *špreχboat* (Sprichwort).

A s s i m i l a t i o .

168. §. Assimilatio beáll, ha a szó közepén két magánhangzó között lágy explosiva (*b, d*) áll; de ez csak akkor történhetik,

ha a szó végén, illetőleg a hangsúlytalan szótag magánhangzója után *n* áll, a mely a *b* hatása alatt labialis nasalissá (*m*) assimilálódott: *klēm* (kleben), *lēm* (leben), *gēm* (geben), *hēm* (heben), *grēm* (graben és Graben), *hēm* (haben), *nēm* (neben), *ēm* (eben), *ōm* (oben), *ōmt* (Abend), *štrēm* (streben), *šbēm* (schweben), *glām* (glauben), *šraēm* (schreiben), *plaēm* (bleiben), *traēm* (treiben), *lōm* (loben), *klaōm* (klauben), *līm* (lieben) stb. A továbbképzésben: *štup* > *štūm* (Stuben), *trūp* > *trūm* (trüben), *də grūm* (die Gruben), *də haōm* (die Hauben), *štāp* > *štām* (stauben), *gəplīm* (geblieben), *gəhōm* (gehoben), *gərīm* (gerieben), *gəšrīm* (geschrieben). Tehát; *ben* > *bm* > *mm* > *m*.

rēn (reden), *lōn* (laden és Laden), *fōn* (Faden), *pōn* (baden), *pōn* (Boden), *nōl* (Nadel), *knōl* (Knödel), *štrūl* (Strudel), *šqū* (Schaden és schaden), *šnačn* (schneiden), *šačn* (scheiden) stb. A továbbképzésben: *jūt* > *jūn* (Jude, —en), *də rēn* (die Reden) stb. Tehát: *den* > *dn* > *nn* > *n*, *del* > *dl* > *ll* > *l*.

169. §. Beállott az assimilatio továbbá a kfn. *gen* végzetnél, a mely *ŋ*, *n* hanggá lesz; a legtöbbször akkor, ha a *g* hangot magánhangzó előzi meg: *bōn* (Wagen), *zōn* (sagen), *šlōn* (schlagen), *trōn* (klagen), *frōn* (fragen), *krōn* (Kragen), *mōn* (Magen), *jōn* (jagen), *nōn* (nagen), *plōn* (plagen), *rōn* (ragen), *flēn* (pflegen), *zēn* (segen), *zēn* (Segen), *fēn* (fegen), *bēn* (wegen), *kēn* (gegen), *lēn* (legen), *rēn* (Regen), *pīn* (biegen), *līn* (liegen), *zīn* (siegen), *flīn* (fliegen), *štaēn* (steigen) stb. A továbbképzésben: *tōk* > *tōn* (Tag, tagen), *štīk* > *də štīn* (die Stiegen), *flīk* > *də flīn* (die Fliegen), *jōk* > *jōn* (jagen), *gəšlōn* (geschlagen), *gətrōn* (getragen), *gəflōn* (geflogen) stb. Ha a *gen* szótagot *r* előzi meg, akkor ez az *r* vocalisálódott, ha *l* előzi meg, nem következett be az assimilatiót jellemző magánhangzónyúlás: *moan* (morgen), *zoan* (sorgen), *poan* (borgen); *foln* (folgen), *galn* (Galgen).

170. §. Hasonló jelenséggel van dolgunk akkor is, ha *b*, *d* explosivát liquida előzi meg: *lb*, *ld*, *rb*, *rd*, és a szó végén *n* áll; az *rb*, *rd* hangsoportoknál az *r* vocalizálódott: *feam* (färben), *fvdeam* (verderben), *šteam* (sterben), *eam* (erben), *kqlm* (Kolben), *dō-zelm* (demselben), *halm* (den halben), *gōln* (Gulden), *meln* (melden), *dvmoan* (ermorden), *bean* (werden), stb.

171. §. Ha *pp* áll a szó közepén két vocalis között, akkor szintén assimilatio történik: *pen* > *pm* > *m*: *za'm* (sappen), *šna'm* (schnappen), *kla'm* (klappen), *šle'm* (schleppen), *gra'm* (grappen); *də ri'm* (die Rippen), *də tre'm* (die Treppen), *də kla'm* (die Klappen) stb.

Ugyanaz az eset, ha kfn. *pf*, *ph* áll két vocalis közt: *trə'm* (Tropfen), *štə'm* (stopfen és Stopfen), *kə'm* (köpfen), *frə'm* (pfropfen), *də šne'm* (die Schnepfen).

172. §. Ha oly mássalhangzók kerülnek együvé, a melyek egymás mellett nehezen ejthetők, akkor alkalmazkodnak egymáshoz, assimilatio áll be:

bt > *pt*: *lēpt* (lebt), *hēpt* (hebt), *īs hōpt* (ihr habet), *šračpt* (schreibt), *glāpt* (glaubt), *lōpt* (lobt), *šračptōfl* (Schreibttafel), *lēptsaēt* (Lebzeit) stb.

gt > *kt*: *zōkt* (sagt), *klōkt* (klagt), *šlēkt* (schlägt), *frōkt* (fragt), *nōkt* (nagt), *trōktüzl* (Tragtuch) stb.

bs > *ps*: *heapst* (és *heabəst*: Herbst), *štičpst* (stirbst), *fvdičpst* (verdirbst), *lēpst* (lebst), *hēpst* (hebst), *tračpst* (treibst) stb.

gs > *ks*: *krikst* (kriegst), *zōkst* (sagst), *lēkst* (legst), *ontvbēks* (unterwegs) stb.

bš > *pš*: *hōpš* (hübsch), *līpšoft* (Liebschaft), *halpšaēt* (die Hälfte), *laepštūl* (Leibstuhl) stb.

nd > *nn* > *n*: *gəštənən* (*gəštanden* > *gəštannen* > *gəštənən*); ilyenek: *plənən* (blinden), *fənən* (finden), *šənən* (schinden), *fvšbənən* (verschwinden) stb. Ez a jelenség csak akkor állott be, ha az *nde* után még *n* állott, különben nem: *kələndv* (Kalender), *bōndən* (wunde-r-n), *də pəndv* (die Bänder) stb.

td > *tt* > *t*: *bəls-tə* (e h. *bəlst-də* > *bəlst-tə* = willst du); hasonlóan: *frōks-tə* (fragst du), *heə zōk-tv* (er sagt dir) stb.

ndw > *ntb* > *ntp* > *np* > *mp*: *həmpak* (Handwerk).

tb > *tp* > *pp*: *beppv* (e h. *bet-bv* > *bet-pv* = wetten wir).

bm > (*mm*) > *m*: *gimv* (e h. *gibmv* > *gim-mv* = gib mir).

sf > *ff* > *f*: *grofət* (*grōs-fət* > *grof-fət* > *grofət* = Grossvater), *bqfrānv* (*bqs fv-r-ānv* > *bqffv-r-ānv* > *bqfrānv* = was für einer).

ntg > *ntk* > *nk* > *ŋk*: *enķēŋ* (entgegen). Ennek a gyakran előforduló alak hatásának tulajdonítom, hogy a *ķēŋ* (gegen) szóban

a kfn. szókezdő *g*-nek *k* felel meg, a mi különben nyelvjárásunkban nem fordul elő.

ntw > *ntb* > *ntp* > *np* > *mp*: *prāmpae* (Branntwein, e h. *prant*+*bae*), *āmpat* (Antwort), *āmpa'ŋ* (antworten).

nb, np > *mb, mp*: *ēmbenek* (inwendig), *ompēndek* (unbändig), *ompākant* (unbekannt), *ompārāt* (unbereit), *ontam pām* (unter+den+Baum), *ūbam pām* (über den Baum).

Az igének hangsúlytalan *en* végzete elmarad, ha utána személyes névmás áll; ilyen úton két mássalhangzó kerül egymás mellé és assimilatio állhat be: *kēmbv* (kennen wir > *kēn*+*bv*), *zōk-pv* (sagen wir > *zōg*-*pv*), *lēs-pv* (lesen wir > *les*-*bv*, *lēspv*), *rēt-pv* (reden > wir, *rēt* > *bv* > *rētpv*) stb.

Az *nk* > *ŋk, nk*; *ng* > *ŋ, n*; *gen* > *ŋ, n*; *ken* > *ŋ* hangváltozásokat l. a 123. 112. 169. 175. §-okat.

Tenuisok a szó belsejében.

173. §. A szó belsejében két magánhangzó között a tenuis (*t, tt*) rendesen kiesik. Ilyenkor a két magánhangzó elseje — a hangsúlyos — tisztán ejtődik, a hangsúlytalan elesik és helyette egy szótagképző mássalhangzó (*ŋ, ŋ*) adja a másik szótagot. Az átmenet a tisztán ejtett magánhangzóból a szótagképző nasalisba úgy történik, hogy a levegő kitódulását a szájüregen át hirtelen elzárjuk (jele ') és helyette az orrüregen bocsátjuk keresztül. Az egész jelenség alapjában assimilatio és csak akkor következett be ha a szó végén *n* állott (168—171. §.): *pi'ŋ* (bitten), *re'ŋ* (retten), *be'ŋ* (wetten), *pē'ŋ* (beten), *pāglā'ŋ* (begleiten), *prō'ŋ* (braten), *hū'ŋ* (hüten), *aōsrō'ŋ* (ausrotten), *plu'ŋ* (bluten), *rač'ŋ* (reiten), *he'ŋ* (sie hütten), *ha'ŋ* (sie hatten), *šū'ŋ* (schütten), *štrač'ŋ* (streiten), *gāšni'ŋ* (geschnitten), *gēstri'ŋ* (gestritten); *rōt* > *rō'ŋ* (raten); *pārāt* > *pārā'ŋ* (bereiten); *də tsač'ŋ* (die Zeiten), *də ra'ŋ* (die Ratten), *də pū'ŋ* (die Bütten), *də ru'ŋ* (die Ruten), *də kē'ŋ* (die Ketten), *də tō'ŋ* (die Toten) stb. Kivételesen: *šli'ŋ* (kfn. slite; ufn. Schlitten).

174. §. Ugyanaz az eset, ha a *t* hangot *s, z, x* (kfn. *h*), *n, l, r* előzi meg; ez utóbbi esetben azonban az *r* hangból magánhangzó lett: *fas'ŋ* (fasten), *trōs'ŋ* (trösten), *də kēs'ŋ* (die Kisten), *də krqs'ŋ* (die Krosten), *də kris'ŋ* (die Christen), *də pes'ŋ* (die besten). — *reč'ŋ* (richten), *fleč'ŋ* (flechten), *feč'ŋ* (fechten), *trax'ŋ* (trachten),

fax'ŋ (fürchten). — *hen'ŋ* (hinten), *də en'ŋ* (die Enten), *de ten'ŋ* (die Tenten), *on'ŋ* (unten). — Az *l*-nél rendesen csak továbbszóképzésben: *də gəʂtal'ŋ* (die Gestalten), *də fal'ŋ* (die Falten), *də kal'ŋ* (die kalten . . .), *də al'ŋ* (die Alten); épen így ez is *zel'ŋ* (selten). A kfn. *l*ten végzet különben *ln*: *haln* (halten), *špaln* (spalten), *šeln* (schelten) stb. — *goa'ŋ* (Garten), *də šoa'ŋ* (die Scharten), *də koa'n* (die Karten); diphthongus nélkül: *ba'ŋ* (warten).

175. §. Kfn. (*e*)*ken* nyelvjárásunkban (hasonlóan a *gen > ŋ, n* hangváltozáshoz: 169. §.) *ŋ*: *pa'ŋ* (backen), *rö'ŋ* (Rücken, rücken), *prq'ŋ* (Brocken), *fvšlč'ŋ* (ver-schlicken), *dvšre'ŋ* (erschrecken), *plč'ŋ* (blicke:), *flč'ŋ* (flicken), *fle'ŋ* (Flecken), *flč'ŋ* (pflücken), *be'ŋ* (wecken), *ne'ŋ* (necken), *de'ŋ* (decken), *drö'ŋ* (drücken), *drq'ŋ* (drucken), *kle'ŋ* (klecken), *le'ŋ* (lecken), *pö'ŋ* (bücken), *šme'ŋ* (schmecken), *šč'ŋ* (schicken), *šte'ŋ* (stecken), *štč'ŋ* (sticken), *tsq'ŋ* (zücken). — *gəpa'ŋ* (gebacken), *dvšrq'ŋ* (erschrocken), *də prö'ŋ* (die Brücken), *də krö'ŋ* (die Krücken), *də mö'ŋ* (die Mücken) stb.

Liquida után: *mel'ŋ* (melken), *də nel'ŋ* (die Nelken), *də mol'ŋ* (kfn. molchen, molken), *də bql'ŋ* (die Wolken); *bič'ŋ* (wirken), *də pič'ŋ* (die Birken), *də štar'ŋ* (die starken . . .) stb.

176. §. Kfn. *nken > ŋ'ŋ, v'ŋ*: *biŋ'ŋ* (winken), *ziŋ'ŋ* (singen), *štiŋ'ŋ* (stinken), *deŋ'ŋ* (denken), *šeŋ'ŋ* (schenken), *leŋ'ŋ* (lenken), *hiŋ'ŋ* (hinken), *dan'ŋ* (danken), *tun'ŋ* (kfn. tunken = tauchen); *gəštun'ŋ* (gestunken), *gəzun'ŋ* (gesunken), *gətrun'ŋ* (getrunken), (*də kran'ŋ* (die kranken . . .) stb.

Mássalhangzók a szó végén.

177. A szó végén nyelvjárásunkban csak tenuis állhat; a továbbszóképzésben és az összefüggő beszédben azonban meglágyulhat. Ez a lágyulás csak magánhangzók, liquidák és nasalisok szomszédságában történhetik.

p > b: *grūp > grūbl* (Grüblein), *štup > štübl* (Stüblein), *koap > köabl* (Körblein), *bačp > bačbv* (Weiber), *grōp > grōbv* (gröber), *tūp > dv tābv* (der Taube), *līp > libv* (lieber), *hemp > hembv* (Hemder). Ide tartoznak tulajdonképpen ezek is: *štup > štūm* (Stuben > štubn > štūm), l. 168. §.

t > d: *gqlt > göldek* (goldig = golden), *kent > kēndv* (Kinder), *pqt > pēdv* (Bäder), *pelt > pēldv* (Bilder), *gəšbent > gəšbēndv*

(geschwinder), *gəzont* > *gəzöndv* (gesünder), *pənt* > *pəndv* (Bänder); kiesik a *t* a továbbképzésben, l. 174. §.

k > *g*: *tək* > *tēgliχ* (täglich), *jək* > *jēgv* (Jäger), *plutek* > *plutegv* (blutiger), *fičtek* > *fičtegv* (vierziger), *zək* > *zēg-om* (sage ihm), *klək* > *klēg-an* *ō*~ (klage ihn an) stb. Ha *en* végzetet kapott a továbbképzésben, akkor *ŋ*. *v* lesz: *zoak* > *zoəv* (sorgen), *jək* > *jēv* (jagen), l. 169. §.

s > *z*: *ōməs* > *ōməzŋ* (Ameisen); *lōs* > *lōzŋ* (lösen), *glōs* > *glēzv* (Gläser), *haōs* > *heōzv* (Häuser), *tsins* > *tsinzŋ* (Zinsen), *ons* > *onzv* (unser), *plōs* > *plōzŋ* (blasen), *bīs* > *bīzŋ* (Wiesen), *rōs* > *rōzŋ* (Rosen), *pōs* > *pōzv* (böser), *Johəməs* > *Henzl*, *Andreas* > *Drēzl*, *gi-z-om* (e. h. *gib əs om* = gib es ihm), *bōs* > *bōz-v zēkt* (was er sagt) stb.

f > *v*: *of* > *ovŋ* (e. h. *of+ən*, auf+den), *ovs* (auf das).

Hangzók betoldása és elesése.

178. §. A szorosabb értelemben vett hangzóbetoldás nyelvjárásunkban ritka jelenség. A *d* hang betoldását látjuk e két példában: *šöndrv* (schöner), *klēndrv* (kleiner); mindkettő comparativus.

Gyakrabban fordul elő az az eset, hogy a szó végéhez egy *t* hang járul, de csak a végéhez és éppen azért itt voltaképpen nem is betoldással van dolgunk (járulékhang). Pl. *fraēliχ* és *fraēliχt* (kfn. vrî-liche), *šon* és *šont* (kfn. schône, schôn), *nō~t* (kfn. nâhe, nâ), *nont* (kfn. nû, nu = nur), *feəst* (kfn. vërsen, verse), *šičt* (kfn. schiere, schier), *nimənt* (kfn. nie-man), *ōbəst* (kfn. obez, obz).

1. *Jegyzet*. Analógián alapuló hangváltozással van dolgunk azon szavaknál, a melyek a végén egy *n* hangot kapnak: *rēmən* (kfn. rieme), *rāmən* (kfn. ram, rame), *zōmən* (kfn. sâm, sâme), *gəōmən* (kfn. guome, goume), *dəōmən* (kfn. dûme, doume), *nōmən* (kfn. nam, name), *rīzŋ* (kfn. rise), *goa'ŋ* (kfn. garte), *šli'ŋ* (kfn. slite), *šbōlmən* (kfn. swalbe, swalwe), *kōtsŋ* (kfn. kotze), *rēzŋ* (kfn. rase), *kərn* (kfn. karre, garre), *kuxŋ* (kfn. kuoche). Ez a szóvégi *n* a többi casus obliquus-ból (gyenge névragozás), különösen pedig a leggyakrabban előforduló accusativusból hatolt a nominativusba. E jelenség leginkább dologneveknél fordul elő, melyeknél egész természetesen az accusativus a leghasználatosabb.*)

*) V. ö. O. Behaghel: Geschichte der deutschen Sprache 180. § (Pauls Grundriss I², 760 l.) — Kl. Bojunga: Die Entwicklung der nhd. Substantivflexion 65. és köv. l. — I. Nep. Schwäbl: Die altbayerische Mundart 57. §.

2. *Jegyzet.* Ugyancsak analógia alapján magyarázható a hiatus-pótló *r* hang is, mely nyelvjárásunkban két magánhangzó közé, ritkábban magán- és mássalhangzó közé szokott kerülni. Már alkalmunk volt látni, hogy nyelvjárásunkban az *r* gyakran vocalizálódik. Ha azonban az utána álló szó magánhangzóval kezdődik, akkor az eredeti *r* sokszor megmarad: *es boa-r-ā~mōl* (es war einmal), *zets p-r-ons doa* (setzen wir uns dar), *lĕk p-r-ons nidv* (legen wir uns nieder), *fv-r-ax'ŋ* (verachten; ver > fv), *fa-r-eān* (ver+ehren) stb. Ezeknek az analógiájára megtaláljuk az *r* hangot ilyenekben is pl.: *iz hq̄-r-ən gəzē~* (ich habe ihn gesehen), *iz hq̄-r-om gēm* (ich habe ihm gegeben) stb. Megjegyzem azonban, hogy ezt az *r* hangot nem találjuk meg mindig két magánhangzó között; így pl. nem használják a magánhangzóval kezdődő igék előtt: *daa akat* (der, dieser ackert), *biē endan* (wir ändern); összetett szavakban sokszor hiányzik pl. *bentv-apl* (Winterapfel), *us-alt* (ritkán: *us-r-alt*), *fv-endan* (verändern), *kəndv-ān* (Kinderaugen). Másoknál megint megvan: *faē-r-ōmt* (Feier-abent), *hū~r-ān* (Hüneraugen), *štēō-r-amt* (Steuer-amt). — Úgy látszik tehát, hogy a hiatus-pótló *r* használata sok esetben az egyéni önkénnytől is függ. Mondhatom: *es boa-r-ā~mōl* és *es boa ā~mōl*.

179. §. A *t* hang elesik a szó végén: *mark* (kfn. market, markt), *hāp* (kfn. houbet, haupt), *es* (kfn. ist).

Kfn. *w* elesik: *hā~* (kfn. houwen, hoven), *paōv* (kfn. būwaere), *ā* (kfn. ouwe, ove), *šā~* (kfn. schouwen), *tā~* (kfn. touwen), *fūl* (kfn. phulwe, phülwe), *frā* (kfn. vrouwe, vrowe). — *grēōl* (kfn. griuwel, griul), *trēō* (kfn. triuwe, triu), *šmiēn* (kfn. smirwen, smirn), *hāē* (kfn. hōuwe, houwe, hōu), *zaōv* (kfn. sūwer, sūr), *rū* (kfn. ruowe, ruo), *neō* (kfn. niuwe, niu), *klō* (kfn. klāwe, klā).

Kfn. *p* (*b*) elesik: *krom* (kfn. krump, krum), *tom* (kfn. tump, tumb, tum), *em* (kfn. umbe, ump, um).

A kfn. *r* hangból vocalis lesz, l. 119. és 47. 53. 54. 57. 62. 65. 69. 74. 80. 83. 85. §-okat; kiesett *šbats* (kfn. swarz), *hats* (kfn. hērze, hērz), *hat* (kfn. hart), *dat* (*duet*; dort), *ba'ŋ* (kfn. warten; imperat. *bat*). Az *er* < *v* hangváltozást l. 156. §.

A kfn. *n* — ide értve az infinitivus *n*-jét is — elesik a nasalis vocalisoknál, l. 90—97. §-okat.

VII. Tulajdonnevek és idegen szavak.

180. §. A személyneveknél a legnagyobb változásokat a hangsúlytalan szótag szenvedti. Hangzója meggyengülhet: *kaspv* (Kaspar), *johanəs* (Johannes), *tōməs* (Thomas), *l̄əzəʔ* (Elisabeth, v. ö. Liza), *saləmō* (Salamon), *anə-mria* (Anna-Maria; külön mindegyik *anv* és *mari*). — A hangsúlytalan hangzó egészen el is maradhat, sőt az egész hangsúlytalan szótag is elmaradhat; ez utóbbi különösen a név elején: *frōnə* (V-e-rona), *katl̄* (Kat-a-lin), *gr̄etl̄* (Marg-a-rethe), *paltsv* (Balth-a-sar), *tr̄əzv* (T-e-rézia), *hanəs* (Jo-hannes), *h̄enzl̄* (Jo-hannes), *lōəzl̄* (A-lois), *t̄əbl̄* (Ma-theus), *tāəs* (Ma-thias), *tō-l* (An-ton), *l̄ənə* (He-lena), *n̄etl̄* (Agnes), *dr̄əzl̄* (An-dreas). — Nemcsak a szó elején: *katl̄* (Katal-in), *meatl̄* (Mart-in), *ziml̄* (Sim-on). — Az *r* a gyakran előforduló a személynevekben is vocalizálódott; a ritkábban előfordulóknál azonban nem: *meatl̄* (Martin), *l̄əts* (Laurenz; v. ö. Lőrincz), *koal* (Karl), *j̄üek* (Georg; v. ö. György); ellenben *viktor*, *dortsv* (Dorothea).

Becézgető neveket nyelvjárásunk nem igen használ, bár a kicsinyítő képző nem ritka a személyneveknél: *n̄etl̄* (Agnes), *gr̄etl̄* (Margarethe), *meatl̄*, *t̄əbl̄* (Matheus), *tō-l* (Anton), *lōəzl̄* (Alois), *ziml̄* (Simon), *bintsl̄* (Vinzent), *dr̄əzl̄* (Andreas), *z̄öfl̄* (Sophie). A felsorolt példákban az *l̄* azonban elvesztette diminutiv jelentőségét. Az is előfordul, hogy egyik-másik személynévnek több alakja van, a melyek közül az egyiket csak gyermekek, a másikat csak felnőttek megszólítására használják, pl. *hanəs* és *jan̄tsi* a gyermekek megszólítására való, *h̄enzl̄* a felnőttekre; a *j̄özef* megszólítást használják kis és felnőtt embernél, de a *j̄özep* alakot már csak a felnőttekre.

A ritkábban használatos nevek kevés — vagy semmi — változtatással megtartják alakjukat: *julv* (Gyula), *j̄enō* (Jenő), *r̄əzv* (Róza), *fr̄ants* (Franz).

A meczenzéfieknek a magyarokkal való sűrű érintkezése (vásárok alkalmával) okozza, hogy magyar keresztneveket is használnak és csak a rájuk nézve nehezen ejthető hangokat cserélik fel mással: *julv* (Gyula), *j̄enō* (Jenő), *jan̄tsi* (Jancsi), *l̄əts* (v. ö. Lőrincz), *j̄üek* (György); *dort̄sv* (Dorottya — Dorttya > dort̄ša).

A családnevek változatlanul maradnak: *Wagner*, *Sorger*, *Ludwig*, *Göbl*, *Böhm*, *Schürger*, *Schmotzer*, *Kosch* stb.

181. §. A mely helységneveknek a magyar mellett német elnevezésük is van, ez utóbbiak használatosak, de alkalmazkodnak a hangtani törvényekhez; tehát ezek a nevek: *Szepsi*, *Merény*, *Szomolnok* stb. nem használatosak, hanem helyettük a német elnevezések járnak. Egyébiránt a magyar helységnevek is alkalmazkodnak, ha gyakran előfordulnak. Így a hangsúlytalan szótag hangzója vagy gyengül, vagy egészen el is marad: *tuena* (Torna), *opatska* (Opaczka), *šmōlnats* (Schmölnitz, Szomolnok), *gōlnats* (Gölnitz — bánya), *ōbdaf* (Ober-dorf = Felső-Meczenzéf), *mōldn* (v. ö. Moldau; *au* > *ā* > *v*; Szepsi), *jōs* (Jászó), *kaš* (Kassa, Kaschau), *lečōš* (Leutschau, Lócse), *dōbrčts* (Debreczen); összetételben megmarad: *ruznā* (Rosen-au; Rozsnyó).

A *v* > *b* hangváltozást látjuk, pl.: *bōvdrōsl* (Wagendrüssel, Merény), *bī* (Wien), *grōsbōrdae* (Grosswardein), *šbālv* (Svedlér), *altbasv* (Altwasser, Óvíz). — Nasalis hangokat pl. *bī* (Wien), *hermōstōt* (Hermannstadt), *āzēl* (Einsiedel, Szepes-Remete). Az *er* > *v* hangváltozást: *šbālv* (Svedlér), *alvhačlenk* (Allerheilig, Mindszent). Az *r* vocalizálódik: *tuena* (Torna), *klaōznpuek* (Klausenburg).

A kevésbé ismeretes helységnevek, különösen ha nincsen német nevük, megtartják alakjukat: *rudnok* (Rudnok), *tšētš* (Csécs), *miškōlts* (Miskolcz) stb.

182. §. A gyakrabban előforduló idegen szavak, ha ejtésük nem ütközik nehézségekbe, megtartják idegen alakjukat: *žandār* (Gendarme), *monštrants* (Monstranze), *planēt* (Planet), *ekstrv* (extra), *prōtses* (Prozess), *štelāž* (Stellage), *kapitāl*, *komitāt*, *kontrakt*, *kuvčrt* (Couvert), *dināmit*, *egzāmen*, *hōtel*, *talēnt* stb.

Az idegen szavak nasalis magánhangzói többnyire megmaradnak: *tsitrō* (Citrone), *kaōtsiō* (Caution), *pērsō* (Person), *lektsiō* (Lektion), *kanō* (Kanone), *dīvā* (Divan), *štātsiō* (Station), *kaplō* (Kapellan); éppen így ez is: *dōhā* (dohány; Tabak nem használatos).

Ha azonban az idegen szó könnyen alkalmazkodhatik, akkor megváltozik. Így *er* > *v* hangváltozással: *fespv* (Vesper), *dōktv* (Doktor, Dokter); ellenben megmaradt: *jēner*, *fēber* (Januar, Februar), *revōlver* (Revolver). A hangsúlytalan hangzó gyengül: *apōtit* (Appetit), *korāgiēn* (korrigieren), *egzāmen* (Examen), *promēnāt* (Promenade), *egzātsiēn* (exercieren), *qfōtsiē* (Officier), *prēdek* (Predigt)

stb. — Gyakori a hangsúlytalan hangzó elesése: *kantsl* (Kanzel), *trompēt* (Trompete), *apōtēk* (Apotheke), *kaplō* (Kapellan). — Az *r* vocalizálódik: *koafraētek* (Charfreitag), *koa* (Chor) stb. — Az idegen szavak *ier* végzete *iē*; *ieren* pedig *iēn*: *qfātsiē* (Officier), *klaviē* (Klavier), *diškuriēn* (discurieren), *teləgrafiēn* (telegraphieren), *ženiēn* (genieren), *litsotiēn* (licitieren) stb. A *b* helyett *p* a szó elején: *palbierv* (Barbierer). Hosszú mássalhangzó idegen szóban sínes: *akorāt* (accurate), *qfātsiē* (Officier), *arest* (Arrest), *apētīt* (Appetit), *korəgiēn* (corrigieren). — Jellemző, hogy a *v > b* hangváltozás az idegen szavakban többnyire elmarad: *dīvā* (Divan), *revolver* (Revolver), *kavē* (magy. kávé), *kuvert* (Couvert).

183. §. A ritkábban előforduló idegen szavaknál nem látjuk nyelvjárásunk jellemzőbb hangváltozásait. Ismeretlen a *v > b* hangváltozás: *advokāt*, *evangēlium*; a ritkább használatúaknál az *r* nem vocalizálódik: *direktor*, *genərāl*, *park* stb.; a szó végén is megmarad az *r*: *profesor*, *husār*, *teāter*; a hangsúlytalan szótag nem marad el, legfeljebb a hangzója gyengül: *eləfānt*, *genərāl*, *pangənēt* (panganéta), *kvdēt* (Kadett), *knāl* stb.; a szókezdő *b* nem lesz *p*: *blūs* (Blouse), *brqš* (Brosche), *blamiēn* (blamieren).

VIII. Összefoglalás.

Nyelvjárásunk jellemzőbb sajátosságai a következők: 1. erős hajlam a zárt hangzókhoz, 2. a *v* (*w*) helyett *b* hangot ejt, 3. a szókezdő *b* helyett *p* hangot, 4. az *r* hangnak következetesen beálló vocalizálódása, 5. hosszú mássalhangzót csak a legritkább esetben használ.

Ezen sajátosságok meglehetősen következetességgel megvannak a többi gründern községben is, a melyektől nyelvjárásunk inkább a vocalismusban tér el. Egyik-másik gründern község a szepességi nyelv befolyását mutatja, különösen a magánhangzókat illetőleg. A meczenzéfi nyelv ebben a tekintetben konzervatívabb maradt. Ez a körülmény nehezíti meg némileg a megérthetést a meczenzefiek és a többi gründernek között.

A felső-magyarországi német nyelvjárások közül a krikehayer áll a legközelebb a gründern községek nyelvéhez; a *v > b*, *b < p*

hangváltozás itt is megvan, bár az *r* gyakori vocalizálódása már nem oly következetes. A gründern községbeli ember mindamellet csak nehezen érti meg a krikeyert, a mit eléggé magyaráz az a körülmény, hogy tekintélyes távolságban laknak egymástól és így mindegyik nyelvjárás önállóan fejlődött. Ez azonban nem zárja ki közös eredetüket, csak azt mutatja, hogy korán szakadhattak el egymástól.

Hogy az alsó-meczenzéfi nyelvjárás felnémet nyelv, azt az eddigiek után fölösleges bizonyítanom. A gründer nyelvjárás és így az alsó-meczenzéfi is felfogásom szerint a bajor-osztrák nyelvjárások csoportjába tartozik. Nevezetes az, hogy a bajorban a *v* (*w*) helyett a *b* ejtése a XIII. századtól a XVI. századig nagyon elterjedt. Weinhold az ő bajor nyelvtanában (127—129. l.) említi, hogy a bajor nyelv jellemző vonása, hogy a XIII—XVI. századig a szókezdő *w* helyett *b* áll. Weinhold nagyon sok példát idéz, én csak néhányra szorítokozom: *zimmerbant*, *gebaltig*, *barhajftig*, *gebaxen*, *belcher*, *berden*, *unbebeglich*, *beip*, *burm*, *ant-borten* — *tbingen zbai*, *zbischen*, *zbar*, *sbartz*, *sbert* stb. stb. A XVI. századtól kezdve a *b* az írásban kezd eltűnni; úgy látszik, a beszédben is. Ma már azonban a *v* (*w*) > *b* hangváltozás a német nyelvjárásokban csak szórványosan fordul elő és tudtommal sehol sem oly általánosan, mint a gründer községekben. Meglehető következetességgel megvan még e hangváltozás az észak-olaszországi német kolóniákban, az úgynevezett *Sette* (VII.) és *Tredici* (XIII.) *comuni*-ban. Az előbbieken a Brenta és Astico folyók közti síkságon, ez utóbbiak Verona tartományban laknak. Ezek a *v* (*w*) hangot ismerik ugyan, de *f* helyett ejtik; *v* (*w*) helyett *b* hangot ejtenek: *bachen*, *bait*, *belt*, *berden*, *burst*, *sbach*, *zbirn* (v. ö. Schmeller: *Cimbrisches Wörterbuch*). Mivel nyelvjárásunk a bajor nyelvterülethez tartozik, nem lehetetlen, hogy a meczenzéfi öshazája a bajor nyelvterület volt. E felfogásomat támogatja a nyelven kívül az a körülmény, hogy a XII., XIII. századokban végbement német vándorlások nem hagyták érintetlenül a bajor területet sem. Scheftlarn és Weihenstephan bajor kolostorok annalesei említik, hogy 1259-ben Németországban nagy éhínség volt és hogy e miatt sokan vándoroltak ki Németországból.*)

*) Krones id. m. 27. l.

Arra vonatkozólag, hogy a gründern községek ősei, mikor hagyhatták el őshazájukat, a nyelv és a történeti adatok csak megközelítőleg nyújtanak felvilágosítást. Mivel a bajor nyelvjárásokban a $v(w) > b$ hangváltozást csak a XIII. századtól kezdve lehet kimutatni, nem valószínű, hogy a XIII. század előtt hagyhatták volna ott. Tekintetbe véve továbbá azt, hogy a legrégebb gründer várost, Gölniczányát a történelem csak a XIII. század végén említi először, végül pedig Schröer — a mint már a bevezetésben említettem — határozottan állítja, hogy a két Meczenzéfet a XIV. század folyamán alapították, mindezekből némi valószínűséggel azt lehet következtetni, hogy a gründernek a XIII. század közepe táján vagy második felében szakadhattak ki őshazájukból.

Az olaszországi VII. és XIII. comuni szintén XIII. vagy XVI. századi bajor telepítvények lehetnek, bár Weinhold (*Bair. Gramm.* 129. l.) azt mondja, hogy ezeknél a b ejtése a w helyett valószínűleg szlovén befolyás alatt történik, a mennyiben a szlovének, ha németül beszélnek, a w helyett b hangot ejtenek.

Az alábbi táblázatokban a jellemzőbb hangmegfeleléseket állítottam össze, tekintettel az újfelnémet nyelvre:

kfn.	a	\hat{a}	$e \ddot{e}$	\hat{e}	i	o	\hat{o}	\ddot{o}	u	\ddot{u}
metz.	$a \text{ } a$	$\bar{o} \bar{q}$	$e \text{ } e \text{ } e$	\bar{e}	$e \text{ } e \text{ } i$	o	\bar{o}	$\bar{q} \bar{o}$	$o \text{ } o \text{ } u$	$\bar{o} \bar{u}$ \bar{q}
ufn.	a	\bar{a}	$e (\ddot{a})$	\bar{e}	i	o	\bar{o}	\ddot{o}	u	\ddot{u}

kfn.	$a, \hat{a}+r$	$\ddot{e}+r$	$e, \hat{e}+r$	$i+r$	$o, \hat{o}+r$	$\ddot{o}+r$	$u+r$	$\ddot{u}+r$	$uo+r$	$ie+r$	\hat{i}	\hat{u}
metz.	$oa, o\hat{a}$	$ea, e\hat{a}$	$ea, e\hat{a}$	$i\ddot{e}$	$oa, o\hat{a}$	$\ddot{o}\hat{a}, \ddot{o}\hat{a}$	$u\epsilon$	$\ddot{u}\epsilon$	$u\epsilon$	$i\ddot{e}$	$a\ddot{e}$	$a\ddot{o}$
ufn.	a, \bar{a}	e, \bar{e}	$e, \bar{e}(\ddot{a})$	i	o, \bar{o}	\ddot{o}, \bar{o}	u, \bar{u}	\ddot{u}, \bar{u}	\bar{u}	\bar{i}	$\bar{e}i$	au

kfn.	a, á+n	o, ô+n	e, ê+n	ó+n	ei+n	ou+n	üe+n	uo+n
metz.	ō~	o~	ē~	ō~	ā~	ū~	ü~	ū~
ufn.	ā	ō	ē (ä)	ö	ei	au	ü	ū

kfn.	û+n	î+n	ei+n
metz.	ao~	ae~	ae~
ufn.	au	ei	ei

kfn.	ie	uo	üe	ei	ou	öu
metz.	ī	ū	ü	ā ā	ā ā	ā ā
ufn.	ī (ie)	ū	ü	ei	au	äu

IX. Szövegmutatvány.

*Də metsɯzaɛfn v ki ɛ ɟ.
ən altfɯgənən tsaɛ'ɯ
boa nɔx v andrə belt,
abis's fon al'ɯ lɛɔ'ɯ
ax heöt nɔx biət dɔtsɛlt.*

*əs alte metsɯzaɛfn,
dɔs stonət dɔm ən gront,
fon plats ont fon dv bustenkl
bɔsət zelt nɔx ka hont.*

Die Metzenseifner Kirche.¹⁾

In altvergangen Zeiten
war noch eine andre Welt,
als wie es von alten Leuten
auch heute noch wird erzählt.

Das alte Metzenseifen,
das stand oben im Grund,²⁾
vom Platz und von der Wustling³⁾
wusste damals noch kein Hund.

¹⁾ Lehetőleg szószerinti német fordítás.

²⁾ ³⁾ utczák nevei.

miē hōt maē šbestv grētl,
bi 'z klā~ bōa, fīl dōtsēlt,
bēn zə goa hōt gəšponən,
qbv jō gruln gəšēlt.

bō itst dā kiez es, mā~t-sə,
dust boā-r-v grōsə zōt
ont mē'ŋ ɛn gezūdō,
dust hōt v drax gəbō~t.

deā drax hat drēōtsən hāpv,

hōt feō-r-ont flam gəšpaēt
ont andas nūšt gəfresu,
nont metsuzaēfnv lēōt.

fīl mōtv hōm iē tōχtv,
fīl fētō hōm iē zū~,
fīl kēndv hōm iē eldan
pətraōat ont pəgrī~.

tsaletst hōt dōs ən lēō'ŋ
šon goa nūšt mē gəfaln,
ta hōm z'ən grōndv šēŋkhaōs

v zetsēŋk q-gəhaln.

dv rēχtv hot-sə alə
dv raē nōx aōsgəfrōkt:
bi bōa dv drax tsə tō'ŋ,
bea bās ən pes'ŋ rōt?

qb-r-alə hōm dā aksln
pədenklix hōxgətsōn;
ontrōt əs nēχt dv rēχtv,
bi zqls v andrv zōn ?

Mir hat meine Schwester Gretel,
wie (i)ch klein war, viel erzählt,
wenn sie gar hat gesponnen
aber ja Grullen¹⁾ geschält.

Wo jetzt die Kirche ist, meinte sie,
dort war eine grosse Sotte²⁾
und mitten im Gesüder³⁾
dort hat ein Drach gewohnt.

Der Drach hatte dreizehn Häup-
ter,

hat Feuer und Flamm gespeit,
und anders nichts gefressen,
nur Metzenseifner Leute.

Viel Mütter haben ihre Töchter,
viel Väter haben ihre Söhne,
viel Kinder haben ihre Eltern
betrauert und begreint (beweint).

Zuletzt hat das den Leuten
schon gar nicht mehr gefallen,
da haben sie im Gründer Schenk-
haus
eine Sitzung abgehalten.

Der Richter hat sie alle
der Reihe nach ausgefragt:
wie wäre der Drach zu töten,
wer weiss den besten Rat?

Aber alle haben die Achseln
bedenklich hoch gezogen;
enträt es nicht der Richter,
wie soll's ein anderer sagen . . . ?

¹⁾ Kartoffeln.

²⁾ Sumpf (Pfütze)

³⁾ u. a.

«hoë leöt, iz büe gaden'»,
 də boarət laët ən bæe~
 — mā~t d-r-altv kiëxanfōtv —
 «biët! preŋ v füexenk rae~.»

«Vivāt!» — mā~t drof dv rextv —

«v boat əs šon gəfaln».
 palt boan də teš fol flašn,

fol zaëtł ont fol halm.

ən šlōtsn boan zə mā~stv,
 bi-z'-əs ax heöt nox zae~,
 qbv də šō~ gədan'»,
 dī boan halt next ən bæe~.

fīl boxn boan fvganən
 ont ax nox fīln joan
 hōm zə nox fort getrun'»,
 ont — zae~ nox tömv boan.

tsa zelben tsaët, ən öatł
 — itst ež əs hübl dat —
 hōt ən ən höltsrən heözl
 v bæp om tōt gəbat.

əs boa-r-ən šustas bitbə,
 štā~alt ont meözl-oam;
 es lēm boar-v dvbidv,
 ta böa zə gean gəštoam.

Hoi¹⁾ Leute, ich würde gedenken,
 die Wahrheit liegt im Wein,
 —meinteder alteKirchenvater—
 «Wirt! bringe ein Führchen²⁾
 herein.»

«Vivat» — meinte darauf der
 Richter —

«ein Wort ist schon gefallen!»
 bald waren die Tische voll Fla-
 schen,
 voll Seitel³⁾ und voll Halben.⁴⁾

Im Schlürfen waren sie Meister,
 wie sie auch heute noch sind,
 aber die schönen Gedanken,
 die waren halt nicht im Wein.

Viele Wochen waren vergangen,
 und auch nach vielen Jahren
 haben sie noch fort getrunken
 und — sind noch dümmer ge-
 worden.

* * *

Zur selbigen Zeit, im Örtlein⁵⁾
 — jetzt ist der Hügel dort —
 hat in einem hölzren Häuslein
 ein Weib auf den Tod gewartet.

Es war eines Schusters Witwe
 steinalt und mäusleinarm
 das Leben war ihr zuwider,
 da wäre sie gern gestorben.

1) indulatszó.

2) A Fuhr szó dimin. alakja, 1 liter.

3) meszely.

4) iteze.

5) utcza neve.

*v nōxt, tā rextek kömt-v
gəklapat, prūdʷ töt
«du oamə altə bitbə,
its biēs-tə halt gəhōlt!»*

*«q̄b-r-altə baēbv, bās-tə,
hōl iχ next öməzüst;
belst itst fon lēm dvlöst zae~,
pəbaēs ma āχ an dī~st.»*

*«dv drax ən jē~ gəzūdʷ
fošt m-r-ən maē hampak nae~,*

*dō~ zqlstə m-r-ē dvtō'ŋ,
ē kō~st next maenə zae~.»*

*mət dō~ ez-v gəklompat
zae~ bēk nōx, prūdʷ töt;
də oamə altə bitbə
bosət ka hōlf, kan röt.*

an ōmt, bi z' es gəzesŋ

iē hatsəlāt pəgrae~,

*— v bi v plets fon himl —
kömt-r-a gədan'ŋ ae~.*

*bi ae~st iē mō~ gəstoam boa,
hat sə ən zaēna lōt
an haōfŋ pēχ gəfonən,
dōs hōt s' afoa gəhōlt;*

*hot-s ovŋ heat tsəlqsŋ
ont draōs a pop gəmaxt*

*ont hōt sə šō~ pəhanən
mət metsŋzaēfnv traxt.*

Eine Nacht, da richtig kommt er
geklappert,¹⁾ Bruder Tod:
«du arme alte Witwe,
jetzt wirst du halt geholt!»

«Aber alte Weiber, weisst du,
hol ich nicht umsonst;
willst jetzt vom Leben erlöst sein,
beweise mir auch einen Dienst.»

«Der Drach in jenem Gesüder
pfuscht mir in mein Handwerk
hinein,

den sollst du mir eher ertönen,
eh' kannst nicht meine sein».

Mit dem ist er geklompert²⁾
seinem Wege nach, Bruder Tod;
die arme alte Witwe
wusste keine Hülfe, keinen Rat.

Einen Abend,³⁾ wie sie ist ge-
sessen
ihr Herzenleid zu begreinen (be-
weinen)

— wie ein Blitz vom Himmel
kommt ihr ein Gedanke ein.

Wie einst ihr Mann gestorben war,
hat sie in seiner Lade
einen Haufen Pech gefunden,
das hat sie hervorgeholt;

Hat es auf dem Herd zerlassen
und hat daraus eine Puppe ge-
macht

und hat sie schön behangen
mit Metzenseifner Tracht.

¹⁾ hangutánzó szó.

²⁾ czammogó járást jelentő szó.

³⁾ eines Abends.

en sōmst, bi šon gəšlōfŋ,

*gətrāmt hət alə belt,
hət sə nō~t ō~ gəzūdŋ
də pɔp šō~ doagəštelt.*

*bi's ō~fanən tsə tōn hət,
hət dōs dŋ drax dŋpləkt :
dŋ dōxt, əs ɛs v mālzenk,
ont hət də pɔp fašləkt.*

*əs hət nɛxt lan gədəəət,
hət-ən əs pēx tsətrīm ;
fon drax ɛs nüšt mē andas,
nont štāp ont ɛš gəplīm.*

*də zɔt ɛs āx fon feöŋ
en gantsŋ aösgətreökt,
ont ɛs v šōnŋ plats bouŋ*

ont ɛs v plats nɔx həöt.

fīl bösn 's qb-r-ax həöt nɛxt,

*tɔs itst v kiēx šon štət,
bɔ ɛst dŋ drax gəhaöst hət,
v bi də meə dŋtsəlt.*

*v büfl̄ altə baēbŋ
zīt mən goa pē'ŋ gē~,
bən dī nɛxt böan, ta müsət
də kiēx šō~ lēdek štē~.*

*də andan metsŋzəfŋŋ,
dī zetsŋ of dŋ pank
en grōndŋ šen̄khaös šlōtsŋ
ont zuxŋ ən fŋštant.*

Den Abend,¹⁾ wie schon geschla-
fen,

geträumt hat alle Welt,
hat sie nahe am Gesüder
die Puppe schön dargestellt.

Wie es angefangen zu tagen hat,
hat das der Drach erblickt :
er dachte, es ist ein Mädelen,
und hat die Puppe verschlickt
(verschlungen).

Es hat nicht lange gedauert,
hat ihn das Pech zertrieben ;
vom Drachen ist nichts anders,
nur Staub und Asche geblieben.

Die Sotte ist auch vom Feuer
im ganzen ausgetrocknet
und ist ein schöner Platz ge-
worden
und ist ein Platz noch heute.

Viele wissen es aber auch heute
nicht,
dass jetzt eine Kirche schon steht,
wo einst der Drache gehaust hat,
wie die Märe erzählt.

Ein wie viel²⁾ alte Weiber
sieht man gar beten gehen,
wenn die nicht wären, da müsste
die Kirche schön ledig stehen.

Die andern Metzenseifner,
die sitzen auf der Bank, [fen
im Gründer Schenkhaus schlür-
und suchen den Verstand.

Gallus Péter.

¹⁾ abends.

²⁾ einige.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	3
I. A kiejtésről és hangsúlyról (1—7. §)	7
II. Nyelvjárásunk hangjai:	
1. Magánhangzók (8—39. §)	9
2. Mássalhangzók (40—45. §)	16
III. A hangok története:	
1. Magánhangzók (46—97. §)	19
2. Mássalhangzók (98—143. §)	31
IV. Mennyiségi változások:	
1. Magánhangzóknál (144—151. §)	46
2. Mássalhangzóknál (152. §)	50
V. A hangsúlytalan szótagok hangjai (153—163. §.)	51
VI. Egyéb hangváltozások (164—179. §)	58
VII. Tulajdonnevek és idegen szavak (180—183. §)	68
VIII. Összefoglalás	70
IX. Szövegmutatvány	73
